

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ»
Ακαδημαϊκό έτος 2021-2022

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Κωνσταντίνας-Κωνσταντίας Φωτιάδη (Α.Μ.: ΜΔΙ2151)

ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟΥ Ε.Δ.Δ.Α. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟ ΤΗΣ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ: ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ.

Επιβλέπουσα:
Δρ. Αικατερίνα Παπανικολάου

Πειραιάς, Ιούνιος 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	4
2. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ	5
2.1. Το δικαίωμα προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών στην εθνική έννομη τάξη.....	5
2.2. Το δικαίωμα προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή έννομη τάξη.....	8
3. ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟΥ Ε.Δ.Δ.Α. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.....	12
3.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις.....	12
3.2. Οι εξαιρέσεις στο απαραβίαστο του δικαιώματος στην προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας.....	14
3.2.1. <i>Επέμβαση προβλεπόμενη «υπό του νόμου»</i>	15
3.2.2. <i>Νομιμότητα του σκοπού της επέμβασης</i>	17
3.2.3. <i>Αναγκαιότητα της επέμβασης σε μια δημοκρατική κοινωνία</i>	18
3.3. Τα κριτήρια της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α.	19
3.3.1. <i>Η φύση του αδικήματος</i>	21
3.3.2. <i>Η εποπτεία από ένα ανεξάρτητο όργανο</i>	21
3.3.3. <i>Η ορισμένη διάρκεια του μέτρου</i>	23
3.3.4. <i>Η υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου</i>	24
3.3.5. <i>Τα ποσοστά αποδοχής των αιτημάτων άρσης του απορρήτου</i>	28
4. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	30
4.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις.....	30
4.2. Το προϊσχύσαν εθνικό νομοθετικό πλαίσιο	30
4.3. Το ισχύον εθνικό νομοθετικό πλαίσιο	35

4.4. Συγκριτική προσέγγιση προϊσχύσαντος και ισχύοντος εθνικού νομοθετικού πλαισίου.....	41
4.4.1. Ο Ν. 3115/2003 «Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.)»	44
4.4.2. Ο Ν. 5002/2022 «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.».....	46
5. ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΠΟ ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΠΟΥ ΘΕΤΕΙ ΤΟ Ε.Δ.Δ.Α. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ	50
5.1. Συγκλίσεις και αποκλίσεις του εθνικού νομοθετικού πλαισίου.....	50
5.1.1. Ως προς τη φύση του αδικήματος.....	51
5.1.2. Ως προς την εποπτεία από ανεξάρτητο όργανο	54
5.1.3. Ως προς την ορισμένη διάρκεια του μέτρου	58
5.1.4. Ως προς την υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου	60
5.1.5. Ως προς το ποσοστό αποδοχής των αιτημάτων άρσης του απορρήτου	66
5.2. Ειδικά για το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας και την απουσία αιτιολογίας στη διάταξη της άρσης του απορρήτου	68
5.3. Σύντομη κριτική αποτίμηση.....	73
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	75
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75
<i>Συγγράμματα</i>	76
<i>Άρθρα</i>	76
<i>Διπλωματικές Εργασίες</i>	78
<i>Εκθέσεις</i>	78
<i>Νομολογία</i>	80

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα επιχειρηθεί μια ανάλυση των κριτηρίων που τίθενται, ως προς το ζήτημα της διασφάλισης της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί μέσα από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στη συνέχεια θα αποπειραθεί μια συγκριτική προσέγγιση με τα αντιστοίχως ισχύοντα στην ελληνική έννομη τάξη και τα προβλεπόμενα στο εθνικό νομοθετικό πλαίσιο. Ρωγμή στο, καταρχήν, εκ του Συντάγματος «απολύτως απαραβίαστο» του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών αποτελεί η άρση του για λόγους που ανάγονται στη εθνική ασφάλεια ή τη διακρίβωση σοβαρών αδικημάτων. Προκειμένου η επέμβαση στο προστατευτέο αυτό δικαίωμα να είναι, κατά το δυνατόν, αναλογική, το Δικαστήριο έχει διαμορφώσει νομολογιακά μια σειρά κριτηρίων συναρτώμενων με τη ρητή αναφορά και σαφή ρύθμιση από τον νόμο όλης της διαδικασίας επέμβασης στο δικαίωμα. Παράλληλα, το οικείο ρυθμιστικό πλαίσιο θα πρέπει να πληροί ορισμένα κριτήρια που αφορούν στην ποιότητά του νόμου προκειμένου να πληρούται η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και η στάθμιση μεταξύ συχνά «αντίρροπων» δικαιωμάτων που χρήζουν προστασίας.

Η συμβατότητα του εκάστοτε εθνικού νομοθετικού πλαισίου με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «Ε.Σ.Δ.Α.») κρίνεται από την πλήρωση των προαναφερθέντων κριτηρίων. Στην εγχώρια έννομη τάξη, η αρραγής προστασία του δικαιώματος κατοχυρώνεται, καταρχήν, συνταγματικά στο άρθρο 19 του Συντάγματος, ενώ τον εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο, που ρυθμίζει περαιτέρω τα σχετικά με την διαδικασία άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου, αποτελούσε, μέχρι προσφάτως, ο Ν. 2225/1994 (ΦΕΚ Α' 121/20.07.1994) «Για την προστασία της ελευθερίας και ανταπόκρισης και επικοινωνίας και άλλες διατάξεις.», ο οποίος καταργήθηκε στην πλειονότητα των άρθρων του και αντικαστάθηκε από τον πλέον ισχύοντα Ν. 5002/2022 (ΦΕΚ Α' 228/09.12.2022) «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.». Τόσο στο προϊσχύσαν όσο και στο ισχύον εγχώριο ρυθμιστικό πλαίσιο εντοπίζονται προβληματικά σημεία, για τα οποία δύναται να αμφισβητηθεί η συμβατότητά τους με τα προβλεπόμενα από το Ε.Δ.Δ.Α. κριτήρια και κατ' επέκταση η συμβατότητα της ίδιας της ελληνικής νομοθεσίας με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «Ε.Δ.Δ.Α.») έχει διαμορφώσει, με την πάγια νομολογία του, μια σειρά κριτηρίων προκειμένου να καταγνωστεί η συμβατότητα της εκάστοτε εθνικής νομοθεσίας με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «Ε.Σ.Δ.Α.»). Κατά λογική συνέχεια, τίθεται το ερώτημα αν οι εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις συγκλίνουν με τα κριτήρια που έχει θέσει το Ε.Δ.Δ.Α. και παρέχουν επαρκή εχέγγυα στην αποτελεσματική προστασία του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας. Κατ' επέκταση, οφείλει να διερωτηθεί κανείς αν εντοπίζονται ζητήματα στα οποία το εγχώριο νομοθετικό πλαίσιο αποκλίνει από τα κριτήρια αυτά και κατ' επέκταση η προστασία που επιφυλάσσει το εθνικό ρυθμιστικό πλαίσιο κρίνεται ανεπαρκής. Τα ζητήματα αυτά και η εξέταση τυχόν συγκλίσεων και αποκλίσεων, που εντοπίζονται με βάση τα κριτήρια της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος που νομολογιακά έχει διαπλάσσει το Ε.Δ.Δ.Α., αναδεικνύονται με μεγάλη βαρύτητα, αν ληφθεί υπόψη η κεφαλαιώδης σημασία του υπό εξέταση συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος, το οποίο εν πολλοίς συνδέεται άρρηκτα και με την ίδια την ουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αρκεί η θεώρηση των νομοκανονιστικών ελλειμμάτων σε άλλες έννομες τάξεις του σύγχρονου κόσμου, όπου τα δικαιοκρατικά κεκτημένα παραμένουν εύθραυστα και μη επαρκώς εμπεδωμένα¹, για να γίνει κατανοητή η ανάγκη θεσμοθέτησης ενός ρυθμιστικού πλαισίου που θα ανταποκρίνεται και θα πληροί τα κριτήρια της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος.

¹ Παπανικολάου, Α. (2022). *Άρση του Επικοινωνιακού Απορρήτου και Υποχρέωση Γνωστοποίησης. Ένα Δικαιοκρατικό Ζήτημα σε Εκκρεμότητα*. Επιθεώρηση Δημόσιας Διοίκησης, Τεύχος 2, Αρ. 1, σελ. 117-135. Διαθέσιμο σε: <https://www.lawjournals.unic.ac.cy/index.php/pareview/article/view/35/24> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

2. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

2.1. Το δικαίωμα προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών στην εθνική έννομη τάξη.

Ξεκινώντας με έναν ορισμό της επικοινωνίας, κατά γλωσσολογική σημασία, ως επικοινωνία νοείται «η αποστολή μηνυμάτων/πληροφοριών από κάποιον που νοείται ως πομπός προς κάποιον που νοείται δέκτης και αντίστροφα, μέσω κοινού συστήματος σήματος, συμβόλων ή τρόπων συμπεριφοράς»². Η επικοινωνία είναι αναμφισβήτητα συνυφασμένη με κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα και συνδέεται άρρηκτα με την ελευθερία της έκφρασης, ενώ αποτελεί παράλληλα προϋπόθεση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του ατόμου, δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο ελληνικό Σύνταγμα³, αλλά και σε υπερνομοθετικής ισχύος κανονιστικά κείμενα. Ως εκ τούτου η εγγυημένη διασφάλιση της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας αποτελεί *condition sine qua non* του ίδιου του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Η ανάγκη διασφάλισης του απορρήτου της επικοινωνίας διαφάνηκε από πολύ νωρίς. Στην Ελλάδα, μάλιστα, η προστασία του δικαιώματος αυτού κατοχυρώθηκε ήδη στο Σύνταγμα του 1844, κατά απόλυτο τρόπο, και στο άρθρο 14 αυτού όπου προβλεπόταν ότι «Το απόρρητον των επιστολών είναι απαραβίαστον»⁴, ενώ με το άρθρο 20 του Συντάγματος του 1864 προστέθηκε ο όρος «απολύτως» στο απαραβίαστο του απορρήτου των επιστολών⁵, διατύπωση που επαναλήφθηκε αναλλοίωτη και στο άρθρο 20 του Συντάγματος του 1911. Με το Σύνταγμα του 1927 (άρθρο 18) επεκτάθηκε η προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας,

² Σύμφωνα με τον ορισμό του Μπαμπινιώτη, Γ. (2012: 649).

³ Άρθρο 14 του Συντάγματος περί ελευθερίας του Τύπου και άρθρο 5 του Συντάγματος περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της προσωπικής ελευθερίας. Το κείμενο του Συντάγματος του 1975, όπως έχει αναθεωρηθεί και ισχύει, διαθέσιμο σε: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

⁴ Ανάγεται στο άρθρο 22 του βελγικού συντάγματος του 1831 και υιοθετήθηκε κατά πιστή μετάφραση αυτού («*Le secret des lettres est inviolable. [...]*»).

⁵ Κατά τον Σ. Τσακουράκη ο όρος «απολύτως» πρόκειται για μια παραδοσιακή διατύπωση, η οποία παρέμεινε ως τις μέρες μας ως συνταγματικό «απολίθωμα», χωρίς ιδιαίτερο κανονιστικό περιεχόμενο, βλ. Τσακουράκης, Σ. (1993). *Το απόρρητο της επικοινωνίας. Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης;* Νομικό Βήμα, Τεύχος 1993, Τόμος 41, σελ. 995-1008.

εκτός από τις επιστολές και στα τηλεφωνήματα και τηλεγραφήματα⁶, ενώ με το Σύνταγμα του 1952 (άρθρο 20) η προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας περιελάμβανε εκτός των επιστολών, την καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο ανταποκρίσεως⁷, προσλαμβάνοντας έτσι πλέον κάθε μέσο επικοινωνίας⁸, δεδομένου των τεχνολογικών εξελίξεων της εποχής.

Στις προαναφερθείσες απόλυτες διατυπώσεις των συνταγματικών κειμένων για τη διασφάλιση της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών, εισήχθη για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1975 πρόβλεψη εξαιρέσεων, σύμφωνα με τις οποίες, ορίζεται ότι το δικαίωμα μπορεί να περιορίζεται βάσει νόμου: «Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.». Ορθώς τονίζεται ότι η νομοτεχνική επιλογή που ελήφθη με το Σύνταγμα του 1975 αποτυπώνει την παρά μόνο φαινομενική αντίφαση της διατύπωσης που εγκλείει η ρύθμιση με την αντίστοιχη προσπάθεια εξισορρόπησης της ανάγκης προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων γενικώς και εν προκειμένω του απορρήτου των ανταποκρίσεων και της ανάγκης εξυπηρέτησης των κρατικών συμφερόντων (raison d' état)⁹.

Έτσι σήμερα, στην εθνική έννομη τάξη, η συνταγματική κατοχύρωση του απαραβίαστου της επικοινωνίας κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 του Συντάγματος, όπου ορίζεται ότι «1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για

⁶ Άρθρο 18 του Συντάγματος του 1927: «Το απόρρητο των επιστολών, τηλεγραφημάτων και τηλεφωνημάτων είναι απολύτως απαραβίαστο.».

⁷ Άρθρο 20 του Συντάγματος του 1952: «Το απόρρητο των επιστολών και της καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ανταποκρίσεως είναι απολύτως απαραβίαστο.».

⁸ Το σύνολο των προισχυσάντων ελληνικών συνταγματικών κειμένων διαθέσιμο σε: <https://library.parliament.gr/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%9A%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/%cf%83%cf%85%ce%bd%cf%84%ce%b1%ce%b3%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%ba%ce%b5%ce%af%ce%bc%ce%b5%ce%bd%ce%b1> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

⁹ Κουφάκη, Α. (2019). Άρση απορρήτου ηλεκτρονικών επικοινωνιών και όρια των αποδεικτικών απαγορεύσεων. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Νομική Σχολή, ΠΜΣ Ποινικών Επιστημών, Ειδίκευση: Ποινικό Δίκαιο & Ποινική Δικονομία. Σελ. 14. Διαθέσιμο σε: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2894092/theFile> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023].

διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. 2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. 3. Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9Α.».

Τη σύγχρονη διατύπωσή της έλαβε η ισχύουσα διάταξη του άρθρου 19 του Συντάγματος με την αναθεώρηση του 2001 και την προσθήκη δύο νέων παραγράφων, που περιλαμβάνουν δύο θεσμικές εγγυήσεις, οι οποίες θωρακίζουν το δικαίωμα στην ελεύθερη και ακώλυτη επικοινωνία. Η πρώτη θεσμική εγγύηση που εισάγεται είναι η πρόβλεψη για τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες της ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. Η δεύτερη εγγύηση που προστέθηκε με τη παράγραφο 3 και χαρακτηρίστηκε ως δικονομική κύρωση υψίστης σημασίας, συνίσταται στην απόλυτη εκ του Συντάγματος απαγόρευση χρήσης αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου 19 και των άρθρων 9 για το άσυλο της κατοικίας και 9Α για την προστασία των προσωπικών δεδομένων¹⁰.

Το «απόλυτα απαραβίαστο»¹¹ του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης επικοινωνίας αίρεται μόνο υπό τις προϋποθέσεις, που ορίζει το δεύτερο εδάφιο της ανωτέρω συνταγματικής διάταξης, δηλαδή μόνο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για τη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, τα οποία ορίζονται περιοριστικά από τυπικό νόμο και εν προκειμένω από τον εκτελεστικό του Συντάγματος Νόμο 2225/1994, ο οποίος έχει σήμερα καταργηθεί στην πλειονότητα των άρθρων του και αντικατασταθεί με τον Ν. 5002/2022, σε

¹⁰ Κουφάκη, Α. (2019). όπ. π. σελ. 15.

¹¹ Ας σημειωθεί η φαινομενική αντίφαση του «απόλυτα απαραβίαστου» του εδ. α' της παρ. 1 με την πρόβλεψη εξαιρέσεων στο αμέσως επόμενο εδ. β' της ίδιας παραγράφου. Ως προς τον όρο «απόλυτα» θα πρέπει να αναφερθούν τρεις παρατηρήσεις για την επιλογή της χρήσης του: 1) η διατύπωση έχει πανηγυρικό χαρακτήρα, από την οποία συνάγεται το ειδικό, συμβολικό βάρος που ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 θέλησε να προσδώσει στο δικαίωμα, αν ληφθεί υπόψη και η ιστορικοπολιτική συγκυρία εντός της οποίας διατηρήθηκε η χρήση του όρου (το Σύνταγμα του 1975 μετά την πτώση της δικτατορίας, στη διάρκεια της οποίας φυσικά το δικαίωμα αυτό καταλύθηκε πλήρως), 2) λειτουργεί ως ερμηνευτικό κριτήριο σε σχέση με το άρθρο 25 του Συντάγματος περί περιορισμού των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων υπό την έννοια μιας υπαινικτικής ιεράρχησης του δικαιώματος, σε περιπτώσεις όπου λόγω σύγκρουσης με άλλα δικαιώματα, παρίσταται ανάγκη στάθμισης, 3) αποτελεί υποστηρικτικό επιχειρήμα στη θεωρία για την τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων και 4) έχει τεθεί για την πληρέστερη διασφάλιση του δικαιώματος «ενόψει της μονοπωλιακής άσκησης των υπηρεσιών ανταποκρίσεως και επικοινωνίας από το Κράτος.», βλ. Παπανικολάου, Α. (2020). Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα. Σελ. 4-5. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-07-papanikolaou-aporito-epikinionias/> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023].

συνδυασμό με τις ταχθείσες εγγυήσεις της διαδικασίας άρσης του απορρήτου. Απαραίτητη, δε, προϋπόθεση για την ολοκλήρωση της διαδικασίας της άρσης του απορρήτου είναι η διενέργεια μιας ανακριτικής πράξης, ήτοι η έκδοση διάταξης άρσης του απορρήτου από το αρμόδιο όργανο¹², ώστε να μη θίγεται η ιδιωτική ζωή και η προσωπικότητα του ατόμου, παρά μόνο στο μέτρο και για όσο χρονικό διάστημα είναι απολύτως αναγκαίο. Σε αυτό το συνταγματικό πλαίσιο η Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών (εφεξής «Α.Δ.Α.Ε.») επιτελεί ουσιαστικό ρόλο ως προς την προστασία του επικοινωνιακού απορρήτου, καθώς δυνάμει του επίσης εκτελεστικού του Συντάγματος Νόμου 3115/2003, ο οποίος αποτελεί τον ιδρυτικό νόμο της Α.Δ.Α.Ε., η ανεξάρτητη αυτή αρχή έχει αναλάβει την αποστολή του ελέγχου της τήρησης των όρων και της διαδικασίας της άρσης του απορρήτου, γεγονός που σημαίνει ότι ουσιαστικά είναι επιφορτισμένη με την εποπτεία της τήρησης της απαιτούμενης διαδικασίας από τα δικαστικά συμβούλια και τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Ωστόσο, με τις πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις, για τις οποίες θα γίνει εκτενέστερος λόγος στη συνέχεια της παρούσας¹³, σημαντικές αρμοδιότητες της Α.Δ.Α.Ε. στο πλαίσιο της εποπτείας που ασκεί ως ανεξάρτητη αρχή για την αποτελεσματική προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών, αποψιλώθηκαν και αποκόπηκαν από την ίδια, περιορίζοντας την από ουσιώδη καθήκοντά της στο έργο της διασφάλισης της προστασίας του επικοινωνιακού απορρήτου.

2.2. Το δικαίωμα προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή έννομη τάξη.

Η προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας κατοχυρώνεται στις οικείες διατάξεις τόσο της ευρωπαϊκής όσο και της διεθνούς έννομης τάξης. Ανάλογη μέριμνα επιφυλάσσει για το δικαίωμα και η υπερνομοθετικής ισχύος και αμέσου εφαρμογής στο εσωτερικό δίκαιο Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «Ε.Σ.Δ.Α.»)¹⁴, όπου το επικοινωνιακό απόρρητο κατοχυρώνεται ως συνιστώσα του, προστατευόμενου στο άρθρο 8,

¹² Για τον προβληματισμό της ανάθεσης από τον κοινό νόμο (Ν. 5002/2022) της αρμοδιότητας έκδοσης των διατάξεων άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας σε εισαγγελικό λειτουργό και συγκεκριμένα σε εισαγγελέα εφετών, αποσπασμένο εντός της Ε.Υ.Π. και της Δ.Α.Ε.Ε.Β. (άρθρο 4 παρ. 2 του Ν. 5002/2022) θα γίνει λόγο στη συνέχεια της παρούσας, βλ. κατωτέρω υπό 5.1.2.

¹³ Βλ. κατωτέρω υπό 4.3. επ.

¹⁴ Το κείμενο της Ε.Σ.Δ.Α. διαθέσιμο σε https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

ιδιωτικού βίου. Συναφώς, στο θεμελιώδες άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. για το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής ορίζεται ότι «1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται παρέμβαση δημόσιας αρχής στην άσκηση αυτού του δικαιώματος, εκτός εάν η εν λόγω παρέμβαση προβλέπεται από τον νόμο και αποτελεί μέτρο το οποίο, σε μια δημοκρατική κοινωνία, είναι αναγκαίο για την εθνική ασφάλεια, τη δημόσια ασφάλεια, την οικονομική ευημερία της χώρας, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων.», καθώς και στο άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵ (εφεξής «Χ.Θ.Δ.Ε.Ε.») ως προς το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, σύμφωνα με το οποίο «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του». Εν προκειμένω, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το εν λόγω άρθρο αναφέρεται στο δικαίωμα σεβασμού των «επικοινωνιών» των προσώπων, κωδικοποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη διασταλτική ερμηνεία του όρου «αλληλογραφία» εκ μέρους του Ε.Δ.Δ.Α¹⁶.

Το δικαίωμα κάθε προσώπου στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του κατοχυρώνεται ακόμη και διεθνώς στο άρθρο 12 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών¹⁷ (εφεξής «Ο.Δ.Δ.Α.») όπου αντίστοιχα ορίζεται ότι «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψης του. Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους.».

Ειδικότερα, και ως προς το άρθρο 8 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α., σε αυτό κατοχυρώνεται συνολικά η ιδιωτική σφαίρα της ζωής (privacy) του ατόμου, έτσι ώστε στο πεδίο προστασίας να περιλαμβάνονται όλες οι επιμέρους εκφάνσεις της, συνακόλουθα και το δικαίωμα στο απόρρητο της επικοινωνίας. Παρά το γεγονός ότι η προστασία του απορρήτου της

¹⁵ Το κείμενο του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. διαθέσιμο σε https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

¹⁶ Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) – Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Σελ. 340. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη. Βλ. και κατωτέρω υπό 3.1.

¹⁷ Το κείμενο της Ο.Δ.Δ.Α. του Ο.Η.Ε. διαθέσιμο σε https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

επικοινωνίας δεν περιλαμβάνεται ρητά στη γραμματική διατύπωση του άρθρου 8, ωστόσο, κατά την πάγια νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας¹⁸.

Το δικαίωμα κάθε προσώπου για σεβασμό της αλληλογραφίας περιλαμβάνει τόσο το απόρρητο της αλληλογραφίας όσο και το δικαίωμα του αλληλογραφείν. Ο όρος «αλληλογραφία» συνδυαζόμενος με τον όρο «ιδιωτική ζωή» εκλαμβάνεται με την ευρεία έννοιά του, έτσι ώστε να καλύπτει κάθε είδος ανταπόκρισης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει διασταλτικά τον όρο «αλληλογραφία» κάνοντας πλέον δεκτό ότι στο πλαίσιο του προστατεύονται: α) οι τηλεφωνικές συνομιλίες, καθώς και οι πληροφορίες που σχετίζονται με τις συνομιλίες αυτές, ιδίως η ημερομηνία πραγματοποίησης της κλήσης και η διάρκεια αυτής, β) τα μηνύματα μέσω βομβητών, γ) τα ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mails), καθώς και οι πληροφορίες που σχετίζονται με την πλοήγηση στο διαδίκτυο και δ) τα ηλεκτρονικά δεδομένα, τα οποία κατάσχονται κατά τη διάρκεια έρευνας σε επαγγελματικό γραφείο¹⁹. Έτσι, κάθε περιορισμός – «παρέμβαση» στο δικαίωμα της παρ. 1 του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α. πρέπει να είναι πληροί τις προϋποθέσεις που θέτει η δεύτερη παράγραφος του αυτού άρθρου²⁰.

Κατά τα οριζόμενα στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 8, απόκλιση από τον κανόνα νοείται μόνο εφόσον, υπάρξει επέμβαση «δημοσίας αρχής» που «προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον διά την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων». Οι προϋποθέσεις, δηλαδή, που πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά, προκειμένου να δικαιολογείται επέμβαση στο δικαίωμα προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας του υποκειμένου είναι οι εξής: 1) η επέμβαση να προβλέπεται από τον νόμο, 2) να επιδιώκει θεμιτό σκοπό και να ανταποκρίνεται πραγματικά σε σκοπούς γενικού ενδιαφέροντος, τους οποίους αναγνωρίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση (όπως η προστασία της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας ασφάλειας,

¹⁸ Επισημαίνεται, μάλιστα, ότι το Ε.Δ.Δ.Α. στην έννοια του προστατευτέου τηλεφωνικού απορρήτου συμπεριλαμβάνει και τις τηλεφωνικές επικοινωνίες που γίνονται από υπηρεσιακά τηλέφωνα. Βλ. Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π. σελ. 7 και την εκεί αναφερόμενη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α., για την οποία θα γίνει αναλυτικότερα λόγος στη συνέχεια της παρούσας, βλ. κατωτέρω υπό 3.1.

¹⁹ Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). όπ. π. σελ. 339-340 και την εκεί αναφερόμενη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α.

²⁰ Κουφάκη, Α. (2019). όπ. π. σελ. 21.

της οικονομικής ευημερίας, η προστασία της υγείας, η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτων κ.α.) και 3) να είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία, ήτοι να ανταποκρίνεται σε επείγουσα κοινωνική ανάγκη και να μην υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την εκπλήρωση του επιδιωκόμενου θεμιτού σκοπού²¹.

Αντίστοιχα και στον Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., ένα θεμελιώδες δικαίωμα δύναται, πάντα υπό προϋποθέσεις, να περιοριστεί, όπως το κατοχυρωμένο στο άρθρο 7 αυτού δικαίωμα στην προστασία της ιδιωτικής ζωής του ατόμου και συνακόλουθα του απορρήτου των επικοινωνιών του. Εν προκειμένω ισχύει *mutatis mutandis* με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. το γεγονός ότι στη σφαίρα της προστασίας της ιδιωτικής ζωής του ατόμου εντάσσεται και η προστασία του δικαιώματός του στην επικοινωνία, στην οποία εντάσσεται κάθε είδους ανταπόκριση εν γένει. Έτσι, δυνάμει της παρ. 1 του άρθρου 52 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. ισχύει ότι «Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών, που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπονται από το νόμο και να τηρεί το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.», θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ορισμένα αξιολογικά κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία το δικαίωμα μπορεί να περιοριστεί νομίμως.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως προκύπτει από την επισκόπηση του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α. και του άρθρου 19 του ελληνικού Συντάγματος, γίνεται εμφανές ότι το Σύνταγμα θέτει στενότερες – αυστηρότερες προϋποθέσεις για την επιβολή περιορισμών στο δικαίωμα σε σχέση με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α, επιφυλάσσοντας, θεωρητικά τουλάχιστον, έναν μεγαλύτερο βαθμό προστασίας του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος. Τούτο φυσικά δεν σημαίνει ότι οι εθνικές συνταγματικές ρυθμίσεις που προστατεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό τα θεμελιώδη δικαιώματα υποχωρούν έναντι του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως προκύπτει από την αρχή της επικουρικότητας και σύμφωνα με την αρχή του αμοιβαίου

²¹ Πιλάλη, Μ. (2022). *Επικοινωνιακό απόρρητο και μεταδεδομένα επικοινωνίας*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων, ΠΜΣ Δίκαιο και Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών. Σελ. 9. Διαθέσιμο σε: https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/14589/Pilali_2038.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023].

σεβασμού της εθνικής και της ενωσιακής έννομης τάξη. Εξάλλου, τούτο επιβεβαιώνεται από το άρθρο 53 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., όπου προβλέπεται ότι «Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα συντάγματα των κρατών μελών.»²².

3. ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟΥ Ε.Δ.Δ.Α. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

3.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Διαχρονικά και κατά πάγια νομολογία του, το Ε.Δ.Δ.Α. έχει κρίνει ότι η αποτελεσματική προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών των πολιτών κάθε κράτους συνδέεται άρρηκτα και εξαρτάται άμεσα από την ύπαρξη ορισμένων κριτηρίων, τα οποία έχει διαμορφώσει, και η πλήρωση των οποίων διασφαλίζει την αποτελεσματική προστασία του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος. Ήδη, από τις πρώιμες αποφάσεις του, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι για την προστασία του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α., καθώς επίσης και του άρθρου 12 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., το ρυθμιστικό πλαίσιο κάθε κράτους οφείλει να πληροί ορισμένα κριτήρια προκειμένου να οριοθετείται ο κρατικός παρεμβατισμός στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής του ατόμου, καθώς και να μπορεί να γίνεται λόγος για αποτελεσματική προστασία και διασφάλιση του δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας.

Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, θα αναφερθούμε, μεταξύ άλλων, στα κριτήρια, τα οποία έχει διαμορφώσει νομολογιακά το Ε.Δ.Δ.Α. προκειμένου να καταγνώσει τη συμβατότητα ή απόκλιση του εκάστοτε εθνικού νομοθετικού πλαισίου ως προς τις κατ' άρθρο 8 απαιτήσεις της Ε.Σ.Δ.Α., καθώς και σε ορισμένες χαρακτηριστικές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α, οι οποίες ερμηνεύοντας το εκάστοτε ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, θέτουν και τις απαιτούμενες εγγυήσεις και εχέγγυα και αναδεικνύουν τα κριτήρια εκείνα, τα οποία η

²² Κουφάκη, Α. (2019). όπ. π. σελ. 21.

νομοθεσία κάθε κράτους οφείλει κατ' ελάχιστον να ικανοποιεί, προκειμένου να θεωρείται ότι διαφυλάττει αποτελεσματικά το εν λόγω δικαίωμα των πολιτών του και ότι δεν επεμβαίνει αδικαιολόγητα και αυθαίρετα στη σφαίρα της ιδιωτικής τους ζωής.

Ειδικότερα, στην ενωσιακή έννομη τάξη, η προστασία του δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας, απαντάται, όπως προαναφέρθηκε στο άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. Το Ε.Δ.Δ.Α. με τη νομολογία του, έχει διαμορφώσει μία σειρά κριτηρίων, προς τα οποία παραβάλλει τις επιμέρους εθνικές ρυθμίσεις για να αποφανθεί επί των συγκλίσεων και των αποκλίσεων τους με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. Αν και στο υπό συζήτηση άρθρο δε γίνεται ρητή αναφορά στο ζήτημα της προστασίας της επικοινωνίας²³, ωστόσο με σειρά αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α. και κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, γίνεται δεκτό ότι οι τηλεφωνικές παρακολουθήσεις εμπίπτουν στην έννοια της ιδιωτικής ζωής (*Iordachi and Others v. Moldova*, ΕΔΔΑ απόφαση της 10.02.2009, *Szabó and Vissy v. Hungary* ΕΔΔΑ απόφαση της 12.01.2016)²⁴. Ήδη από τις πρώτες αποφάσεις του Δικαστηρίου (*Klass and others v. Germany*, ΕΔΔΑ απόφαση της 6.9.1978)²⁵, καταγιγνώσκεται ότι στην έννοια των τηλεφωνικών παρακολουθήσεων εμπίπτουν ακόμη και επικοινωνίες διενεργηθείσες από υπηρεσιακό τηλέφωνο επικοινωνίας (*Copland v. The United Kingdom*, ΕΔΔΑ απόφαση της 3.4.2007)²⁶.

²³ Διότι, όπως προαναφέρθηκε, στο άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. γίνεται λόγος για προστασία της ιδιωτικής ζωής του ατόμου εν συνόλω, στο πεδίο της οποίας εμπίπτει και το επικοινωνιακό απόρρητο.

²⁴ *Iordachi and Others v. Moldova*, ΕΔΔΑ απόφαση της 10.02.2009. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-91245%22%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023], *Szabó and Vissy v. Hungary*, ΕΔΔΑ απόφαση της 12.01.2016. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-160020%22%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023]. Αλλά και στην *Dumitru Popescu c. Roumanie*, ΕΔΔΑ απόφαση της 26.04.2007, όπου στην παρ. 61 αυτής: “61. [...] *Les communications téléphoniques se trouvant comprises dans les notions de «vie privée» et de «correspondance» au sens de l'article 8 § 1 précité, leur interception, la mémorisation des données ainsi obtenues et leur éventuelle utilisation dans le cadre des poursuites pénales dirigés contre le requérant s'analysent en une «ingérence d'une autorité publique» dans l'exercice du droit que lui garantissait l'article 8 [...].*” Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-80352%22%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

²⁵ *Klass and others v. Germany*, ΕΔΔΑ απόφαση της 06.09.1978. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57510%22%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

²⁶ *Copland v. The United Kingdom*, ΕΔΔΑ απόφαση της 03.04.2007, όπου στην παρ. 41: “41. *According to the Court's case-law, telephone calls from business premises are prima facie covered by the notions of “private life” and “correspondence” for the purposes of Article 8 § 1 (see Halford, cited above, § 44, and Amann v. Switzerland [GC], no. 27798/95, § 43, ECHR 2000 II). It follows logically that e-mails sent from work should be similarly protected under Article 8, as should information derived from the monitoring of personal Internet usage.*». Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79996%22%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023]. Βλ. επίσης και *Halford v. The United Kingdom*, ΕΔΔΑ απόφαση της 25.06.1997. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001->

3.2. Οι εξαιρέσεις στο απαραβίαστο του δικαιώματος στην προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας

Λογική προϋπόθεση της εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 8 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α. αποτελεί καταρχάς η ύπαρξη και η αποτελεσματική απόλαυση ορισμένου δικαιώματος. Στην περίπτωση που το κράτος δεν εγγυάται την απόλαυση ενός δικαιώματος και συνεπώς η άσκησή του είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη, δεν μπορεί να γίνει λόγος για περιορισμό του δικαιώματος υπό το φως του άρθρου 8 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α. Η εφαρμογή της παραγράφου αυτής προϋποθέτει όχι μόνο την απόλαυση ενός δικαιώματος, αλλά και την επέμβαση των κρατικών αρχών στο δικαίωμα αυτό. Εφόσον διαπιστωθεί παράβαση εκ μέρους των κρατικών αρχών, το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει κατά πόσο αυτή ήταν δικαιολογημένη υπό το φως της παρ. 2 της διάταξης. Η ρήτρα περιορισμού επιτάσσει αυστηρή ερμηνεία, καθώς μόνο πειστικοί και επιτακτικοί λόγοι μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής²⁷.

Ερμηνεύοντας το Δικαστήριο τα κριτήρια που εισάγει το άρθρο 8 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α. και τα οποία πρέπει να πληρούνται για να θεωρηθεί νόμιμος ο περιορισμός στο δικαίωμα της απόρρητης επικοινωνίας, τα κατηγοριοποιεί σε αδρές γραμμές²⁸ κάμπτοντας νομίμως το απαραβίαστο του δικαιώματος μόνο υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: αφενός να υπάρχει για τον περιορισμό του επικοινωνιακού δικαιώματος σχετική ρητή πρόβλεψη στον νόμο²⁹, να ερείδεται, δηλαδή, σε κανόνες δικαίου³⁰ (η «επέμβασις να προβλέπεται υπό του νόμου» - *“basis in domestic law”*) και αφετέρου αυτή να πληροί τα δικαιοκρατικά κριτήρια (το λεγόμενο *“rule of law”* και ειδικότερα την ποιότητα του νόμου - *“quality of law”*), δηλαδή να υπάρχει η κατάλληλη νομική βάση σε συνδυασμό πάντα με την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας. Όπως πολύ εύγλωττα το Δικαστήριο έχει επισημάνει στην υπόθεση

[58039%22](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22:%5B%22Amann%20v.%20Switzerland%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-58497%22%5D%7D)] [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023] και Amann v. Switzerland, ΕΔΔΑ απόφαση της 16.02.2000. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22:%5B%22Amann%20v.%20Switzerland%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-58497%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023].

²⁷ Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). όπ. π. σελ. 343-344.

²⁸ Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π. σελ. 128.

²⁹ Όπως στην εθνική έννομη τάξη, ο Ν. 2225/1994, ως έχει καταργηθεί με τον Ν. 5002/2022 και σήμερα ισχύει, για τους οποίους θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στη συνέχεια της παρούσας, βλ. κατωτέρω υπό 4.

³⁰ Ό,τι περιλαμβάνεται στις πηγές του δικαίου, κατά την εγχώρια έννομη τάξη, βλ. Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π. σελ. 128.

Kennedy v. The United Kingdom ΕΔΔΑ απόφαση της 18.05.2010 παρ. 151)³¹ η προϋπόθεση της εξαίρεσης που πρέπει να πληρούται ως προς το κριτήριο της νομιμότητας (*“in accordance with the law”*) αναλύεται σε τρεις (3) επιμέρους όρους: 1) να υπάρχει ρητή σχετική πρόβλεψη στην εθνική έννομη τάξη (*“basis in domestic law”*), 2) να συμβαδίζει με τα δικαιοκρατικά κριτήρια (*“compatible with the rule of law”*) και να είναι εύκολα προσβάσιμος από τον πολίτη (*“accessible to person”*) και 3) το άτομο να είναι σε θέση προβλέψει τις συνέπειες ως προς τον ίδιο (*“person must be able to foresee the consequences for him”*), υπό την στενότερη έννοια ότι το κράτος διαθέτει μεγαλύτερα περιθώρια διακριτικής ευχέρειας και επομένως συνδέεται με την αυτοπροστασία του ατόμου³².

3.2.1. Επέμβαση προβλεπόμενη «υπό του νόμου»

Ειδικότερα, σύμφωνα με τη δεύτερη παρ. του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α., η επέμβαση οφείλει να προβλέπεται «υπό του νόμου», οφείλει δηλαδή να ερείδεται στην εθνική νομοθεσία. Η διάταξη δεν προσδιορίζει περαιτέρω το κανονιστικό περιεχόμενο της έννοιας του «νόμου», ωστόσο νομολογιακά προκύπτει ότι ο «νόμος» εκλαμβάνεται υπό την ουσιαστική και όχι την τυπική του έννοια. Συνακόλουθα, μία απλή αναφορά στο εθνικό δίκαιο δεν επαρκεί για να θεωρηθεί ότι ένα τόσο επαχθές μέτρο προβλέπεται «υπό του νόμου». Ο «νόμος» πρέπει να παρουσιάζει ορισμένη ποιότητα, η οποία επιβάλλεται από την αρχή του κράτους δικαίου³³.

Αναλυτικότερα, και ως προς την αναγκαία προϋπόθεση της ρητής πρόβλεψης στο νόμο, το Ε.Δ.Δ.Α. στο πλαίσιο ατομικών προσφυγών για την παραβίαση του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α. εξετάζει πρωτίστως την «ποιότητα» του εθνικού νόμου (*“compatible with the rule of*

³¹ Kennedy v. The United Kingdom, ΕΔΔΑ απόφαση της 18.05.2010 όπου στην παρ. 151 «151. *The requirement that any interference must be “in accordance with the law” under Article 8 § 2 will only be met where three conditions are satisfied. First, the impugned measure must have some basis in domestic law. Second, the domestic law must be compatible with the rule of law and accessible to the person concerned. Third, the person affected must be able to foresee the consequences of the domestic law for him (see, among many other authorities, Rotaru v. Romania, cited above, § 52; Liberty and Others, cited above, § 59; and Iordachi and Others, cited above, § 37).*». Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-98473%22>] [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

³² Centrum För Rättvisa v. Sweden, ΕΔΔΑ απόφαση της 17.07.2015. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-210078%22>] [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

³³ Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). όπ. π. σελ. 344.

law” – “*quality of law*”), βάσει του οποίου ήρθη το απόρρητο των επικοινωνιών και έχει θέσει νομολογιακά μια σειρά κριτηρίων για το τι προβλέψεις πρέπει να περιλαμβάνονται στον νόμο αυτό, αλλά και για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτού.

Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, σε μια δημοκρατική κοινωνία κάθε νόμος που περιορίζει το θεμελιώδες δικαίωμα του απορρήτου των επικοινωνιών (οι δύο προϋποθέσεις, δηλαδή, που απορρέουν από την φράση «προβλέπεται υπό του νόμου») πρέπει: α) πρώτον, να είναι «προσιτός» / επαρκώς «προσβάσιμος» (“*accessible*”), ώστε ο πολίτης να δύναται να πληροφορηθεί το περιεχόμενό του ευχερώς, να έχει μία επαρκή υπό τις περιστάσεις ένδειξη των κανόνων που εφαρμόζονται σε συγκεκριμένη υπόθεση και β) δεύτερον, πληροί την προϋπόθεση της προβλεψιμότητας (“*foreseeability*”)³⁴, ήτοι να είναι σαφής και ευκρινής (“*sufficiently clear*”), να είναι, δηλαδή, διατυπωμένος με την απαιτούμενη σαφήνεια, ώστε ο πολίτης να είναι σε θέση να προβλέψει αν μια συμπεριφορά του μπορεί να δικαιολογήσει την επέμβαση της πολιτείας στο απόρρητο των επικοινωνιών του. Η προσβασιμότητα και η προβλεψιμότητα του εκάστοτε κανόνα κρίνονται υπό το φως των περιστάσεων και εξαρτώνται από το αντικείμενο και το περιεχόμενο του κανόνα, καθώς και τον αριθμό και την ιδιότητα των αποδεκτών του³⁵. Η δεύτερη αυτή προϋπόθεση αποτελεί, άλλωστε, εγγύηση του κράτους δικαίου³⁶.

Το Ε.Δ.Δ.Α. έχει ασχοληθεί, μεταξύ άλλων, διεξοδικά με το ζήτημα της απαιτούμενης ποιότητας του νόμου σε αποφάσεις που αφορούν στην προστασία του ιδιωτικού βίου από χρήση κρυφών μέσων παρακολούθησης, λόγω του αυξημένου κινδύνου κατάχρησης εξουσίας σε αυτόν τον τομέα³⁷. Επομένως, κατά το Δικαστήριο, η εκάστοτε εθνική

³⁴ Η έννοια της προβλεψιμότητας (“*foreseeability*”) κρίνεται στενότερα από το Δικαστήριο, καθώς το κράτος διαθέτει μεγαλύτερα περιθώρια διακριτικής ευχέρειας. Βλ. σχετικά και *Centrum För Rättvisa v. Sweden*, όπ. π.

³⁵ Με αυτό το σκεπτικό, κρίθηκαν επαρκώς προσβάσιμοι τεχνικοί κανόνες σχετικά με τις τηλεπικοινωνίες, παρά την πολυπλοκότητά τους, καθώς απευθύνονταν κατά κύριο λόγο σε όσους δραστηριοποιούνται στον χώρο των τηλεπικοινωνιών, οι οποίοι ήταν σε θέση να αποκτήσουν πρόσβαση στους εν λόγω κανόνες μέσω των οδηγιών που δημοσιεύονταν στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Βλ. Σισιλιάνος, Α.-Α. (2017). όπ. π. σελ. 345.

³⁶ Στην περίπτωση, δε, που το Ε.Δ.Δ.Α. διαπιστώσει ότι ο εθνικός νόμος δεν πληροί κάποια από τις δύο αυτές προϋποθέσεις, επιδικάζει στον προσφεύγοντα δίκαιη ικανοποίηση – κατ’ άρθρο 41 Ε.Σ.Δ.Α.: «Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»

³⁷ *Malone v. The United Kingdom*, ΕΔΔΑ απόφαση της 02.08.1984, παρ. 67. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο

νομοθεσία, δηλαδή, οφείλει να έχει προβλέψει μια σειρά κανόνων και δικλείδων ασφαλείας που θα εγγυώνται τη διασφάλιση του δικαιώματος ("*minimum safeguards*", όπως χαρακτηριστικά τα αποκαλεί το Δικαστήριο στην απόφαση της 12.01.2016 Szabó and Vissy v. Hungary)³⁸.

3.2.2. Νομιμότητα του σκοπού της επέμβασης

Εφόσον το Δικαστήριο κρίνει ότι η επέμβαση προβλέπεται από το νόμο, προχωρεί στο επόμενο στάδιο εξέτασης, το οποίο είναι η νομιμότητα του σκοπού της επέμβασης. Οι λόγοι για τους οποίους επιτρέπεται η κρατική επέμβαση στο δικαίωμα απαριθμούνται αυστηρά στην παρ. 2 της διάταξης, όπως προαναφέρθηκε. Εν τέλει, το κράτος φέρει το βάρος να επικαλεστεί τον συγκεκριμένο σκοπό που εξυπηρετεί η εκάστοτε επέμβαση στο δικαίωμα. Η εξέταση της νομιμότητας του σκοπού της επέμβασης δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα τυπικό στάδιο της εξέτασης της νομιμότητας του περιορισμού του δικαιώματος. Αρχικά, το Δικαστήριο εξετάζοντας τη νομιμότητα του σκοπού κρίνει κατά πόσο πίσω από τον επικαλούμενο από το κράτος σκοπό τυχόν υποκρύπτεται κάποιος άλλος, ο οποίος δεν πληροί τις προβλέψεις της Ε.Σ.Δ.Α. Ακόμη, στην περίπτωση που το εναγόμενο κράτος επικαλεστεί περισσότερους του ενός σκοπούς ως δικαιολογητική βάση της εκάστοτε επίδικης επέμβασής του, το Δικαστήριο θα πρέπει να επιλέξει και να εξετάσει την υπόθεση υπό το φως του σκοπού εκείνου που το ίδιο κρίνει ως καταλληλότερο. Η επιλογή αυτή είναι κρίσιμη, καθώς θέτει το πλαίσιο για το τρίτο στάδιο της εξέτασης της νομιμότητας της επέμβασης, το οποίο αφορά στην αναγκαιότητά της στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας³⁹.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22malone%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57533%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

³⁸ Szabó and Vissy v. Hungary, όπ. π., όπου στην παρ. 56: "56. In its case-law on secret measures of surveillance, the Court has developed the following *minimum safeguards* that should be set out in law in order to avoid abuses of power: the *nature of offences* which may give rise to an interception order; the *definition of the categories of people liable to have their telephones tapped*; a *limit on the duration of telephone tapping*; the *procedure to be followed for examining, using and storing the data obtained*; the *precautions to be taken when communicating the data to other parties*; and *the circumstances in which recordings may or must be erased or destroyed [...]*".

³⁹ Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). όπ. π. σελ. 348.

3.2.3. Αναγκαιότητα της επέμβασης σε μια δημοκρατική κοινωνία

Η ύπαρξη νομικής βάσης στο εθνικό δίκαιο και η νομιμότητα του σκοπού της επέμβασης αποτελούν αναγκαίες, όχι όμως και τις μοναδικές ικανές συνθήκες της νομιμότητας της επέμβασης. Η νομιμότητα εξαρτάται εν τέλει από την αναγκαιότητα της επέμβασης σε μια δημοκρατική κοινωνία. Η εξέταση της αναγκαιότητας μίας κρατικής επέμβασης εμπεριέχει λογικά και την εξέταση της αναλογικότητάς της. Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, πρέπει να υφίσταται μια εύλογη σχέση μεταξύ επιδιωκόμενου σκοπού και των μέσων που μετέρχονται οι αρχές για την επίτευξή του. Μία επέμβαση κρίνεται κατά κανόνα δυσανάλογη όταν πλήττει την ουσία του δικαιώματος. Το Δικαστήριο εξετάζει την ύπαρξη εναλλακτικών μέτρων, λιγότερο επαχθών ως προς την άσκηση του επικαλούμενου δικαιώματος.

Ωστόσο, κατά την εξέταση της αναλογικότητας της επέμβασης το Δικαστήριο αναγνωρίζει στα κράτη ένα «περιθώριο εκτίμησης» (*“a certain margin of appreciation”*). Το περιθώριο εκτίμησης των κρατών αποτελεί μια αρχή ή τεχνική, η οποία έχει διαπλαστεί νομολογιακά υπό τη σκέψη ότι οι κρατικές αρχές του εκάστοτε κράτους έχουν καλύτερη γνώση ως προς τις ιδιαίτερες ανάγκες της πολιτείας ή της κοινωνίας. Ένα διεθνές δικαστήριο δεν βρίσκεται, ως επί το πλείστον, σε θέση να γνωρίζει καλύτερα τις διαστάσεις ενός προβλήματος από τις εσωτερικές αρχές ή τον εθνικό δικαστή και ως εκ τούτου οφείλει να καταλείπει στις εθνικές αρχές ένα κάποιο περιθώριο εκτίμησης. Παρόλα αυτά, το γεγονός ότι τα κράτη απολαμβάνουν ενός περιθωρίου εκτίμησης δεν αίρει την ανάγκη εξέτασης της αναλογικότητας. Η εξέταση του περιθωρίου εκτίμησης δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά η νομολογία του Δικαστηρίου διακρίνει κατηγορίες περιθωρίου εκτίμησης, οι οποίες κυμαίνονται ανάμεσα σε ένα αρκετά ευρύ και ένα πολύ στενότερο εύρος, η δε έκταση του περιθωρίου εκτίμησης των εθνικών αρχών αποτελεί άμεση συνάρτηση της φύσης του επίμαχου δικαιώματος, της κανονιστικής του θέσης στο σύστημα της Σύμβασης, αλλά και της ύπαρξης ή μη συναίνεσης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο ως προς την καταλληλότητα του μέτρου⁴⁰.

⁴⁰ Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). όπ. π. σελ. 349-350.

3.3. Τα κριτήρια της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο, σε συνδυασμό με την ανάγκη ύπαρξης ρητής πρόβλεψης στον νόμο, προκειμένου να θεωρηθεί νόμιμος ένας περιορισμός στο δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας, εξετάζει παράλληλα μια σειρά παραμέτρων συναρτώμενων με την ποιότητα του κανονιστικού πλαισίου, υπό την έννοια του “*rule of law*” ως προς την ποιότητα του ρυθμιστικού αυτού πλαισίου (“*quality of law*”). Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα: η συμβατότητα με τις αρχές του κράτους δικαίου, η ευχερής προσβασιμότητα και προβλεψιμότητα⁴¹ του κανόνα δικαίου, όπως επίσης και ένα πλέγμα ελάχιστων αναγκαίων εγγυήσεων που αφορούν, μεταξύ άλλων, τον κύκλο των πληττόμενων υποκειμένων (“*the definition of the categories of people liable*”), τη φύση της παραβατικής συμπεριφοράς (“*nature of offences*”), τις εύλογες υπόνοιες, την ορισμένη διάρκεια του μέτρου (“*a limit on the duration*”), την εποπτεία της διαδικασίας εκ μέρους ανεξάρτητου οργάνου και άλλα⁴². Όλα δε τα

⁴¹ Αφορά στις έννοιες της προσβασιμότητας (“*accessible*”) και της προβλεψιμότητας (“*foreseeable*”) που προαναφέρθηκαν.

⁴² Εντελώς ενδεικτικά βλ. Szabó and Vissy v. Hungary, όπ. π., παρ. 59: “59. The expression “*in accordance with the law*” in Article 8 § 2 requires, first, that the impugned measure should have some basis in domestic law; it also refers to the quality of the law in question, requiring that it should **be compatible with the rule of law and accessible** to the person concerned, who must, moreover, **be able to foresee** its consequences for him [...]. The “*quality of law*” in this sense implies that the domestic law must not only be accessible and foreseeable in its application, it must also ensure that secret surveillance measures are applied only when “**necessary in a democratic society**”, in particular by providing for adequate and effective safeguards and guarantees against abuse [...]”, Zakharov v. Russia, ΕΔΔΑ απόφαση της 04.12.2015, ενδεικτικά παρ. 228, 229 και 236 επ.: “228. The Court notes from its well-established case-law that the wording “*in accordance with the law*” requires the impugned measure both to have some **basis in domestic law** and to be compatible with the rule of law, which is expressly mentioned in the Preamble to the Convention and inherent in the object and purpose of Article 8. The law must thus meet **quality requirements**: it must be **accessible** to the person concerned and **foreseeable** as to its effects [...]. 229. The Court has held on several occasions that the reference to “**foreseeability**” in the context of interception of communications cannot be the same as in many other fields. Foreseeability in the special context of secret measures of surveillance, such as the interception of communications, cannot mean that an individual should be able to foresee when the authorities are likely to intercept his communications so that he can adapt his conduct accordingly. However, especially where a power vested in the executive is exercised in secret, the risks of arbitrariness are evident. It is therefore essential to have clear, detailed rules on interception of telephone conversations, especially as the technology available for use is continually becoming more sophisticated. The domestic law must be **sufficiently clear** to give citizens an adequate indication as to the circumstances in which and the conditions on which public authorities are empowered to resort to any such measures [...]. 236. In cases where the legislation permitting secret surveillance is contested before the Court, the lawfulness of the interference is closely related to the question whether the “*necessity*” test has been complied with and it is therefore appropriate for the Court to address jointly the “*in accordance with the law*” and “*necessity*” requirements [...]. The “*quality of law*” in this sense implies that the domestic law must not only be accessible and foreseeable in its application, it must also ensure that secret surveillance measures are applied only when “*necessary in a democratic society*”, in particular by providing for adequate and effective safeguards and guarantees against abuse.” Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%7B%22002-10793%22%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023], Iordachi and others v. Moldova, όπ. π., παρ. 37: “37. The expression “*in accordance with the law*” under

προηγούμενα τελούν υπό την αίρεση του αναγκαίου μέτρου, όπως αυτό κάθε φορά προσδιορίζεται, σε σχέση, δηλαδή, με σκοπούς αφορώντες την εθνική ή δημόσια ασφάλεια, την οικονομική ευημερία της χώρας, την προάσπιση της τάξης, την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας, της ηθικής, καθώς επίσης και την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων⁴³.

Το Δικαστήριο αναγνωρίζει ευρεία διακριτική ευχέρεια από πλευράς των κρατών μελών ως προς την επιλογή των μέτρων παρακολούθησης, τηρούμενων των προαναφερθέντων εγγυήσεων. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά την υλοποίηση των επίμαχων μέτρων και την εφαρμογή τους, το Ε.Δ.Δ.Α. δέχεται παγίως ότι ο ασκούμενος εκ μέρους του έλεγχος δεν μπορεί παρά να είναι εντατικότερος και σημειακά προσανατολισμένος⁴⁴. Η διαφοροποίηση της έντασης

*Article 8 § 2 requires, first, that the impugned measure should have some **basis in domestic law**; it also refers to the **quality of the law** in question, requiring that it should be compatible with the **rule of law** and **accessible** to the person concerned, who must, moreover, **be able to foresee** its consequences for him [...]". Dumitru Popescu c. Roumanie, ΕΔΔΑ απόφαση της 26.04.2007, παρ. 61: "61. [...] Il convient de rappeler à cet égard que l'expression «**prévue par la loi**» impose non seulement le respect du droit interne, mais concerne aussi la **qualité de la loi**, qui doit être compatible avec le principe de la prééminence du droit [...]. Dans le contexte de la surveillance secrète exercée par les autorités publiques, le droit interne doit offrir une protection contre l'ingérence arbitraire dans l'exercice du droit d'un individu au regard de l'article 8. En outre, la loi doit user de **termes assez clairs** pour indiquer aux individus de manière suffisante en quelles circonstances et sous quelles conditions elle habilite les autorités publiques à prendre pareilles mesures secrètes [...]. Si l'on ne peut jamais, quel que soit le système, écarter complètement l'éventualité de l'action irrégulière d'un fonctionnaire malhonnête, négligent ou trop zélé, ce sont la probabilité d'une telle action et les garanties fournies pour se protéger contre elle qui importent aux fins du contrôle de la Cour en l'espèce [...]" και πολλά ακόμη από την πλούσια νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α.*

⁴³ Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π. σελ. 128-129.

⁴⁴ Το Δικαστήριο και στην πρόσφατη *Big Brother Watch and others v. The United Kingdom*, όπου αναγνωρίζει ότι, ενώ τα κράτη-μέλη διαθέτουν ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας ως προς την επιλογή του συστήματος παρακολούθησης - στοχευμένη ή μαζική ("targeted or bulk"), ωστόσο το εύρος και τα όρια της διακριτικής ευχέρειας ως προς την υλοποίηση του συστήματος που έχει τελικώς επιλέξει το κράτος είναι στενότερα. Βλ. *Big Brother Watch and others v. The United Kingdom*, ΕΔΔΑ απόφαση της 25.05.2021, όπου στην παρ. 335 αναφέρει ότι «335. In this regard it should be reiterated that in its case-law on the interception of communications in criminal investigations, the Court has developed the **following minimum requirements** that should be set out in law in order to avoid abuses of power: (i) the nature of offences which may give rise to an interception order; (ii) a definition of the categories of people liable to have their communications intercepted; (iii) a limit on the duration of interception; (iv) the procedure to be followed for examining, using and storing the data obtained; (v) the precautions to be taken when communicating the data to other parties; and (vi) the circumstances in which intercepted data may or must be erased or destroyed (see *Huvig*, cited above, § 34; *Kruslin*, cited above, § 35; *Valenzuela Contreras*, cited above, § 46; *Weber and Saravia*, cited above, § 95; and *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhev*, cited above, § 76). In *Roman Zakharov* (cited above, § 231) the Court confirmed that the same six minimum safeguards also applied in cases where the interception was for reasons of national security; however, in determining whether the impugned legislation was in breach of Article 8, it also had regard to the arrangements for supervising the implementation of secret surveillance measures, any notification mechanisms and the remedies provided for by national law (see *Roman Zakharov*, cited above, § 238). ». Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%7B%22001-210077%22%7D>] [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023].

γίνεται κατανοητή, καθόσον ο ρόλος του Δικαστηρίου ως εγγυητικού μηχανισμού διασφάλισης των δικαιωμάτων προϋποθέτει στενή εποπτεία του τρόπου υλοποίησης των περιορισμών στην πράξη⁴⁵. Αναλυτικότερα ως προς τις αναγκαίες εγγυήσεις που πρέπει να υφίστανται προκειμένου να θεωρηθεί ανεκτή η παρέμβαση στο θεμελιώδες αυτό δικαίωμα, αξίζει να γίνει λόγος για τα ακόλουθα κριτήρια, τα οποία καταγράφονται περιπτώσιολογικά στη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α.

3.3.1. Η φύση του αδικήματος

Καταρχάς, πρέπει να ορίζεται και να προβλέπεται στον νόμο με ακρίβεια η φύση της παραβατικής συμπεριφοράς (“**nature of offense**”). Τα αδικήματα, δηλαδή, για την διακρίβωση των οποίων, είναι νόμιμος ο περιορισμός του επικοινωνιακού δικαιώματος πρέπει να προβλέπονται ρητώς στον νόμο⁴⁶. Επομένως, μία απλή και γενικόλογη αναφορά σε «οικογένειες αδικημάτων» ή σε μη επακριβώς προσδιοριζόμενα αδικήματα στο εκάστοτε εθνικό νομοθετικό πλαίσιο δεν επαρκεί για να θεωρηθεί ότι πληρούται το εν λόγω κριτήριο και ότι δικαιολογείται ένα τόσο επαχθές μέτρο, όπως η επέμβαση στο δικαίωμα του άρθρου 8 της Σύμβασης.

3.3.2. Η εποπτεία από ένα ανεξάρτητο όργανο

Δεύτερη, ζωτικής σημασίας εγγύηση, αποτελεί η εποπτεία της διαδικασίας άρσεως του απορρήτου από ένα ανεξάρτητο όργανο (“**oversight by an independent body**”)⁴⁷.

⁴⁵ Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π. σελ. 129.

⁴⁶ Szabó and Vissy v. Hungary, όπ. π., όπου στην παρ. 56: “*In its case-law on secret measures of surveillance, the Court has developed the following minimum safeguards that should be set out in law in order to avoid abuses of power: the nature of offences which may give rise to an interception order; the definition of the categories of people liable to have their telephones tapped; a limit on the duration of telephone tapping; the procedure to be followed for examining, using and storing the data obtained; the precautions to be taken when communicating the data to other parties; and the circumstances in which recordings may or must be erased or destroyed.*”.

⁴⁷ Association for European integration and human rights and Ekimdzhev v. Bulgaria, ΕΔΔΑ απόφαση της 28.06.2007, όπου στην παρ. 85: “*Unlike the system of secret surveillance under consideration in the case of Klass and Others (cited above, p. 31, § 70; see also Weber and Saravia, § 57), the SSMA does not provide for any review of the implementation of secret surveillance measures by a body or official that is either external to the services deploying the means of surveillance or at least required to have certain qualifications ensuring his independence and adherence to the rule of law. Under the SSMA, no one outside the services actually deploying special means of surveillance verifies such matters as whether these services in fact comply with the warrants authorising the use of such means, or whether they faithfully reproduce the original data in the written*

Δηλαδή, τα ερωτήματα που πρέπει να τεθούν αφορούν στο από ποιον λαμβάνεται το μέτρο που διατάσσει την άρση του απορρήτου και ποιες αρχές έχουν την αρμοδιότητα να διασφαλίσουν τη νομιμότητα της διαδικασίας άρσεως. Η έννοια της εποπτείας από ανεξάρτητο όργανο αναφέρεται σε μια αρχή, η οποία να καλύπτει τα εχέγγυα της ανεξάρτητης κρίσης. Κατεξοχήν, δηλαδή, ο ρόλος αυτός προσιδιάζει και η προϋπόθεση αυτή καλύπτεται επαρκώς με την ύπαρξη μιας Ανεξάρτητης Αρχής, η οποία απολαμβάνει οικονομικής και διοικητικής αυτοτέλειας και τα μέλη αυτής προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας^{48,49}. Χαρακτηριστικά το Δικαστήριο στην απόφαση *Association for European integration and human rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria* της 28.06.2007, όπου στην παρ. 85 αναφέρει ότι στην οικεία εθνική νομοθεσία «...δεν προβλέπεται κανένας έλεγχος της εφαρμογής των μέτρων μυστικής παρακολούθησης από έναν φορέα ή στέλεχος που βρίσκεται είτε εκτός των υπηρεσιών που διαχειρίζονται τα μέσα της παρακολούθησης ή τουλάχιστον να απαιτείται να έχουν ορισμένα εχέγγυα που θα διασφαλίζουν την ανεξαρτησία τους και την προσήλωση στις αρχές του κράτους δικαίου...αντιθέτως, φαίνεται ότι όλες αυτές οι δραστηριότητες διενεργούνται αποκλειστικά από στελέχη του Υπουργείου Εσωτερικών.».

record. Similarly, there exists no independent review of whether the original data is in fact destroyed within the legal ten-day time-limit if the surveillance has proved fruitless (see, as examples to the contrary, Klass and Others, p. 11, § 20; and Weber and Saravia, § 100; and Aalmoes and Others, all cited above). On the contrary, it seems that all these activities are carried out solely by officers of the Ministry of Internal Affairs (see paragraphs 18, 21 and 22 above). However, the texts make no provision for acquainting the judge with the results of the surveillance and do not command him or her to review whether the requirements of the law have been complied with. Moreover, it appears that the provisions of the Codes of 1974 and 2005 are applicable only in the context of pending criminal proceedings and do not cover all situations envisaged by the SSMA, such as the use of special means of surveillance to protect national security.”. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%7B%22001-81323%22%7D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 13.06.2023].

⁴⁸ Πρεβεδούρου, Ε. (2019). Τι είναι οι Ανεξάρτητες Αρχές και σε τι χρησιμεύουν; Διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-ine-oi-anexartites-arches-kai-se-ti-chrisimevoun/> [Τελευταία πρόσβαση: 13.06.2023].

⁴⁹ Στα καθ' ημάς, η εκ του Συντάγματος προβλεπόμενη (άρθρο 19, παρ. 1 και 2) ανεξάρτητη Αρχή που διασφαλίζει το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας είναι η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.). Η διαδικασία ενώπιον της Α.Δ.Α.Ε. και η λειτουργία της προκάλεσαν τη διαμόρφωση σημαντικής νομολογίας που διευκρίνισε σημαντικά ζητήματα ως προς τη λειτουργία των ανεξάρτητων Αρχών (ΣτΕ Ολ. 3319, 3320/2010, ΣτΕ 3473/2017). Για την Α.Δ.Α.Ε. θα γίνει αναλυτικότερα αναφορά στη συνέχεια της παρούσας, βλ. κατωτέρω υπό 4.4.1. επ.

3.3.3. Η ορισμένη διάρκεια του μέτρου

Περαιτέρω, αναγκαίο εχέγγυο που μπορεί να δικαιολογήσει τον περιορισμό του δικαιώματος αποτελεί η ορισμένη διάρκεια του μέτρου (“**durée limitée**”)⁵⁰. Το μέτρο της ορισμένης χρονικής διάρκειας περιορισμού του δικαιώματος τίθεται προς αποφυγή της κρατικής αυθαιρεσίας υπό την έννοια του να μην είναι δυνατό σε ένα κράτος να παραβιάζει το δικαίωμα αυτό επ’ αόριστον, επί της ουσίας καταλύοντας το.

Ως προς το υπό συζήτηση κριτήριο αξίζει να επισημανθεί η κατηγορηματική διατύπωση του Ε.Δ.Δ.Α. στην απόφαση *Iordachi and others v. Moldova* της 10.02.2009, όπου στην παρ. 45 αναφέρει ότι: «Το Δικαστήριο περαιτέρω σημειώνει ότι το υπό συζήτηση νομοθετικό πλαίσιο δεν περιλαμβάνει σαφείς ρυθμίσεις ως προς τη διάρκεια του μέτρου που διατάσσει την άρση του του απορρήτου των τηλεφωνικών επικοινωνιών». Ακόμη, στην απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α., *Dumitru Popescu c. Roumanie* της 26.04.2007 και στην παρ. 70 αυτής, το Δικαστήριο επισημαίνει, ως προς την ελεγχόμενη, εθνική νομοθεσία της Ρουμανίας, ότι σ’ αυτή δεν προβλέπεται ανώτατο χρονικό όριο των διαδοχικών τρίμηνων παρατάσεων εφαρμογής του μέτρου άρσης του τηλεφωνικού απορρήτου. Τον προβληματισμό του, ομοίως, εκφράζει το Ε.Δ.Δ.Α. σε σχέση με τον ακριβή προσδιορισμό της διάρκειας των περιοριστικών μέτρων άρσης του απορρήτου και στην περίπτωση της απόφασης *Szabó and Vissy v. Hungary* της 12.01.2016, όπου αναφέρει στην παρ. 74: «Το Δικαστήριο δε μπορεί ωστόσο, να παραβλέψει ότι δεν προκύπτει με σαφήνεια από τη διατύπωση του νόμου –ειδικά, ελλείψει δικαστικής ερμηνείας– αν μια τέτοια ανανέωση του εντάλματος παρακολούθησης είναι δυνατή άπαξ ή μπορεί να ανανεώνεται –στοιχείο που προσανξάνει τον κίνδυνο κατάχρησης.». Ακόμη, και στις αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α. *Prado Bugallo c. Espagne* της 18.02.2003⁵¹ και *Valenzuela Contreras c.*

⁵⁰ *Dumitru Popescu v. Romania*, όπ. π., όπου στην παρ. 70: “*Force est de constater tout d’abord qu’en cas de menace pour la sûreté nationale, les communications téléphoniques pouvaient être interceptées, en vertu de l’article 13 de la loi no 51/1991, par les services spéciaux du service roumain de renseignements pour une durée de six mois Il était loisible à ce dernier, sur demande des services spéciaux, de proroger ensuite la durée des écoutes pour des délais de trois mois consécutifs, sans qu’aucune limite temporelle ne soit prévue par la loi [...].*” και *Szabó and Vissy v. Hungary*, όπ. π., όπου στην παρ 74: “[...] *The Court cannot overlook, however, that it is not clear from the wording of the law –especially in the absence of judicial interpretation – if such a renewal of the surveillance warrant is possible only once or repeatedly, which is another element prone to abuse.*”

⁵¹ *Prado Bugallo c. Espagne*, ΕΔΔΑ απόφαση της 18.02.2003, παρ. 29 επ. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-65499&filename=AFFAIRE%20PRADO%20BUGALLO%20c.%20ESPAGNE.docx&logEvent=False> [Τελευταία πρόσβαση: 13.06.2023].

Espagne της 30.07.1998⁵², το Δικαστήριο, επίσης, διαπιστώνει ελλείψεις του νομοθετικού πλαισίου ως προς την πρόβλεψη μέγιστου ορίου διάρκειας του περιοριστικού μέτρου⁵³.

Ωστόσο, στην απόφαση Kennedy v. The United Kingdom της 18.05.2010, παρ. 161, το Δικαστήριο, ευρισκόμενο ενώπιον λόγων που θέτουν σε διακινδύνευση την εθνική ασφάλεια, αμβλύνει τις αξιώσεις του σε σχέση με τον προβλέψιμο χαρακτήρα και την πεπερασμένη διάρκεια του μέτρου των τηλεφωνικών παρακολουθήσεων. Ειδικότερα, το Ε.Δ.Δ.Α. αναγνωρίζει με έμφαση - αν και όχι πειστικά, κατά την άποψη της Α. Παπανικολάου - την ιδιαιτερότητα των λόγων που συνδέονται με την ανάγκη προστασίας της εθνικής ασφάλειας και διακρίβωσης σοβαρών εγκλημάτων. Στην ιδιαιτερότητα δε αυτή, αποδίδει και τη μακρά διάρκεια των σχετικών ερευνών που διενεργούν οι πολιτειακές αρχές, σε ζητήματα τέτοιας φύσης. Περαιτέρω, επισημαίνει ότι «... η συνολική διάρκεια των μέτρων παρακολούθησης θα εξαρτηθεί από την πολυπλοκότητα και τη διάρκεια της έρευνας και υπό την προϋπόθεση ότι [το κανονιστικό πλαίσιο] διαθέτει επαρκείς εγγυήσεις, δεν είναι παράλογο η οριοθέτηση του ζητήματος να επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων, οικείων αρχών»⁵⁴.

3.3.4. Η υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου

Επιπλέον, θεμελιώδους σημασίας εγγύηση για τη διασφάλιση του δικαιώματος αποτελεί η πρόβλεψη από την εθνική νομοθεσία της υποχρέωσης ενημέρωσης του υποκειμένου (“**notification**”)⁵⁵. Μεταξύ των κριτηρίων που συνεκτιμά το Ε.Δ.Δ.Α προκειμένου να

⁵² Valenzuela Contreras c. Espagne, ΕΔΔΑ απόφαση της 30.07.1998, παρ. 50 επ. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <file:///C:/Users/costa/Downloads/001-58208.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

⁵³ Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π.

⁵⁴ Ειδικότερα το Δικαστήριο επισημαίνει, παρεκκλίνοντας θα μπορούσαμε να σημειώσουμε από την πάγια έως τότε νομολογία του: “161. [...] In the context of national security and serious crime, the Court observes that the scale of the criminal activities involved is such that their planning often takes some time. Subsequent investigations may also be of some duration, in light of the general complexity of such cases and the numbers of individuals involved. The Court is therefore of the view that the overall duration of any interception measures will depend on the complexity and duration of the investigation in question and, provided that adequate safeguards exist, it is not unreasonable to leave this matter for the discretion of the relevant domestic authorities. [...] The Court concludes that the provisions on duration, renewal and cancellation are sufficiently clear.”.

⁵⁵ Szabó and Vissy v. Hungary, όπ. π., όπου στην παρ. 34 της μειοψηφικής άποψης του Δικαστή Pinto de Albuquerque: “... by depriving the subject of the secret surveillance measure of any notification of its existence and therefore of the effective possibility of challenging it retrospectively, Hungarian law eschews the most important safeguard against improper use of secret surveillance measures.” και στην παρ. 86 της απόφασης: “In Hungarian law, however, no notification, of any kind, of the measures is foreseen. This fact, coupled with the absence of any formal remedies in case of abuse, indicates that the legislation falls short of securing adequate safeguards.”

αξιολογήσει τη συμβατότητα των εκάστοτε εγχώριων κανονιστικών πλαισίων σε σχέση με τις επιταγές της Ε.Σ.Δ.Α., παγίως περιλαμβάνει και την υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου, σε βάρος του οποίου έχει διαταχθεί το μέτρο άρσης του απορρήτου⁵⁶. Τέτοια υποχρέωση, ωστόσο, νοείται μόνο μετά την άρση του επίμαχου μέτρου και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο αυτό είχε διαταχθεί. Δεν είναι τυχαίο ότι, στην απόφαση Szabó and Vissy v. Hungary, ο δικαστής Pinto De Albuquerque αξιολογεί, στο πλαίσιο της συντρέχουσας άποψής του, την υποχρέωση γνωστοποίησης στον καθ' ου το μέτρο ως «την πιο σημαντική εγγύηση κατά της ανάρμοστης χρήσης των μέτρων μυστικής παρακολούθησης.»⁵⁷.

Η γνωστοποίηση του περιοριστικού μέτρου στο θιγόμενο υποκείμενο, πέραν της διασφάλισης του δικαιώματος του άρθρου 8 καθαυτού, συμπλέκεται, επίσης, με την προστασία του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 13 Ε.Σ.Δ.Α.⁵⁸. Η δυνατότητα,

⁵⁶ Βλ. Ekimdzhev v. Bulgaria 11 January 2022, παρ. 129, 130 επ., Centrum för Rättvisa v. Sweden, όπ. π., 271: “271. Finally, an effective remedy should be available to anyone who suspects that his or her communications have been intercepted by the intelligence services, either to challenge the lawfulness of the suspected interception or the Convention compliance of the interception regime. In the targeted interception context, **the Court has repeatedly found the subsequent notification of surveillance measures to be a relevant factor in assessing the effectiveness of remedies before the courts and hence the existence of effective safeguards against the abuse of surveillance powers.** However, it has acknowledged that notification is not necessary if the system of domestic remedies permits any person who suspects that his or her communications are being or have been intercepted to apply to the courts; in other words, where the courts’ jurisdiction does not depend on notification to the interception subject that there has been an interception of his or her communications (see Roman Zakharov, cited above, § 234; and Kennedy, cited above, § 167).”, Szabó and Vissy v. Hungary, όπ.π., παρ. 86: “86. Moreover, the Court has held that the question of **subsequent notification of surveillance measures is inextricably linked to the effectiveness of remedies and hence to the existence of effective safeguards** against the abuse of monitoring powers, since there is in principle little scope for any recourse by the individual concerned unless the latter is advised of the measures taken without his or her knowledge and thus able to challenge their justification retrospectively. As soon as notification can be carried out without jeopardising the purpose of the restriction after the termination of the surveillance measure, information should be provided to the persons concerned (see Weber and Saravia, cited above, §135; Roman Zakharov, cited above, § 287). **In Hungarian law, however, no notification, of any kind, of the measures is foreseen. This fact, coupled with the absence of any formal remedies in case of abuse, indicates that the legislation falls short of securing adequate safeguards.**”, Zakharov v. Russia, όπ. π., αναλυτικά σε παρ. 286 επ., Klass and others v. Germany, όπ.π., παρ. 57 και πολλές ακόμη.

⁵⁷ Βλ. Szabó and Vissy v. Hungary, όπ. π., όπου πολύ γλαφυρά στην παρ. 34 υπογραμμίζει: “34. In sum, **by depriving the subject of the secret surveillance measure of any notification of its existence and therefore of the effective possibility of challenging it retrospectively, Hungarian law eschews the most important safeguard against improper use of secret surveillance measures.** Were Samuel Warren and Louis Brandeis confronted with this law, they would undoubtedly repeat the words they used to call for their right to privacy: “The intensity and complexity of life, attendant upon advancing civilization, have rendered necessary some retreat from the world, and man, under the refining influence of culture, has become more sensitive to publicity so that solitude and privacy have become more essential to the individual””.

⁵⁸ Κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 13 της Ε.Σ.Δ.Α.: «Παν πρόσωπον του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερίαι παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής

άλλωστε, άσκησης αποτελεσματικού ένδικου μέσου προϋποθέτει την περιέλευση σε γνώση του ενδιαφερομένου, των πληροφοριών εκείνων που αφορούν την παραβίαση ή απόκλιση από το κανονιστικό περιεχόμενο του εριζόμενου δικαιώματος.

Αν, μάλιστα, συνδυαστεί ο εξ ορισμού, για λόγους αποτελεσματικότητας, μυστικός χαρακτήρας των μέτρων, με το γεγονός ότι πρόκειται επιπλέον για μέτρα που εκ της ιδιουσυστασίας τους ερείδονται σε εξειδικευμένες τεχνολογίες, αντιλαμβάνεται κανείς ότι η στεγανότητα του περιβάλλοντος που διαμορφώνεται στο πεδίο των επιχειρησιακών παρακολουθήσεων, εγκυμονεί κινδύνους για την ίδια τη δημοκρατία και τη διαφάνεια που απαιτεί η λειτουργία των θεσμών της. Μεγαλύτερος, δε, όλων είναι ο κίνδυνος να μη δοθεί ποτέ στον καθ' ου το μέτρο, η δυνατότητα να διερευνήσει τη νομιμότητα της διαδικασίας και να ασκήσει τα δικαιώματα που απορρέουν από τα άρθρα 8 και 13 της Ε.Σ.Δ.Α.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο αρθρώνει σε γενικές γραμμές τον συλλογισμό του αναφορικά με την υποχρέωση και τα διαδικαστικά προαπαιτούμενα της υποχρέωσης για γνωστοποίηση του μέτρου ως εξής: καταρχάς, αποδέχεται ότι, στην πράξη, η ενημέρωση του υποκειμένου σε βάρος του οποίου έχει ληφθεί το δυσμενές μέτρο, μπορεί να μην είναι εφικτή σε όλες τις περιπτώσεις, ακόμη και μετά το χρονικό σημείο λήξης του μέτρου. Και τούτο, διότι τα παραγωγικά αίτια της διακινδύνευσης δεν αποκλείεται να συνεχίζουν υφιστάμενα επί μακρόν, ακόμη και για χρόνια, μετά τη λήξη του μέτρου. Υπό μια τέτοια εκδοχή, η αποκάλυψη του μέτρου επιτήρησης είναι πιθανό, αν όχι βέβαιο, να υπονομεύσει τον μακροπρόθεσμο στόχο που υπηρετεί ο επιχειρησιακός σχεδιασμός, τμήμα του οποίου αποτελούν και τα επίμαχα μέτρα. Επιπλέον, ενδέχεται, στο πλαίσιο μιας τέτοιας εξέλιξης, να αποκαλυφθούν οι μέθοδοι υλοποίησης του επιχειρησιακού σχεδιασμού, όπως επίσης και οι ταυτότητες των υπηρεσιακών στελεχών που διενεργούν τη μυστική διαδικασία, πράγμα το οποίο είναι σαφές ότι πρέπει να αποφευχθεί. Συνεπώς, το γεγονός ότι, σε κάποιες περιπτώσεις, οι αρχές δεν προχωρούν σε ενημέρωση των θιγόμενων υποκειμένων, ακόμη και μετά την παύση του μέτρου, δεν καθιστά από μόνη της την επέμβαση στο δικαίωμα «ως [μη] αναγκαία εντός της δημοκρατικής πολιτείας»⁵⁹, καθώς δεν αποκλείεται η μυστικότητα

προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων των».

⁵⁹ Κατά τη διατύπωση, πάντα, του άρθρου 8 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α.

καθαυτή της διαδικασίας να αποτελεί προϋπόθεση για την αποτελεσματική εφαρμογή του μέτρου.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει, συνεπώς, ότι η παράλειψη ενημέρωσης εκείνων, σε βάρος των οποίων είχε διαταχθεί το μέτρο, ακόμα και μετά τη λήξη του, δεν συνεπάγεται άνευ ετέρου παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης. Εντούτοις, επισημαίνει ότι η γνωστοποίηση ενδείκνυται, υπό προϋποθέσεις που δεν υπονομεύουν την επιχειρησιακή συνέχεια της έρευνας. Το Ε.Δ.Δ.Α. έχει δεχτεί, πάντως, ότι τα κριτήριά του πληρούνται ακόμη και στην περίπτωση, όπου στο εθνικό κανονιστικό πλαίσιο δεν περιλαμβάνεται υποχρέωση των αρχών που επισπεύδουν τις άρσεις να ενημερώσουν τους καθ' ων τα μέτρα, μετά τη λήξη των τελευταίων. Αρκεί, δηλαδή, να υπάρχει στις προαναφερόμενες οικείες διατάξεις πρόβλεψη περί δυνατότητας υποβολής αναφοράς ενώπιον ανεξάρτητου οργάνου, διά της οποίας ο καθ' ου το μέτρο θα έχει τη δυνατότητα να διερευνήσει τη νομιμότητα της τηρηθείσας διαδικασίας. Το Ε.Δ.Δ.Α., μάλιστα, παραπέμπει σε σχετική πρόβλεψη που είχε περιληφθεί στην Έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας για τη δημοκρατική εποπτεία των υπηρεσιών πληροφοριών, όπου διευκρινίζεται ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης δεν συνιστά απόλυτο κριτήριο συμβατότητας σε σχέση με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. Η έλλειψη αυτή αντισταθμίζεται ικανοποιητικά από την πρόβλεψη ανεξάρτητης εποπτικής αρχής, με αρμοδιότητα τον έλεγχο της τηρητέας διαδικασίας.⁶⁰

Ενδιαφέρον έχει, επίσης, η παραδοχή του Δικαστηρίου περί υποχρέωσης γνωστοποίησης ως αντίμετρου, καθόσον οι ανάρμοστες συμπεριφορές εκ μέρους υπηρεσιακών στελεχών δεν μπορούν ποτέ να αποκλειστούν με απόλυτη βεβαιότητα. Αυτό σημαίνει ότι, όσο ο κίνδυνος παρεκκλίσεων, είτε εκ δόλου είτε λόγω υπερβάλλοντος ζήλου, παραμένει υπαρκτός, η δυνατότητα ελέγχου νομιμότητας της διαδικασίας λειτουργεί ως εγγυητικό αντιστάθμισμα υπέρ της ακεραιότητας του δικαιώματος. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, το Ε.Δ.Δ.Α. αξιολογεί συνδυαστικά τα περισσότερα συντρέχοντα κριτήρια και την

⁶⁰ Recommendation No. R (87) 15 of the Council of Europe's Committee of Ministers to member States regulating the use of personal data in the police sector, adopted on 17 September 1987: "2.2. Where data concerning an individual have been collected and stored without his knowledge, and unless the data are deleted, he should be informed, where practicable, that information is held about him as soon as the object of the police activities is no longer likely to be prejudiced.". Βλ. σχετική μνεία στη *Zakharov v. Russia*, όπ. π., παρ. 287: "[...] The Court also takes note of the Recommendation of the Committee of Ministers regulating the use of personal data in the police sector, which provides that where data concerning an individual have been collected and stored without his knowledge, and unless the data are deleted, he should be informed, where practicable, that information is held about him as soon as the object of the police activities is no longer likely to be prejudiced (§ 2.2, see paragraph 143 above)."

τελική του θέση κατευθύνουν οι πιθανότητες υπέρβασης του αναγκαίου μέτρου, εντός της δημοκρατικής πολιτείας. Συναφώς, μάλιστα, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει, προς επίρρωση της ανάγκης επίτευξης του εύλογου μέτρου, το χωρίο εκείνο του προοιμίου της Σύμβασης, όπου ορίζεται: «Αι Συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις, μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης: [...] επιβεβαιούσαι την βαθείαν αυτών προσήλωσιν εις τα θεμελιώδεις ταύτας ελευθερίας [...] των οποίων η διατήρησις στηρίζεται ουσιαστικώς επί πολιτικού καθεστώτος αληθώς δημοκρατικού αφ' ενός και αφ' ετέρου, επί κοινής αντιλήψεως και κοινού σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου τα οποία διεκδικούν.»⁶¹.

3.3.5. Τα ποσοστά αποδοχής των αιτημάτων άρσης του απορρήτου

Τέλος, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του ως κριτήριο για την αποτελεσματική διασφάλιση του δικαιώματος και τα ποσοστά αποδοχής των αιτημάτων άρσης απορρήτου από τις εκάστοτε αρμόδιες αρχές. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α. *Iordachi and Others v. Moldova* της 10.02.2009, καθώς και *Association for European integration and human rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria* της 28.06.2007. Εν προκειμένω, στην πρώτη περίπτωση, σύμφωνα με επίσημα κρατικά στοιχεία, το 2007 σε σύνολο 2.372 αιτημάτων άρσης του απορρήτου, τα οποία καταχωρήθηκαν, έγιναν δεκτά σε ποσοστό 99,24%, δηλαδή επί της ουσίας στο σύνολό τους. Συνεπώς, κάθε αίτημα άρσης του απορρήτου είναι εμφανές ότι θα γινόταν δεκτό, με το Δικαστήριο να επισημαίνει ότι με αυτά τα στοιχεία είναι φανερό ότι το σύστημα μυστικής παρακολούθησης στη Μολδαβία «υπερχρησιμοποιείται», γεγονός που επιδρά στην ανεπάρκεια των μέτρων για την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος⁶².

⁶¹ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 132.

⁶² *Iordachi and Others v. Moldova*, όπ. π., όπου χαρακτηριστικά τα στοιχεία στις παρ. 13 και παρ. 52: "13. In a letter of 6 February 2008 the Head of the President's Office of the Supreme Court of Justice replied that in 2005 of a total of 2,609 applications for interception lodged, 98.81% had been successful; in 2006 of the 1,931 applications lodged, 97.93% had been successful; and in 2007 of the 2,372 applications lodged, 99.24% had been successful. [...] 52. The Court is of the view that the shortcomings which it has identified have an impact on the actual operation of the system of secret surveillance which exists in Moldova. In this connection, the Court notes the statistical information contained in the letter of the Head of the President's Office of the Supreme Court of Justice (see paragraph 13 above). According to that information, in 2005 over 2,500 interception warrants were issued, in 2006 some 1,900 were issued and over 2,300 warrants were issued in 2007. **These figures show that the system of secret surveillance in Moldova is, to say the least, overused, which may in part be due to the inadequacy of the safeguards contained in the law** (see *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, cited above, § 92).".

Αντίστοιχα, στη δεύτερη περίπτωση, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι σε διάστημα μόλις δύο (2) ετών, από το 1999 έως και το 2001, είχαν εκδοθεί 10.000 αιτήματα άρσης του απορρήτου, αριθμός ο οποίος δεν περιελάμβανε καν την παρακολούθηση των κινητών τηλεφώνων, σε ένα σύνολο πληθυσμού 8.000.000 κατοίκων, με μόλις τα 267-269 αιτήματα εξ αυτών να χρησιμοποιήθηκαν αργότερα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Και σ' αυτήν την περίπτωση γίνεται φανερή η κατάχρηση της δυνατότητας άρσης του απορρήτου, με συνέπεια μια τέτοια ολοκληρωτική αποδοχή των σχετικών αιτημάτων να συνιστά αδιαμφισβήτητα προβληματικό σημείο στη διαφύλαξη της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος⁶³.

Αντίθετα, το Ε.Δ.Δ.Α. εντοπίζει συμφωνία με το υπό συζήτηση κριτήριο και σύμπλευση με τη νομολογία του στην απόφαση *Malone v. The United Kingdom* της 02.08.1984, όπου το Δικαστήριο δεν διέγνωσε κατάχρηση των αιτημάτων άρσης, καθώς μεταξύ των ετών 1969 και 1979 εκδόθηκαν περίπου 400 αιτήματα άρσης του τηλεφωνικού απορρήτου⁶⁴. Ωστόσο, εν προκειμένω, θα πρέπει να επισημανθεί η χρονολογία στην οποία αφορά η απόφαση και τα σχετικά αιτήματα, και η οποία απέχει κατά πολύ από τη σύγχρονη εξέλιξη της τεχνολογίας στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και την απουσία κινδύνων απειλητικών για τα κράτη,

⁶³ *Association for European integration and human rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*, όπ.π., παρ. 92: “92. Having noted these shortcomings, the Court must now verify, in so far as the available information permits, whether they have an impact on the actual operation of the system of secret surveillance which exists in Bulgaria. In this connection, the Court notes that the Bulgarian Supreme Cassation Prosecutor’s Office apparently found, in a report of January 2001, that numerous abuses had taken place. According to this report, **more than 10,000 warrants were issued over a period of some twenty-four months, from 1 January 1999 to 1 January 2001**, and that number does not even include the tapping of mobile telephones (for a population of less than 8,000,000). Out of these, only 267 or 269 had subsequently been used in criminal proceedings. A significant number of breaches of the law had been observed (see paragraph 52 above). Additionally, in an interview published on 26 January 2001 the then Minister of Internal Affairs conceded that he had signed 4,000 orders for the deployment of means of secret surveillance during his thirteen months in office (see paragraph 53 above). [...]”

⁶⁴ *Malone v. The United Kingdom*, ΕΔΔΑ απόφαση της 02.08.1984, παρ. 53: “[...] The figures in the White Paper (Appendix III) indicate that in England and Wales between 1969 and 1979 generally something over 400 telephone warrants and something under 100 postal warrants were granted annually by the Home Secretary. Paragraph 27 of the White Paper also gave the total number of Home Secretary warrants in force on 31 December for the years 1958 (237), 1968 (273) and 1978 (308). The number of telephones installed at the end of 1979 was, according to the Government, 26,428,000, as compared with 7,327,000 at the end of 1957. The Government further stated that over the period from 1958 to 1978 there was a fourfold increase in indictable crime, from 626,000 to 2,395,000.” Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22malone%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57533%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023].

όπως η άνοδος των τρομοκρατικών γεγονότων, τα οποία το πιθανότερο είναι να αιτιολογούν τον μικρό αριθμό αιτημάτων άρσης του τηλεφωνικού απορρήτου⁶⁵.

4. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Στην εθνική έννομη τάξη, η προστασία του δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας προστατεύεται συνταγματικά και κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 του Συντάγματος. Βούληση του συνταγματικού νομοθέτη υπήρξε η εξασφάλιση αρραγούς προστασίας του δικαιώματος. Η προστασία του δικαιώματος κάμπτεται αυστηρά και μόνο για τους περιοριστικώς και ρητώς απαριθμούμενους στην ίδια τη συνταγματική διάταξη λόγους «εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων» και πάντα υπό την προϋπόθεση ότι η σχετική απόφαση περί άρσης του απορρήτου έχει περιβληθεί τις εγγυήσεις της δικαστικής αρχής⁶⁶.

Εκτελεστικός του άρθρου 19 παρ. 1 του Συντάγματος ως προς την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών νόμος αποτελεί ο Ν. 2225/1994 (ΦΕΚ Α' 121/20.07.1994) «Για την προστασία της ελευθερίας και ανταπόκρισης και επικοινωνίας και άλλες διατάξεις.», ο οποίος πολύ πρόσφατα καταργήθηκε ως προς τα σχετικά με την άρση του απορρήτου άρθρα του και αντικαταστάθηκε από τον Ν. 5002/2022 (ΦΕΚ Α' 228/9.12.2022) «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.». Μεταξύ προϊσχύσαντος και ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου εντοπίζονται σε ορισμένα σημεία σημαντικές διαφοροποιήσεις, όχι πάντα προς την ορθή κατεύθυνση, όπως

⁶⁵ Το γεγονός αυτό επισημαίνει το Ε.Δ.Δ.Α. στην απόφαση Association for European integration and human rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria, όπ.π., παρ. 92: “**By contrast, in Malone** (cited above, p. 25, § 53 and p. 36, § 79), the number of the warrants issued was considered relatively low (400 telephone tapping warrants and less than 100 postal warrants annually during the period 1969-79, for more than 26,428,000 telephone lines nationwide). **These differences are telling, even if allowance is made for the development of the means of communication and the rise in terrorist activities in recent years. They also show that the system of secret surveillance in Bulgaria is, to say the least, overused, which may in part be due to the inadequate safeguards which the law provides. By contrast, in Klass and Others** (cited above, p. 28, § 59) and in **Christie** (cited above, p. 137) there were no indications that the practice followed was not in strict accordance with the law.”.

⁶⁶ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 119.

θα διαφανεί κατωτέρω στη συνέχεια της παρούσας, ενώ αρκετές ρυθμίσεις παρέμειναν επί της ουσίας αναλλοίωτες και συχνά προβληματικές.

Έναυσμα, αν όχι αιτιολογική βάση, για την πρόσφατη τροποποίηση του εγχώριου κανονιστικού πλαισίου δεν αποτέλεσε άλλο γεγονός παρά οι πρόσφατες αποκαλύψεις και εξελίξεις ως προς την παρακολούθηση των επικοινωνιών δημοσιογράφων, αλλά και πολιτικών προσώπων, και δη του Νίκου Ανδρουλάκη, Προέδρου του ΠΑ.ΣΟ.Κ., μέσω του παράνομου λογισμικού Predator και της άρσης του απορρήτου της τηλεφωνικής του σύνδεσης από την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών για λόγους εθνικής ασφάλειας, εκτείνοντας πλέον τη συζήτηση και στο πεδίο των νόμιμων παρακολουθήσεων⁶⁷. Αν και το ζήτημα αυτό μεμονωμένα θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς ανάλυσης, ωστόσο, δε θα μπορούσε να παραληφθεί η αναφορά του από την παρούσα, ως καταλυτικός παράγοντας στην τροποποίηση του έως τώρα ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, λειτουργώντας, παράλληλα, επεξηγηματικά και ως προς ορισμένες από τις επιλογές του νομοθέτη.

Στη συνέχεια της παρούσας, θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση και συγκριτική προσέγγιση του προϊσχύσαντος αλλά και του ισχύοντος εθνικού νομοθετικού πλαισίου ως προς την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών και θα επιχειρηθεί να διερευνηθεί κατά πόσο οι εθνικές ρυθμίσεις ανταποκρίνονται στη διαμορφωμένη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. ως προς τα κριτήρια που πρέπει να πληροί η εκάστοτε εθνική νομοθεσία προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική προστασία του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος και η συμβατότητα με το άρθρο 8 της Σύμβασης.

4.2. Το προϊσχύσαν εθνικό νομοθετικό πλαίσιο

Οι αφορώσες την άρση του απορρήτου της επικοινωνίας διατάξεις του Ν. 2225/1994 έχουν πλέον καταργηθεί και αντικατασταθεί από αντίστοιχες διατάξεις του Ν. 5002/2022. Χρήσιμο, ωστόσο, για τη συνέχεια της ανάπτυξής μας αποτελεί η περαιτέρω παράθεση του προϊσχύσαντος νομοθετικού πλαισίου. Ειδικότερα, το εγχώριο κανονιστικό πλαίσιο διακρίνει μεταξύ αιτημάτων περί άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και

⁶⁷ Πλούσια αρθρογραφία ευρύτερα ως προς το ζήτημα των υποκλοπών διαθέσιμη σε: <https://www.constitutionalism.gr/category/ypoklopes-syntagma/> [Τελευταία πρόσβαση: 18.06.2023].

λοιπών αιτημάτων που αφορούν τη διακρίβωση σειράς αδικημάτων - κακουργημάτων στην πλειονότητά τους - περιοριστικά απαριθμούμενων στον νόμο. Η διαδικασία διαφοροποιείται μεταξύ των δύο κατηγοριών, τόσο ως προς το αποφασίζον όργανο όσο και ως προς το περιεχόμενο και τη μέγιστη διάρκεια ισχύος της απόφασης περί της άρσης.

Έτσι, ως προς τη διάταξη του **άρθρου 3 του Ν. 2225/1994**, η οποία φέρει τον ειδικό τίτλο «Άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας» ορίζεται ότι στην παρ. 1 ότι: «Αίτηση για άρση του απορρήτου μπορεί να υποβάλλει μόνο δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση.». Σύμφωνα με την παρ. 2 του αυτού άρθρου: «Η αίτηση υποβάλλεται προς τον Εισαγγελέα Εφετών του τόπου της αιτούσας αρχής ή του τόπου όπου πρόκειται να επιβληθεί η άρση, εκτός αν στην αιτούσα αρχή, με βάση διάταξη νόμου και απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου έχει ήδη αποσπασθεί και υπηρετεί με αποκλειστική απασχόληση συγκεκριμένος εισαγγελικός λειτουργός, οπότε, στην περίπτωση αυτή, η ανωτέρω αίτηση υποβάλλεται σε αυτόν. Ο πιο πάνω, κατά περίπτωση, αρμόδιος εισαγγελικός λειτουργός αποφασίζει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξή του στην οποία περιέχονται τα αναφερόμενα στην παράγραφο 1 του άρθρου 5 στοιχεία. Αν κατά την κρίση του, μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, ειδικές περιστάσεις εθνικής ασφάλειας επιβάλλουν την παράλειψη ή τη συνοπτική παράθεση ορισμένων από τα στοιχεία αυτά, γίνεται ειδική μνεία στη διάταξη.».

Στη, δε, περίπτωση του **άρθρου 4 του Ν. 2225/1994**, η οποία φέρει τον ειδικό τίτλο «Άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων» ορίζεται στην παρ. 1 αυτού ότι: «Η άρση του απορρήτου είναι επιτρεπτή για τη διακρίβωση των κακουργημάτων που προβλέπονται από: [...]», παραθέτοντας έναν κλειστό κατάλογο περιοριστικά απαριθμούμενων εγκλημάτων, κυρίως κακουργημάτων. Στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι: «Η άρση στις περιπτώσεις αυτές είναι επιτρεπτή μόνο αν αιτιολογημένα το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο διαπιστώσει ότι η διερεύνηση της υπόθεσης ή η εξακρίβωση του τόπου διαμονής του κατηγορουμένου είναι αδύνατη ή ουσιωδώς δυσχερής χωρίς αυτήν.», ενώ στην παρ. 3: «Η άρση στρέφεται μόνο κατά συγκεκριμένον πρόσωπου ή προσώπων που έχουν σχέση με την υπόθεση που ερευνάται ή για τα οποία, βάσει συγκεκριμένων περιστατικών, προκύπτει ότι λαμβάνουν ή μεταφέρουν συγκεκριμένα μηνύματα που αφορούν ή προέρχονται από τον κατηγορούμενο ή χρησιμοποιούνται ως σύνδεσμοί του.».

Ως προς, δε, το αποφασίζον όργανο στις παρ. 4 και 5 ορίζεται ότι: «4. Η άρση του απορρήτου στις περιπτώσεις του παρόντος άρθρου επιβάλλεται με διάταξη του Συμβουλίου Εφετών ή Πλημμελειοδικών στην καθ' ύλην και κατά τόπον αρμοδιότητα του οποίου υπάγεται η διακρίβωση του συγκεκριμένου εγκλήματος με το οποίο σχετίζεται η άρση. 5. Την αίτηση για την άρση υποβάλλει στο Συμβούλιο ο καθ' ύλην και κατά τόπον αρμόδιος εισαγγελέας, ο οποίος εποπτεύει ή ενεργεί προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση και ο ανακριτής, ο οποίος ενεργεί τακτική ανάκριση για τα πιο πάνω εγκλήματα. Το Συμβούλιο αποφασίζει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου, με διάταξή του, στην οποία περιέχονται τα κατά την παρ. 2 του άρθρου 5 στοιχεία.». Κατ' εξαίρεση και «Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις την άρση μπορεί να διατάξει ο εισαγγελέας που ενεργεί την προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση και ο ανακριτής που ενεργεί την τακτική ανάκριση. Σε κάθε περίπτωση, όμως, ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής υποχρεούνται να εισαγάγουν το ζήτημα με σχετική αίτηση τους στο Συμβούλιο μέσα σε προθεσμία τριών (3) ημερών. Η ισχύς της διάταξης του Εισαγγελέα ή του ανακριτή για την άρση παύει αυτοδικαίως με τη λήξη της τριήμερης αυτής προθεσμίας ή, αν το ζήτημα εισαχθεί εμπροθέσμως, από την έκδοση της σχετικής διάταξης του Συμβουλίου.», σύμφωνα με την παρ. 6 του αυτού ως άνω άρθρου.

Στο ζήτημα της «**Διαδικασίας άρσης του απορρήτου**», όπως αυτή προβλέπεται στο **άρθρο 5 του Ν. 2225/1994** ορίζεται στην παρ. 1 ότι: «Η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας σύμφωνα με το άρθρο 3 του παρόντος νόμου περιέχει τα ακόλουθα στοιχεία: α) το όργανο που διατάσσει την άρση, β) τη δημόσια αρχή ή τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που ζητούν την επιβολή της άρσης, γ) το σκοπό της επιβολής της άρσης, δ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής και τη χρονική διάρκεια της άρσης, στ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.», ενώ στην παρ. 2 ότι: «Η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων, σύμφωνα με το άρθρο 4 του παρόντος νόμου, περιλαμβάνει, εκτός των στοιχείων της προηγούμενης παραγράφου, και τα εξής: α) το όνομα του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων λαμβάνεται το μέτρο της άρσης και τη διεύθυνση διαμονής τους, εφόσον είναι γνωστή, β) την αιτιολογία επιβολής της άρσης.» και στην περίπτωση της παρ. 3, δηλαδή «**Διάταξη που απορρίπτει αίτημα άρσης του απορρήτου περιέχει μόνο: α) το όργανο που αποφασίζει, β) τη δημόσια αρχή που είχε ζητήσει την επιβολή της άρσης, γ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.**». Σύμφωνα με τις παρ. 4 και 5 του άρθρου 5 του ίδιου νόμου το κείμενο

της διάταξης που επιβάλλει την άρση του απορρήτου διαβιβάζεται στην Α.Δ.Α.Ε., κατά τα λεπτομερώς προβλεπόμενα στις ως άνω διατάξεις.

Ως προς την πρόβλεψη της **χρονικής διάρκειας** του μέτρου της άρσης του απορρήτου στον **Ν. 2225/1994, παρ. 6** αυτού ορίζεται ότι: *«Η χρονική διάρκεια της άρσης του απορρήτου δεν μπορεί να υπερβαίνει τους δύο (2) μήνες. Παρατάσεις της διάρκειας αυτής, οι οποίες δεν υπερβαίνουν κάθε φορά τους δύο (2) μήνες, μπορούν να διαταχθούν με τη διαδικασία, που προβλέπεται κατά περίπτωση, για την επιβολή του μέτρου και υπό τον όρο ότι εξακολουθούν να υφίστανται οι λόγοι της άρσης. Σε κάθε περίπτωση οι παρατάσεις δεν μπορούν να υπερβαίνουν συνολικά τη διάρκεια των δέκα (10) μηνών. Το ανώτατο αυτό χρονικό όριο δεν ισχύει στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η άρση διατάσσεται για λόγους εθνικής ασφάλειας.»*.

Τέλος, ως προς το ζήτημα της **μετέπειτα ενημέρωσης του θιγόμενου υποκειμένου** για την άρση του απορρήτου του η **παρ. 9** του ίδιου άρθρου προέβλεπε ότι: *«Μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης και υπό την αναγκαία προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, μπορεί η Α.Δ.Α.Ε. να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του στους θιγόμενους»*. Ωστόσο, η παρ. 9 αντικαταστάθηκε με την **παρ. 1 του άρθρου 87 του Ν. 4790/2021** (ΦΕΚ Α' 481/31.03.2021) *«Κατεπείγουσες ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνεχιζόμενες συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ανάπτυξη, την κοινωνική προστασία και την επαναλειτουργία των δικαστηρίων και άλλα ζητήματα.»* και, σύμφωνα με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου και νόμου, εφαρμόζεται και για τις άρσεις του απορρήτου που έχουν λάβει χώρα έως τη δημοσίευση του Ν. 4790/2021, δηλαδή την 31^η.03.2021, και ορίζεται πλέον ότι: *«9. Στις περιπτώσεις του άρθρου 4 η Α.Δ.Α.Ε. δύναται, μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του μέτρου αυτού στους θιγόμενους, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση, ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε. Η παρούσα δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας σύμφωνα με το άρθρο 3.»*.

Επομένως, με το άρθρο 5 παρ. 9 του Ν. 2225/1994, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 87 παρ. 1 ν. 4790/2021, με ισχύ από 31.03.2021, προβλέπεται ότι η Α.Δ.Α.Ε. δύναται, μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει τη γνωστοποίησή του στους θιγόμενους, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και εφόσον δεν διακυβεύεται ο σκοπός της αρχικής επιβολής της, μόνο για τις περιπτώσεις του άρθρου 4, δηλαδή για την άρση του

απορρήτου για τη διακρίβωση εγκλημάτων και όχι για εκείνες του άρθρου 3 του ίδιου νόμου, δηλαδή για την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας⁶⁸.

4.3. Το ισχύον εθνικό νομοθετικό πλαίσιο

Με το **άρθρο 50 του Ν. 5002/2022**, (ΦΕΚ Α' 228/09.12.2022) με τον τίτλο «*Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών*» **καταργήθηκαν τα άρθρα 3** («*Άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας*»), **4** («*Άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων*»), **5** («*Διαδικασία άρσης του απορρήτου*») και **7 του Ν. 2225/1994** περί άρσης του απορρήτου.

Περαιτέρω, με τον ίδιο Ν. 5002/2022 στο άρθρο 3 αυτού τίθενται οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται για τους σκοπούς του Νόμου, ήτοι: α) «*Λόγοι εθνικής ασφάλειας*»⁶⁹ και β) «*Πολιτικά πρόσωπα*»⁷⁰, ενώ στο **άρθρο 4** γίνεται αναλυτική περιγραφή της **διαδικασίας** άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για **λόγους εθνικής ασφάλειας**. Ειδικότερα, προσδιορίζονται τα όργανα που υποβάλλουν το αίτημα της άρσης, το περιεχόμενο του αιτήματος και της διάταξης που επιβάλλει ή απορρίπτει την άρση του απορρήτου. Επιπλέον, θεσπίζονται ειδικές ασφαλιστικές δικλίδες για την άρση του απορρήτου για τα πολιτικά πρόσωπα. Τέλος, προβλέπεται η διαδικασία γνωστοποίησης της επιβολής του περιοριστικού μέτρου στον θιγόμενο, με σκοπό να συναρθρωθούν αφενός μεν η προστασία της εθνικής ασφάλειας, αφετέρου, δε, τα δικαιώματα του θιγόμενου πολίτη.

Έτσι, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 4 το «*αίτημα για άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας μπορεί να υποβάλλει μόνο η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (εφεξής «Ε.Υ.Π.»)* ή η *Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας της*

⁶⁸ Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. (2023). Γνωμοδότηση 1/2023 με Θέμα: *Ερμηνεία του Ν. 5002/2022 «Διαδικασία άρσης του απορρήτου επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια, προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών».* Διαθέσιμη σε:

<https://eisap.gr/%CE%B3%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-1-2023/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

⁶⁹ «*«Λόγοι εθνικής ασφάλειας» είναι οι λόγοι που συνάπτονται με την προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών, όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια.»* (αρ. 3 εδ. α' Ν. 5002/2022).

⁷⁰ «*«Πολιτικά πρόσωπα» είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, τα μέλη της κυβέρνησης και οι υφυπουργοί, οι βουλευτές και τα μέλη του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων που εκπροσωπούνται στη Βουλή και το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο και τα ανώτατα μονοπρόσωπα όργανα των Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού.»* (αρ. 3 εδ. β' Ν. 5002/2022).

Ελληνικής Αστυνομίας (εφεξής «Δ.Α.Ε.Ε.Β.») είτε με δική τους πρωτοβουλία είτε κατόπιν σχετικής ενημέρωσης που διαβιβάζεται από δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή, στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση.» ενώ ως προς το **αποφασίζον όργανο** προβλέπεται στην παρ. 2 ότι «Το αίτημα αυτό υποβάλλεται, κατά περίπτωση, για μεν την Ε.Υ.Π. στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008 (Α' 39), για δε τη Δ.Α.Ε.Ε.Β. στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994 (Α' 209). Το αίτημα περιλαμβάνει (α) τους λόγους που στοιχειοθετούν κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια, (β) την αναγκαιότητα της άρσης του απορρήτου για την αντιμετώπιση του κινδύνου, (γ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας για τα οποία ζητείται η άρση, (δ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, και (ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης. Ο εισαγγελικός λειτουργός κρίνει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξη του, στην οποία περιέχονται τα στοιχεία που αναφέρονται στις παρ. 4 και 5 του παρόντος. Αν, κατά την κρίση του, μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, ειδικές περιστάσεις εθνικής ασφάλειας επιβάλλουν την παράλειψη ή τη συνοπτική παράθεση ορισμένων από τα στοιχεία αυτά, γίνεται ειδική μνεία στη διάταξη. Η εγκριτική διάταξη υποβάλλεται αμελλητί, μαζί με το αίτημα και τα συνοδεύοντα αυτό στοιχεία που ετέθησαν υπόψη του εισαγγελικού λειτουργού, για έγκριση σε δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό, ο οποίος είναι αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου ή εισαγγελέας Εφετών και ορίζεται με απόφαση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου για θητεία ενός (1) έτους, με δυνατότητα ανανέωσης για ένα (1) έτος. Ο δεύτερος εισαγγελικός λειτουργός εγκρίνει ή απορρίπτει το αίτημα εντός είκοσι τεσσάρων (24) ωρών και επιστρέφει αμελλητί το σύνολο των ανωτέρω εγγράφων στον αποστέιλαντα αυτά, χωρίς τη δυνατότητα τήρησης αρχείου. Η ισχύς της εισαγγελικής διάταξης αρχίζει από την έγκριση του δεύτερου εισαγγελικού λειτουργού.»

Στη, δε, παρ. 3 του ίδιου ως άνω άρθρου προστίθεται για πρώτη φορά ειδική πρόβλεψη για την περίπτωση άρσης του απορρήτου που αφορά σε **πολιτικά πρόσωπα** οπότε «Το αίτημα υποβάλλεται μόνο από την Ε.Υ.Π. και οφείλει να στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας. Το αίτημα, μαζί με τα στοιχεία που το συνοδεύουν, υποβάλλεται από τον Διοικητή της Ε.Υ.Π. στον Πρόεδρο της Βουλής, προκειμένου να χορηγήσει σχετική άδεια εντός προθεσμίας είκοσι τεσσάρων (24) ωρών. Αν δεν υπάρχει Βουλή, την άδεια του δεύτερου εδαφίου χορηγεί ο

Πρόεδρος της τελευταίας Βουλής ή, αν αυτός αρνείται ή δεν υπάρχει, ο Πρωθυπουργός. Αν το αίτημα αφορά στον Πρόεδρο της Βουλής, ή αν δεν υπάρχει Βουλή στον Πρόεδρο της τελευταίας Βουλής, την άδεια χορηγεί ο Πρωθυπουργός. Μόνο εάν χορηγηθεί η άδεια της παρούσας, μπορεί το αίτημα να υποβληθεί στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008 για τη συνέχιση της διαδικασίας. Στην περίπτωση της παρούσας, ο Πρόεδρος της Βουλής, ο Πρόεδρος της τελευταίας Βουλής ή ο Πρωθυπουργός, κατά περίπτωση, δεν τηρεί σχετικό αρχείο.».

Εν προκειμένω, «Η διάταξη περιέχει: α) το όργανο που αιτείται την άρση, β) τον σκοπό της άρσης, γ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, δ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής, εφόσον απαιτείται για τις ανάγκες της άρσης, και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης και στ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.» σύμφωνα με την παρ. 4, ενώ απορριπτική διάταξη «...περιέχει μόνο: α) το όργανο που είχε αιτηθεί την άρση, και β) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.», σύμφωνα με την παρ. 5 του ίδιου ως άνω άρθρου.

Τέλος, και ως προς την υποχρέωση γνωστοποίησης του μέτρου στον θιγόμενο, ορίζεται στην παρ. 7 ότι: «Μετά την πάροδο τριών (3) ετών από την παύση της ισχύος της διάταξης άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας γνωστοποιείται η επιβολή του περιοριστικού μέτρου στον θιγόμενο, υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο αυτό διατάχθηκε. Για τη γνωστοποίηση του πρώτου εδαφίου υποβάλλεται σχετικό αίτημα στην Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.), το οποίο διαβιβάζεται στην Ε.Υ.Π. και τη Δ.Α.Ε.Ε.Β.. Η άρση γνωστοποιείται μετά από απόφαση τριμελούς οργάνου, το οποίο αποφασίζει εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών. Στην περίπτωση διενέργειας της άρσης από την Ε.Υ.Π., το όργανο αποτελείται από τον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008, τον δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2 του άρθρου 4 του παρόντος και τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε.. Στην περίπτωση διενέργειας της άρσης από τη Δ.Α.Ε.Ε.Β., το όργανο αποτελείται από τον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994, τον δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2 του άρθρου 4 του παρόντος και τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε.. Του οργάνου προεδρεύει ο ανώτερος ιεραρχικά ή, επί ομοιοβάθμων, ο αρχαιότερος εισαγγελικός λειτουργός. Το όργανο αποφασίζει κατά πλειοψηφία, με τήρηση απόρρητων συνοπτικών πρακτικών και καταγραφή της γνώμης της

μειοψηφίας, εφόσον υφίσταται. Αν αποφασισθεί η ενημέρωση, ο θιγόμενος ενημερώνεται για την επιβολή του περιοριστικού μέτρου και για τη διάρκειά του. Δεν επιτρέπεται η υποβολή νέου αιτήματος πριν την πάροδο ενός (1) έτους από την υποβολή του προηγούμενου.»

Πέραν τούτων, στο **άρθρο 6** του ίδιου νόμου προβλέπονται οι προϋποθέσεις άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών **για τη διακρίβωση εγκλημάτων** και παρατίθεται ο «κατάλογος» των αδικημάτων για τη διακρίβωση των οποίων είναι δυνατό να αρθεί το απόρρητο των επικοινωνιών στο πλαίσιο της συνταγματικής επιταγής «για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων», με την πρόβλεψη περιοριστικά απαριθμούμενων κακουργημάτων, στην παρ. 1 και πλημμελημάτων στην παρ. 2 του ίδιου ως άνω άρθρου.

Ως προς το **αποφασίζον όργανο**, σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 6 προβλέπεται ότι «Για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών στις περιπτώσεις των παρ. 1 και 2 αποφαινεται, εντός σαράντα οκτώ (48) ωρών, με ειδικά αιτιολογημένο βούλευμά του το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο μετά από πρόταση του εισαγγελέα. Σε εξαιρετικά επείγουσες περιστάσεις την άρση μπορεί να διατάξει ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής. Στην περίπτωση αυτή, ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής υποχρεούται να εισαγάγει το ζήτημα, μέσα σε προθεσμία τριών (3) ημερών, στο αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο, το οποίο ελέγχει παράλληλα τη συνδρομή των εξαιρετικά επειγουσών περιστάσεων. Διαφορετικά, η ισχύς της σχετικής διάταξης αίρεται αυτοδικαίως. Αν εντός ευλόγου χρόνου, που δεν μπορεί να υπερβαίνει τις πέντε (5) ημέρες συνολικά, δεν εκδοθεί βούλευμα, τα ευρήματα δεν είναι αξιοποιήσιμα.»

Σύμφωνα με την παρ. 4 «Το βούλευμα ή η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων, περιλαμβάνει: α) την αστυνομική αρχή ή τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που ζητεί την άρση, β) την αξιόποινη πράξη, γ) τις σοβαρές ενδείξεις ενοχής σε βάρος του προσώπου κατά του οποίου διενεργείται η άρση, δ) την αιτιολογία επιβολής της άρσης, ιδίως την αδυναμία ή ιδιαίτερη δυσχέρεια διακρίβωσης του εγκλήματος με άλλο τρόπο, ε) τον σκοπό της άρσης, στ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, ζ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, η) την εδαφική έκταση εφαρμογής, εφόσον απαιτείται για τις ανάγκες της άρσης, και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης, θ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης, και ι) τα στοιχεία του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων επιβάλλεται η άρση.», ενώ σύμφωνα με την παρ. 5 «Το βούλευμα ή η διάταξη που απορρίπτει αίτημα άρσης του απορρήτου περιέχει: α) την αστυνομική αρχή ή

τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που είχε ζητήσει την άρση και β) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.».

Παράλληλα, στην παρ. 8, προβλέπεται η διαδικασία γνωστοποίησης επιβολής του περιοριστικού μέτρου στον θιγόμενο, σύμφωνα με το οποίο «Η Α.Δ.Α.Ε., μετά τη λήξη ισχύος του μέτρου της άρσης του απορρήτου και κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος από τον θιγόμενο, του γνωστοποιεί την επιβολή του μέτρου αυτού εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε.»

Στο άρθρο 8 του Ν. 5002/2022 περιγράφεται αναλυτικότερα η διαδικασία για την άρση του απορρήτου, τόσο για λόγους εθνικής ασφάλειας όσο και για τη διακρίβωση σοβαρών εγκλημάτων. Ως προς τη διάταξη ή το βούλευμα που διατάσσει την άρση του απορρήτου ορίζεται ότι «1. Απόσπασμα της διάταξης ή του βουλεύματος, που περιλαμβάνει το διατακτικό, παραδίδεται αμελλητί με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα, το οποίο καλύπτει τις προϋποθέσεις ασφαλείας του απορρήτου του περιεχομένου: α) Στον πρόεδρο ή το διοικητικό συμβούλιο ή τον γενικό διευθυντή ή τον εκπρόσωπο του νομικού προσώπου, στο οποίο υπάγεται το μέσο ανταπόκρισης ή επικοινωνίας. Σε περίπτωση ατομικής επιχείρησης, το ως άνω απόσπασμα παραδίδεται στον επιχειρηματία. β) Στην περίπτωση δημόσιων υπηρεσιών ή νομικών προσώπων που υπάγονται στον έλεγχο ή την εποπτεία του κράτους, το ως άνω απόσπασμα παραδίδεται και στον Υπουργό που προϊστάται της δημόσιας υπηρεσίας ή στον Υπουργό που εποπτεύει το νομικό πρόσωπο. 2. Ολόκληρο το κείμενο των διατάξεων και των βουλευμάτων που επιβάλλουν άρση του απορρήτου ή απορρίπτουν σχετικό αίτημα παραδίδεται αμελλητί σε μη επεξεργάσιμη μορφή, με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα το οποίο καλύπτει τις προϋποθέσεις ασφαλείας του απορρήτου του περιεχομένου, στην Α.Δ.Α.Ε.. Οι διατάξεις και τα βουλεύματα που αποστέλλονται κατά τον ως άνω τρόπο στην Α.Δ.Α.Ε. αποθηκεύονται και τηρούνται σε ειδικά ηλεκτρονικά αρχεία, που βρίσκονται σε σύστημα βάσης δεδομένων. Την αποθήκευση διενεργεί προσωπικό της Α.Δ.Α.Ε. ειδικά εξουσιοδοτημένο προς τούτο από την Ολομέλεια αυτής. Πρόσβαση στο εν λόγω ειδικό αρχείο, καθώς και αναζήτηση στοιχείων πραγματοποιούνται μόνο από τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε. και δύο (2) ακόμη μέλη της Ολομέλειας που ορίζονται από αυτήν. Τα αποτελέσματα της αναζήτησης παρουσιάζονται σε επόμενη συνεδρίαση της Ολομέλειας. Απαγορεύεται η εξαγωγή στοιχείων με οποιονδήποτε τρόπο από τη βάση δεδομένων, η δε παραβίαση της

απαγόρευσης αυτής τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα από άλλη ποινική διάταξη. 3. Στην Ε.Υ.Π. και στη Δ.Α.Ε.Ε.Β. δημιουργούνται ηλεκτρονικές πλατφόρμες παράδοσης της διάταξης για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας, με σκοπό την αποστολή και παράδοση αποσπασμάτων των διατάξεων με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα στους αποδέκτες που ορίζονται στην παρ. 1 και την αποστολή και παράδοση ολόκληρου του κειμένου των διατάξεων στην Α.Δ.Α.Ε.»

Ως προς τη **διάρκεια** της άρσης του απορρήτου, διευκρινίζεται στην παρ. 4 του αυτού άρθρου ότι «Η χρονική διάρκεια της άρσης του απορρήτου δεν μπορεί να υπερβαίνει τους δύο (2) μήνες. Παρατάσεις, οι οποίες δεν υπερβαίνουν κάθε φορά τους δύο (2) μήνες, μπορούν να διαταχθούν με τη διαδικασία, που προβλέπεται κατά περίπτωση, για την επιβολή του μέτρου και υπό τον όρο ότι εξακολουθούν να υφίστανται οι λόγοι της άρσης. Σε κάθε περίπτωση, η χρονική διάρκεια δεν μπορεί να υπερβαίνει συνολικά τους δέκα (10) μήνες. **Υπέρβαση του ορίου του δευτέρου εδαφίου επιτρέπεται μόνο σε περιπτώσεις άρσης για λόγους εθνικής ασφάλειας**, εφόσον στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας και η εξακολούθηση της συνδρομής των στοιχείων αυτών επιβεβαιώνεται σε κάθε παράταση της ισχύος της άρσης.»⁷¹.

Τέλος, τα **άρθρα 5 και 7** περιέχουν προβλέψεις σχετικά με τη διαχείριση του υλικού που προέκυψε από τις άρσεις του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και για λόγους διακρίβωσης εγκλημάτων αντίστοιχα, ενώ με το **άρθρο 9** του ίδιου ως άνω νόμου τροποποιείται η παρ. 3 του άρθρου 5 του Ν. 3649/2008 ως προς τον αποσπασμένο εντός της Ε.Υ.Π. εισαγγελικό λειτουργό και η παρ. 3 του άρθρου 4 του Ν. 2265/1994 ως προς τον αποσπασμένο εντός της Δ.Α.Ε.Ε.Β. εισαγγελικό λειτουργό και ειδικά ως προς την τριετή θητεία του αντίστοιχου εισαγγελικού λειτουργού, χωρίς τη δυνατότητα ανανέωσης αυτής.

⁷¹ Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών». Διαθέσιμο σε: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-40c4fb76a24/12167374.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

4.4. Συγκριτική προσέγγιση προϊσχύσαντος και ισχύοντος εθνικού νομοθετικού πλαισίου

Ως προς την αίτηση για την άρση του απορρήτου και το **αποφασίζον επ' αυτής όργανο**, υπό το προϊσχύσαν δίκαιο και για την άρση του απορρήτου **για λόγους εθνικής ασφαλείας (αρ. 3 παρ. 1 και 2 Ν. 2225/1994)** την αίτηση υποβάλλει μόνο δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση προς τον Εισαγγελέα Εφετών του τόπου της αιτούσας αρχής ή του τόπου όπου πρόκειται να επιβληθεί η άρση, εκτός αν στην αιτούσα αρχή, με βάση διάταξη νόμου και απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου έχει ήδη αποσπασθεί και υπηρετεί με αποκλειστική απασχόληση συγκεκριμένος εισαγγελικός λειτουργός, οπότε, στην περίπτωση αυτή, η ανωτέρω αίτηση υποβάλλεται σε αυτόν, η πλέον συνήθης πρακτική, και ο οποίος αποφασίζει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξή του. Αντίστοιχα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο (**αρ. 4 Ν. 5002/2022 παρ. 1 και 2**) το αίτημα για άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας μπορεί να υποβάλλει μόνο η Ε.Υ.Π. ή η Δ.Α.Ε.Ε.Β είτε με δική τους πρωτοβουλία είτε κατόπιν σχετικής ενημέρωσης που διαβιβάζεται από δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή, στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση προς μεν την Ε.Υ.Π. στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008, για δε τη Δ.Α.Ε.Ε.Β. στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994, ο οποίος λειτουργός κρίνει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξή του. Προστίθεται, πλέον, η πρόβλεψη ότι η εγκριτική αυτή διάταξη υποβάλλεται αμελλητί, μαζί με το αίτημα και τα συνοδευόντα αυτό στοιχεία που ετέθησαν υπόψη του εισαγγελικού λειτουργού, για έγκριση σε δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό, ο οποίος είναι αντεισαγγελέας του Αρχείου Πάγου ή εισαγγελέας Εφετών και ο οποίος εγκρίνει ή απορρίπτει το αίτημα εντός είκοσι τεσσάρων (24) ωρών και επιστρέφει αμελλητί το σύνολο των ανωτέρω εγγράφων στον αποστέιλαντα αυτά, χωρίς τη δυνατότητα τήρησης αρχείου. Με τη, δε, παρ. 3 του αυτού ως άνω άρθρου προβλέπεται για πρώτη φορά ειδική ρύθμιση στην περίπτωση άρσης του απορρήτου πολιτικών προσώπων⁷², οπότε επιπλέον της προαναφερθείσας διαδικασίας και πριν την

⁷² Για περαιτέρω ανάλυση και κριτική ως προς την αυξημένη θωράκιση που επιφυλάσσει η νέα αυτή διάταξη για το απόρρητο των επικοινωνιών των πολιτικών προσώπων στον απόηχο της υπόθεσης της παρακολούθησης των επικοινωνιών του Ν. Ανδρουλάκη, βλ. Βενιζέλος, Ε. (2022). *Τα συνταγματικά*

έναρξη αυτής, το αίτημα, μαζί με τα στοιχεία που το συνοδεύουν, υποβάλλεται από τον Διοικητή της Ε.Υ.Π. στον Προέδρο της Βουλής για την χορήγηση της σχετικής άδειας.

Ως προς την άρση του απορρήτου και το **αποφασίζουν επ' αυτής όργανο**, υπό το προϊσχύσαν δίκαιο για **λόγους διακρίβωσης εγκλημάτων (αρ. 4 παρ. 4 και 6 Ν. 2225/1994)**, αυτή επιβάλλεται με διάταξη του Συμβουλίου Εφετών ή Πλημμελειοδικών στην καθ' ύλην και κατά τόπον αρμοδιότητα του οποίου υπάγεται η διακρίβωση του συγκεκριμένου εγκλήματος, με το οποίο σχετίζεται η άρση, μετά από αίτηση που υποβάλλει στο Συμβούλιο ο καθ' ύλην και κατά τόπον αρμόδιος εισαγγελέας, ο οποίος εποπτεύει ή ενεργεί προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση και ο ανακριτής, ο οποίος ενεργεί τακτική ανάκριση για τα πιο πάνω εγκλήματα. Το Συμβούλιο αποφασίζει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου, με διάταξή του, ενώ σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις την άρση μπορεί να διατάξει ο ίδιος ο εισαγγελέας που ενεργεί την προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση και ο ανακριτής που ενεργεί την τακτική ανάκριση, ο οποίος στη συνέχεια υποχρεούται να εισαγάγει το ζήτημα με σχετική αίτηση τους στο Συμβούλιο μέσα σε προθεσμία τριών (3) ημερών. Ομοίως, και τα ισχύοντα με το νέο νομοθετικό πλαίσιο (**αρ. 6 παρ. 3 Ν. 5002/2022**), όπου για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών αποφαινεται, εντός σαράντα οκτώ (48) ωρών, με ειδικά αιτιολογημένο βούλευμά του το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο μετά από πρόταση του εισαγγελέα.

Αναφορικά με το **περιεχόμενο της διάταξης** που δέχεται ή απορρίπτει την άρση του απορρήτου είτε για λόγους εθνικής ασφάλειας είτε για τη διακρίβωση αδικημάτων, δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις μεταξύ του προϊσχύσαντος (**αρ. 5 παρ. 1, 2 και 3 Ν. 2225/1994**) και του ισχύοντος (**αρ. 4 παρ. 4 και 5** για λόγους εθνικής ασφάλειας και **αρ. 6 παρ. 4 και 5** για τη διακρίβωση αδικημάτων **Ν. 5002/2022**) νομοθετικού πλαισίου, ενώ διατηρείται η απουσία αναγραφής σε αυτήν του ονόματος του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων λαμβάνεται το μέτρο της άρσης, καθώς και της αιτιολογίας επιβολής του μέτρου της άρσης.

Ως προς το ζήτημα της εκ των υστέρων **ενημέρωσης του θιγόμενου** υποκειμένου για την εις βάρος του λήψη του μέτρου της άρσης του απορρήτου, με το άρθρο 87 του Ν.

όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/ta-sintagmatika-oria-stin-arsi-tou-tilefwnikou-aporrhitou-ton-politon-ipothesi-androulaki/> [Τελευταία πρόσβαση: 18.06.2023].

4790/2021, το οποίο τροποποίησε το **άρθρο 5 παρ. 9 του Ν. 2225/1994**, οριζόταν ότι σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για **λόγους εθνικής ασφάλειας**, δεν επιτρεπόταν στην Α.Δ.Α.Ε., μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει για τη γνωστοποίηση ή μη της επιβολής του μέτρου αυτού στους θιγόμενους. Με την ισχύουσα διάταξη του **άρθρου 4 παρ. 7 του Ν. 5002/2022** ορίζεται πλέον ότι όταν η άρση του απορρήτου συνδέεται με θέμα εθνικής ασφάλειας ο θιγόμενος μπορεί να πληροφορείται από τριμελές όργανο, το οποίο αποφασίζει εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών, με συμμετοχή δύο (2) εισαγγελέων, μετά την πάροδο τριών (3) ετών από τη λήξη του μέτρου, την επιβολή και τη διάρκεια του μέτρου, εφόσον η γνωστοποίηση δεν διακυβεύει τον σκοπό του. Αντίθετα, στην περίπτωση που η άρση αφορά **διακρίβωση εγκλήματος**, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο **άρθρο 6 παρ. 8 του Ν. 5002/2022**, η Α.Δ.Α.Ε. δύναται να γνωστοποιεί το μέτρο στον θιγόμενο σε προθεσμία εξήντα (60) ημερών, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε. Αντίστοιχα, αλλά χωρίς την πρόβλεψη της προθεσμίας των εξήντα (60) ημερών, προβλεπόταν και στο προϊσχύσαν και πλέον καταργηθέν **άρθρο 5 παρ. 9 του Ν. 2225/1994**, όπως αυτό είχε τροποποιηθεί με το άρθρο 87 του Ν. 4790/2021 και ίσχυε.

Οι, δε, διατάξεις ως προς την **χρονική διάρκεια** άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, ήτοι η προϊσχύσασα διάταξη του **αρ. 5 παρ. 6 Ν. 2225/1994** και η ισχύουσα πρόβλεψη του **αρ. 8 παρ. 4 Ν. 5002/2022**, παραμένουν επί της ουσίας ίδιες, με την απουσία πρόβλεψης ορισμένου απώτατου χρονικού ορίου διάρκειας του μέτρου της άρσης, όταν αυτό αφορά σε λόγους εθνικής ασφάλειας. Στη ρύθμιση αυτή προστέθηκε εδάφιο, σύμφωνα με το οποίο, σ' αυτήν την τελευταία περίπτωση άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφαλείας κάθε παράταση της χρονικής διάρκειας του μέτρου θα πρέπει να στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας και η εξακολούθηση της συνδρομής των στοιχείων αυτών να επιβεβαιώνεται σε κάθε παράταση της ισχύος της άρσης.

Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί ότι ο ως άνω Ν. 5002/2022 δεν προέβλεψε με μεταβατικές διατάξεις αν θα έχει αναδρομική ισχύ και αν θα εφαρμοσθεί και για τις άρσεις απορρήτου, οι οποίες έλαβαν χώρα μέχρι 09.12.2022, ημερομηνία δημοσίευσης αυτού, όπως ρητά προβλεπόταν στην παρ. 1 του άρθρου 87 του Ν. 4790/2021 (ΦΕΚ Α' 48/31.03.2021) και, σύμφωνα με την παρ. 2 του ιδίου άρθρου και νόμου, εφαρμόζονταν και για τις άρσεις του

απορρήτου που είχαν λάβει χώρα έως τη δημοσίευση του, ήτοι στις 31.03.2021. Σύμφωνα με την γνωμοδότηση υπ' αρ. 1/2023 του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Ι. Ντογιάκου, ενόψει του γεγονότος ότι ο Ν. 5002/2022, θέτει αυξημένες εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για τη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, θεσπίζονται ειδικές ασφαλιστικές δικλίδες για την άρση του απορρήτου για τα πολιτικά πρόσωπα, και τέλος, προβλέπεται η διαδικασία γνωστοποίησης της επιβολής του περιοριστικού μέτρου στον θιγόμενο, κατά τρόπο που συναρθρώνονται η προστασία της εθνικής ασφάλειας και τα δικαιώματα του θιγομένου, για το λόγο αυτό εφαρμόζεται και για τις άρσεις του απορρήτου που έλαβαν χώρα μέχρι 09.12.2022, ημερομηνία δημοσίευσης του Ν. 5002/2022, κατά τη γενική αρχή του δικαίου εν αμφιβολία υπέρ της ελευθερίας (in dubio pro libertate), και εφόσον δεν απαγορεύεται ρητά, επιτρέπεται⁷³, άποψη – και γενικότερα γνωμοδότηση – κατά της οποίας έχει ασκηθεί – ορθά, κατά την άποψή μας – δριμεία κριτική από το σύνολο σχεδόν του νομικού κόσμου.

4.4.1. Ο Ν. 3115/2003 «Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.)»

Με βάση τις επιταγές του άρθρου 19 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας ως καταρχήν «απόλυτα απαραβίαστο» και προβλέπει τη συγκρότηση ανεξάρτητης αρχής για τη διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών, εκδόθηκε ο εκτελεστικός του Συντάγματος Ν. 3115/2003 (ΦΕΚ Α' 47/27.02.2003), με τον οποίο συνεστήθη η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.), η οποία, αναδεικνύεται σε εγγυήτρια θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου και αντικατέστησε τη συσταθείσα με το Ν. 2225/1994 Εθνική Επιτροπή Προστασίας του Απορρήτου των Επικοινωνιών, εκσυγχρονίζοντας το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, βάσει των συνταγματικών επιταγών.

Στο άρθρο 6 του εν λόγω νόμου καθορίζονται οι αρμοδιότητες της Α.Δ.Α.Ε., οι οποίες μπορούν να διακριθούν σε κανονιστικές-ρυθμιστικές, ελεγκτικές, γνωμοδοτικές και σε αρμοδιότητες που σχετίζονται με την εύρυθμη λειτουργία της και την αποτελεσματική δράση της, ενώ προβαίνει επίσης σε κατάσχεση μέσω παραβίασης του απορρήτου και εξετάζει καταγγελίες σχετικά με την προστασία προσώπων τα οποία θίγονται από τον

⁷³ Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. (2023). Γνωμοδότηση 1/2023, όπ. π.

τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απόρρητο, όπως ειδικότερα ορίζεται στο άρθρο 1 του Ν. 3115/2003. Ο πρόσφατος Ν. 5002/2022 δεν κατήργησε τον εν λόγω Ν. 3115/2003 στο σύνολό του, επέφερε, ωστόσο, κάποιες σημαντικές και κρίσιμες αλλαγές.

Αναφορικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας και ειδικότερα όσον αφορά ορισμένα θέματα που μνημονεύονται στην παρ. 7 του άρθρου 4 αυτού, ο νέος Ν. 5002/2022, τροποποίησε τις σχετικές διατάξεις του παλαιότερου Ν. 3115/2003. Οι, δε, ρυθμίσεις του αυτές, ως νεότερες και ειδικότερες, υπερισχύουν πάσης άλλης αντίθετης και παλαιότερης, χωρίς κατά τα λοιπά να καταργούνται οι λοιπές ελεγκτικές αρμοδιότητες της Α.Δ.Α.Ε.⁷⁴

Όπως προαναφέρθηκε, με το άρθρο 19 του Συντάγματος ορίζεται ότι «1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο [...] 2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. 3. [...]». Περαιτέρω, η παρ. 1 του άρθρου 1 του Ν. 3115/2003 ορίζει ότι «Συνιστάται, κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 19 του Συντάγματος, Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.), με σκοπό την προστασία του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.». Στην έννοια της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών περιλαμβάνεται και ο έλεγχος της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου. Εξάλλου και η Οδηγία 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12.07.2002 σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (EEL 201/31.07.2002), η οποία ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη με το Ν. 3471/2006 (ΦΕΚ Α' 133/28.06.2006), ορίζει στην παρ. 1 του άρθρου 5 ότι «Τα κράτη μέλη κατοχυρώνουν, μέσω της εθνικής νομοθεσίας, το απόρρητο των επικοινωνιών που διενεργούνται μέσω δημόσιου δικτύου επικοινωνιών και των διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και των συναφών δεδομένων κίνησης.»⁷⁵.

Από τη γραμματική διατύπωση των ως άνω συνταγματικών διατάξεων, καθώς και από την ερμηνεία της, προκύπτει ότι η παράγραφος 2 του άρθρου 19 του Συντάγματος συνιστά θεσμική εγγύηση, δεδομένου ότι η Ανεξάρτητη Αρχή που θεσπίζεται με αυτή έχει

⁷⁴ Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. (2023). Γνωμοδότηση 1/2023, όπ. π.

⁷⁵ Βλ. συναφώς Ολομ ΣΤΕ4309/2015 και ΣτΕ 73/2021.

ως αποστολή και σκοπό τη διασφάλιση του απορρήτου της επικοινωνίας. Σύμφωνα με την πολύ πρόσφατη γνωμοδότηση υπ' αρ. 1/2023 του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Ι. Ντογιάκου, η οποία αναδεικνύεται ιδιαίτερος προβληματική και έχει συνολικά κατακριθεί ορθώς κατά τη γνώμη μας, «ο Συνταγματικός Νομοθέτης δεν εκείνος που προσδιορίζει τα σχετικά με την οργάνωση, τις αρμοδιότητες και τη λειτουργία της ανεξάρτητης Αρχής, αλλά ο κοινός νομοθέτης στον οποίο έχει ανατεθεί από το Σύνταγμα ο καθορισμός των σχετικών ζητημάτων. Μάλιστα δε, σε εκτέλεση των ορισμών του άρθρου 19 του Συντάγματος, ψηφίστηκε αρχικά ο Ν. 3115/2003 και στη συνέχεια ο ήδη ισχύον Ν. 5002/2022, ο οποίος προβλέπει τα σχετικά με τη σύσταση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες της Ανεξάρτητης Αρχής, η οποία φέρει την ονομασία Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.). Δηλαδή είναι πρόδηλο ότι ο νομοθέτης δεν αναγνωρίζει στη Α.Δ.Α.Ε. «λευκή επιταγή». Ειδικότερα, δεν απονέμεται απευθείας εκ του Συντάγματος στην Α.Δ.Α.Ε. η ελεγκτική της αρμοδιότητα. Το Σύνταγμα προβλέπει το σκοπό και την αποστολή της που συνίσταται στη διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών. Ο τρόπος εκπλήρωσης και υλοποίησης της αποστολής της προβλέπονται από το Νόμο, όπως επίσης οι όροι και η διαδικασία άρσης του απορρήτου και συγκεκριμένα με το άρθρο 4 του ήδη ισχύοντα Ν. 5002/2022. Το Σύνταγμα αν και καθιερώνει τη συγκεκριμένη Αρχή (Α.Δ.Α.Ε.) καταλείπει στον κοινό νομοθέτη το εύρος και τον τρόπο άσκησης των αρμοδιοτήτων της μολοντί δε ανεξάρτητη δεν είναι κανονιστικά αυτόνομη ούτε *legibus solutus*, αλλά ενεργεί σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους Νόμους.».

Ωστόσο, η γνωμοδότηση αυτή σφάλει, όταν θεωρεί ότι ο κοινός νομοθέτης μπορεί να αφαιρέσει ουσιώδεις ελεγκτικές αρμοδιότητες από την Ανεξάρτητη Αρχή ή πολύ περισσότερο να της απαγορεύσει και μάλιστα με απειλή ποινικών κυρώσεων να ασκεί τη συνταγματική αρμοδιότητά της περιβάλλοντας ως αποτελεσματική θεσμική εγγύηση το «απολύτως» απαραβίαστο δικαίωμα στο απόρρητο των επικοινωνιών. Η αντίληψη ότι ο κοινός νομοθέτης μπορεί να διαπλάσει νομοθετικά μια αδύναμη και ατελέσφορη Α.Δ.Α.Ε., εξαρτά την υπερέχουσα πρόβλεψη και ισχύ του Συντάγματος που ρυθμίζει με κανόνες αυξημένης τυπικής ισχύος τον μακρύ ιστορικό χρόνο και εγγυάται την αρχή του κράτους δικαίου, δηλαδή τη φιλελεύθερη όψη της δημοκρατίας, από την κυμαινόμενη βούληση του υποδεέστερης νομικής ισχύος κοινού νομοθέτη. Αυτό όμως είναι το ερμηνευτικό απόπημα της «σύμφωνης με τον νόμο» ερμηνείας του Συντάγματος που αποπειράται να

εξουδετερώσει το εθνικό τυπικό Σύνταγμα, αλλά δεν μπορεί να εμφανιστεί ούτε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ούτε πολύ περισσότερο ενώπιον του Δ.Ε.Ε. και του Ε.Δ.Δ.Α.⁷⁶

Ειδικότερα, από το σύνολο των προεκτεθέντων, προκύπτει ότι στην προαναφερθείσα γνωμοδότηση συγχέεται αβασάνιστα το δικαίωμα ενημέρωσης των θιγομένων με την ελεγκτική αρμοδιότητα της Α.Δ.Α.Ε. Το μεν πρώτο, μπορεί πράγματι να ρυθμιστεί από τον νομοθέτη, όπως και συμβαίνει με τον Ν. 5002/2022⁷⁷. Τουναντίον, η ελεγκτική αρμοδιότητα της Α.Δ.Α.Ε., απονέμεται σε αυτήν απευθείας από το Σύνταγμα (άρθρο 19 παρ. 2 Σ) και η έκτασή της δεν μπορεί να περιοριστεί επουδενί από τον κοινό νομοθέτη. Αρμόδια, κατά το Σύνταγμα, να διασφαλίζει το απόρρητο, η Α.Δ.Α.Ε. δεν έχει απλώς τη δυνατότητα, αλλά την υποχρέωση να ελέγχει την Ε.Υ.Π., τους παρόχους τηλεπικοινωνιών και κάθε άλλον εμπλεκόμενο παράγοντα για την ορθότητα και τη νομιμότητα των πράξεών τους. Και τούτο ανά πάσα στιγμή, αυτεπαγγέλτως, ή κατόπιν καταγγελίας και χωρίς να μπορεί να της αντιταχθεί οποιοδήποτε απόρρητο, ακόμη και για λόγους εθνικής ασφάλειας. Ο συνταγματικός νομοθέτης θέλησε και ξεχώρισε μεταξύ της ενημέρωσης του θιγομένου, ύστερα από αίτησή του, και μεταξύ του ελέγχου της Α.Δ.Α.Ε., ο οποίος αποβλέπει στην τήρηση της αντικειμενικής νομιμότητας. Η έκταση της ελεγκτικής αρμοδιότητας της Α.Δ.Α.Ε. προς τούτο δεν μπορεί να καταργηθεί ούτε καν να αποψιλωθεί συννόμως, αποκλειστικά κατά το δοκούν του κοινού νομοθέτη⁷⁸.

⁷⁶ Βενιζέλος, Ε. (2023). *Η σχέση εισαγγελικών αρχών και ανεξάρτητων αρχών – Σεβασμός ή παραβίαση των εγγυήσεων του κράτους δικαίου; Σχόλιο στην 1/2023 Γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου*. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/i-sxesi-ton-eisafelikon-arxon-kai-anexartiton-arxon/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

⁷⁷ Η ρύθμιση αυτή, βέβαια, και ειδικά η προβλεπόμενη τριετία για το αίτημα της γνωστοποίησης του μέτρου της άρσης είναι αρκούντως προβληματική, όπως περαιτέρω θα αναλυθεί. Βλ. κατωτέρω υπό 5.1.4.

⁷⁸ Δήλωση είκοσι (20) Καθηγητών του Συνταγματικού Δικαίου για την Γνωμοδότηση 1/2023 του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/dilosi-20-kathigiton-tou-sintagmatikou-dikaiou-gia-tin-gnomodotisi-1-2023-adae/> [Τελευταία πρόσβαση: 18.06.2023].

4.4.2. Ο Ν. 5002/2022 «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.»

Από το πλέγμα των σχετικών διατάξεων, κυρίως του Ν. 5002/2022, αλλά και εκείνων του Ν. 3115/2003 προκύπτουν τα ακόλουθα επί των επιμέρους κρίσιμων θεμάτων που προαναφέρθηκαν.

Η ενημέρωση του θιγόμενου για τη λήψη του συγκεκριμένου μέτρου της άρσεως του απορρήτου σε βάρος του για λόγους εθνικής ασφάλειας έχει ανατεθεί πλέον αποκλειστικά στο τριμελές όργανο του άρθρου 4 παρ. 7 του Ν. 5002/2022, στο οποίο προεδρεύει εισαγγελικός λειτουργός και ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε. είναι μέλος. Με την παρούσα νομοθετική τροποποίηση, ουδείς άλλος φορέας νομιμοποιείται προς τούτο ούτε και προβλέπεται από το νόμο άλλος τρόπος ή άλλη διαδικασία ενημέρωσης. Η Α.Δ.Α.Ε. δεν έχει πλέον αρμοδιότητα για έλεγχο στους παρόχους, ώστε να απαντήσει στον θιγόμενο ιδιώτη. Επομένως, όταν υποβάλλεται καταγγελία από θιγόμενο ιδιώτη για παρακολούθησή του από την Ε.Υ.Π ή τη Δ.Α.Ε.Ε.Β., με ταυτόχρονη αναφορά ότι σε βάρος του έχει επιβληθεί η άρση του απορρήτου των τηλεφωνικών του επικοινωνιών είτε μέσω της σύνδεσης κινητής τηλεφωνίας είτε μέσω της σύνδεσης σταθερής τηλεφωνίας και παράλληλα υποβάλλει και σχετικό αίτημα να ενημερωθεί ο ίδιος για την επιβολή του περιοριστικού μέτρου και για τη διάρκειά του, η ως άνω Ανεξάρτητη Αρχή (Α.Δ.Α.Ε.), στο πλαίσιο της εφαρμογής της διατάξεως του άρθρου 4 παρ. 7 του Ν. 5002/2022, διαβιβάζει αμέσως το σχετικό αίτημα στην Ε.Υ.Π. και στη Δ.Α.Ε.Ε.Β. Εφόσον οι εν λόγω υπηρεσίες έχουν εκδώσει ανάλογη διάταξη άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας σε βάρος του αιτούντα – θιγόμενου, το τριμελές όργανο που προβλέπει η εν λόγω διάταξη, αφού ελέγξει αν συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις τις οποίες αυτή θέτει, δηλαδή η πάροδος των τριών (3) ετών από τη λήξη της ισχύος της διατάξεως και η διακύβευση του σκοπού του μέτρου, αποφασίζει τη γνωστοποίηση του μέτρου της άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας στο θιγόμενο.

Όταν υποβάλλεται σχετικό αίτημα - καταγγελία από θιγόμενο ιδιώτη στην Α.Δ.Α.Ε., προκειμένου να διαπιστωθεί αν επιβλήθηκε εις βάρος του το περιοριστικό μέτρο της άρσης του απορρήτου των τηλεφωνικών του συνδιαλέξεων, κινητής η σταθερής τηλεφωνίας, καθώς και για τη διάρκειά του, με βούλευμα του αρμόδιου Δικαστικού Συμβουλίου ή σε εξαιρετικά επείγουσες περιστάσεις με διάταξη του αρμόδιου Εισαγγελέα ή του Ανακριτή για

τη διακρίβωση σοβαρών εγκλημάτων, κακουργημάτων ή πλημμελημάτων, που περιλαμβάνονται στην περιοριστική απαρίθμηση του άρθρου 6 παρ. 1 και 2 του Ν. 5002/2022, τότε υποχρεωτικά εφαρμόζεται η διαδικασία του άρθρου 6 παρ. 8 του Ν. 5002/2022, και όχι αυτή του άρθρου 4 παρ. 7 αυτού. Ειδικότερα, η Α.Δ.Α.Ε., μετά τη λήξη ισχύος του μέτρου της άρσης του απορρήτου, γνωστοποιεί στον καθ' ου η άρση την επιβολή του μέτρου αυτού εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε.

Επισημαίνεται ότι σε αμφότερες τις ως άνω περιπτώσεις, ολόκληρο το κείμενο των διατάξεων και των βουλευμάτων που επιβάλλουν την άρση του απορρήτου ή απορρίπτουν σχετικό αίτημα παραδιδόταν, αμελλητί, στην ίδια την Α.Δ.Α.Ε. και υπό το πρίσμα των διατάξεων του προϊσχύσαντος Ν. 2225/1994. Ήδη, με τη θέση σε ισχύ του νέου Ν. 5002/2022, το κείμενο των εν λόγω διατάξεων και των βουλευμάτων προβλέπεται να παραδίδεται και πάλι αμελλητί στην Α.Δ.Α.Ε., σε μη επεξεργάσιμη μορφή, με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα, το οποίο καλύπτει τις προϋποθέσεις ασφάλειας του απορρήτου του περιεχομένου του. Οι διατάξεις και τα βουλεύματα που θα αποστέλλονται στην Α.Δ.Α.Ε., αποθηκεύονται και τηρούνται σε ειδικά ηλεκτρονικά αρχεία, που βρίσκονται σε σύστημα βάσης δεδομένων, όπως ειδικότερα προβλέπεται στο άρθρο 8 παρ. 2 του Ν. 5002/2022.

Τέλος, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, όπως ενδεικτικά αναφέρθηκαν παραπάνω, καταγγελίες συνδρομητών τηλεπικοινωνιακών παρόχων, σχετικά με παραβάσεις της νομοθεσίας περί απορρήτου των επικοινωνιών με βάση περιστατικό υποκλοπής τηλεφωνικών ανταποκρίσεων συνδρομητών, επειδή δεν είχαν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή παραβίασεως του απορρήτου ή γενικά για τυχόν παρακολούθηση σύνδεσης κινητής τηλεφωνίας που οφείλεται σε άλλους παράγοντες ή ακόμα και σε περίπτωση που η Α.Δ.Α.Ε. είναι αποδέκτης καταγγελιών σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων, όταν αυτά θίγονται από τον τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απορρήτου (άρθρο 6 παρ. 1 περ. ε' Ν. 3115/2003), η Α.Δ.Α.Ε., οφείλει να διενεργήσει έκτακτο έλεγχο, όπως προβλέπεται από το άρθρο 6 παρ. Ια του Ν. 3115/2003, όπου ορίζονται με σαφήνεια οι ελεγκτικές της αρμοδιότητες στα συστήματα των παρόχων τηλεφωνικών επικοινωνιών (εγκαταστάσεις και δίκτυα) ελέγχοντας τους παρόχους τόσο τεχνικά όσο και από την άποψη της τήρησης της ισχύουσας νομοθεσίας όσον αφορά την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών και εφόσον διαπιστωθεί παράβαση, τότε κατά το άρθρο 11 του Ν.

3115/2003 με απόφασή της επιβάλλει τις προβλεπόμενες διοικητικές κυρώσεις (σύσταση ή πρόστιμο)⁷⁹.

5. ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΠΟ ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΠΟΥ ΘΕΤΕΙ ΤΟ Ε.Δ.Δ.Α. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

5.1. Συγκλίσεις και αποκλίσεις του εθνικού νομοθετικού πλαισίου

Κατ' αρχάς, σύμφωνα με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. κάθε περιορισμός του δικαιώματος, που υπάγεται στο προστατευτέο αυτού πεδίο, πρέπει να δικαιολογείται από σοβαρή και άμεση ανάγκη, να λαμβάνονται υπόψη αποδείξεις για την τέλεση εγκλημάτων και να επιτρέπεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και υπό επαρκείς εγγυήσεις και ρητές προϋποθέσεις⁸⁰.

Ειδικότερα, να υπενθυμίσουμε εν συντομία ότι το εγχώριο κανονιστικό πλαίσιο διακρίνει μεταξύ αιτημάτων περί άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και λοιπών αιτημάτων που αφορούν τη διακρίβωση σειράς αδικημάτων - κακουργημάτων στην πλειονότητά τους και, αυταποδείκτως, υψηλής επικινδυνότητας- περιοριστικά απαριθμούμενων στον νόμο. Η διαδικασία διαφοροποιείται μεταξύ των δύο κατηγοριών, τόσο ως προς το αποφασίζον όργανο όσο και ως προς το περιεχόμενο και τη μέγιστη διάρκεια ισχύος της απόφασης περί άρσης. Στην περίπτωση που την άρση υπαγορεύουν λόγοι εθνικής ασφάλειας, η αυστηρότητα της διαδικασίας, εν πολλοίς, κάμπτεται, κυρίως ενόψει της ανάγκης για αποτελεσματική πρόληψη και διασφάλιση της εθνικής ακεραιότητας και των αυτοδίκαιων προνομίων του κράτους⁸¹.

⁷⁹ Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. (2023). Γνωμοδότηση 1/2023, όπ. π.

⁸⁰ Όπως αναλυτικότερα αναφέρθηκαν ως ανωτέρω υπό 3.2.1, 3.2.2 και 3.2.3 τα κριτήρια που θέτει το Ε.Δ.Δ.Α. προκειμένου να αιτιολογηθεί η κρατική επέμβαση στον προστατευτέο πυρήνα του δικαιώματος.

⁸¹ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π. σελ. 120-121.

5.1.1. Ως προς τη φύση του αδικήματος

Ειδικότερα, όπως προαναφέρθηκε ανωτέρω, καταρχήν εκ του Συντάγματος (αρ. 19 παρ. 1 εδ. β') προκύπτει ότι η επέμβαση στο δικαίωμα είναι κατ' εξαίρεση επιτρεπτή μόνο κατ' επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας ή λόγων που αφορούν στη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Με τη διατύπωση αυτή, η διάταξη αναφέρεται σε μια σειρά αδικημάτων που εμφανίζουν υψηλή επικινδυνότητα και κατά λογική συνέχεια κακουργημάτων, στην πλειονότητά τους, τα οποία απαριθμούνται περιοριστικά στον νόμο (numerus clausus).

Ωστόσο, με τροποποίηση του άρθρου 34 Κώδικα Ποινικής Δικονομίας διά του άρθρου 43 του Ν. 4640/2019 (ΦΕΚ Α' 190/30.11.2019) και εν συνεχεία τροποποίηση του Δεύτερου Κεφαλαίου του Δεύτερου Τμήματος του Πρώτου Βιβλίου «Εισαγγελείς Οικονομικού Εγκλήματος» του ΚΠοινΔ διά του άρθρου 53 του Ν. 4745/2020 (ΦΕΚ Α' 214/06.11.2020) διευρύνθηκε ο κύκλος των αδικημάτων, η διακρίβωση των οποίων δικαιολογεί την άρση του απορρήτου. Ειδικότερα, το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 36 παρ. 1 ΚΠοινΔ διαμορφώνεται πλέον ως εξής: «Ειδικά η πρόσβαση σε κάθε πληροφορία ή στοιχείο του τηλεπικοινωνιακού απορρήτου (Ν. 2225/1994) επιτρέπεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες αποτυπώνεται και τεκμηριώνεται η αντικειμενική υπόσταση κακουργήματος».

Η διεύρυνση αυτή θέτει σοβαρά ζητήματα συμβατότητας της διάταξης με το άρθρο 19 παρ. 1 του Συντάγματος, δεδομένου ότι στον κλειστό κατάλογο (numerus clausus) του άρθρου 4 του Ν. 2225/1994 και πλέον του αρ. 6 παρ. 1 και 2 του Ν. 5002/2022, προστέθηκε και η κατηγορία των μη περιοριστικώς απαριθμούμενων κακουργημάτων του προαναφερθέντος τροποποιημένου άρθρου 36 ΚΠοινΔ. Όπως επισημαίνει, σε σχετικές παρατηρήσεις της, η Α.Δ.Α.Ε. «ενόψει των αυστηρών και εμφατικών αυτών διατυπώσεων του συνταγματικού κειμένου ο νομοθέτης επιτρέπεται να προβλέψει τη δυνατότητα της δικαστικής εξουσίας να διατάξει την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών μόνο για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Για να μπορεί δε να ελεγχθεί από την δικαστική εξουσία αν το αδίκημα για το οποίο επιχειρείται η άρση του απορρήτου είναι όντως «ιδιαιτέρως σοβαρό» καθώς και αν τηρείται η συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 τελευταίο εδάφιο), απαιτείται στην διάταξη, με την οποία προβλέπονται οι περιπτώσεις για τις οποίες επιτρέπεται η άρση, να προσδιορίζονται επακριβώς και εξατομικευμένα τα επιμέρους αδικήματα, για τα οποία επιτρέπεται να επιχειρηθεί αυτή η

τόσο σημαντική επέμβαση στον ιδιωτικό βίο του θιγόμενου προσώπου. Γενικές περιγραφές, ή περιγραφές με βάση «οικογένειες» αδικημάτων δεν πληρούν τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις.»⁸².

Άλλωστε, έχει πολλάκις κριθεί από το Ε.Δ.Δ.Α.⁸³ ότι ο εκάστοτε νόμος, ο οποίος προβλέπει την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών πρέπει να είναι εξειδικευμένος και σαφής σε ό,τι αφορά τον προσδιορισμό των αδικημάτων για τα οποία χορηγείται η δυνατότητα της άρσης αυτής. Αν ο νόμος είναι γενικόλογος σε ό,τι αφορά τις προϋποθέσεις άρσης του απορρήτου, τότε δεν έχει την απαιτούμενη σαφήνεια και προβλεψιμότητα που επιβάλλεται να διαθέτει προκειμένου να θεωρηθεί ότι θεμιτά περιορίζεται το δικαίωμα, όπως αυτό κατοχυρώνεται από την Ε.Σ.Δ.Α. Περαιτέρω, ένας τέτοιος νόμος δεν είναι συμβατός με την αρχή της ασφαλείας του δικαίου, που αποτελεί βασική αρχή του εννοίας του κράτους δικαίου.

Με βάση τις αρχές αυτές, προβλέφθηκε αρχικά στον εκτελεστικό του άρθρου 19 του Συντάγματος νόμο, ήτοι το Ν. 2225/1994 και στο άρθρο 4 αυτού, όπως έχει τροποποιηθεί σήμερα και ισχύει, με τον Ν. 5002/2022 και στο άρθρο 6 αυτού, αναλυτικός «κατάλογος» συγκεκριμένων αδικημάτων, με παραπομπή μάλιστα σε συγκεκριμένες διατάξεις των νομοθετημάτων, με τα οποία θεσμοθετήθηκαν τα αδικήματα αυτά για τα οποία επιτρέπεται να προβούν οι οικείες εισαγγελικές αρχές στην άρση του απορρήτου. Μάλιστα ο κατάλογος αυτός ενημερώνεται συνεχώς με νέα αδικήματα, πάντοτε όμως προσδιοριζόμενα με τρόπο εξατομικευμένο. Όπως, ωστόσο, παρατηρεί η Α.Δ.Α.Ε. σε αυτά, δε, περιλαμβάνονται και πολλά για τα οποία θα είχαν ενδεχομένως αρμοδιότητα οι εισαγγελείς οικονομικού εγκλήματος του άρθρου 33 παρ. 1 ΚΠοινΔ⁸⁴.

Επομένως, όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα η επίμαχη διάταξη, η οποία χορηγεί στους οικονομικούς εισαγγελείς την αρμοδιότητα να ζητήσουν, σύμφωνα με τις

⁸² Α.Δ.Α.Ε. (2019). Ανακοίνωση της Ολομέλειας της Α.Δ.Α.Ε. για τις αλλαγές στη διαδικασία άρσης του απορρήτου (άρθρο 43 του 4640/2019). Διαθέσιμο σε: <http://www.adae.gr/nomothetiko-plaisio/leptomereies/article/anakoinosi-tis-olomeleias-tis-adae-gia-to-arthro-43-toy-n/> [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023]. Βλ. και Παπανικολάου, Α. (2019). Ανησυχία από το νέο καθεστώς άρσης του απορρήτου. ΤΑ ΝΕΑ. Διαθέσιμο σε: <https://www.tanea.gr/print/2019/12/16/economy/anisyxia-apo-to-neo-kathestos-arsis-tou-aporritou> [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023].

⁸³ Βλ. Iordachi and Others v. Moldova, όπ. π., παρ. 44, Szabó and Vissy v. Hungary, όπ. π., παρ. 17, Zakharov v. Russia, όπ. π., παρ. 231, 243, 244, Kennedy v. The United Kingdom, όπ. π., παρ. 159 και πολλές άλλες, όπως προαναφέρθηκαν.

⁸⁴ Α.Δ.Α.Ε. (2019). όπ. π.

διαδικαστικές προϋποθέσεις του νόμου την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για «κακουργήματα», τα οποία δεν προσδιορίζονται ούτε εξειδικεύονται περαιτέρω είναι πιθανό να προκαλέσει ζητήματα συμβατότητας της διάταξης με το Σύνταγμα, το οποίο περιέχει πολύ αυστηρές ρυθμίσεις σε σχέση με το επίμαχο θέμα, όπως επίσης και με την Ε.Σ.Δ.Α. Το πρόβλημα παραμένει ακέραιο, ακόμη και αν γίνει ερμηνευτικά δεκτό ότι με την διάταξη αυτή υπονοούνται μόνο κακουργήματα για τα οποία έχουν ανακριτικές ή διωκτικές αρμοδιότητες οι οικονομικοί εισαγγελείς.

Έτι περαιτέρω, με τον Ν. 5002/2022 στην παρ. 1 αυτού προβλέπεται η άρση του απορρήτου για τα στη διάταξη αυτή αναφερόμενα κακουργήματα, ενώ με την παρ. 2 της διάταξης παρατίθενται σειρά πλημμελημάτων, για τη διερεύνηση των οποίων είναι επιτρεπτή η άρση του απορρήτου. Με το άρθρο 6 του Ν. 5002/2022 εγκαταλείπεται η μέχρι τώρα φιλοσοφία του Ν. 2225/1994 που επέβαλε – ορθώς - την απαρίθμηση των βαρών εγκλημάτων για τα οποία προβλέπεται η άρση του απορρήτου, κάτι το οποίο στοιχούσε με την συνταγματική επιταγή που θέλει το απόρρητο των επικοινωνιών να είναι απολύτως απαραβίαστο και η επέμβαση στο προστατευτέο πυρήνα του δικαιώματος για την διακρίβωση αδικημάτων να αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα. Αντίθετα υιοθετείται η ρύθμιση ότι για όλα τα κακουργήματα χωρίς εξαίρεση μπορεί να δικαιολογηθεί η άρση του απορρήτου, προστίθεται δε επιπλέον και ένας μεγάλος κατάλογος πλημμελημάτων, πάνω από πενήντα (50) από μια πρόχειρη καταμέτρηση. Αυτό σημαίνει ότι για περίπου τα μισά, αν όχι τα περισσότερα, αδικήματα του Ποινικού κώδικα προβλέπεται πλέον η δυνατότητα άρσης του απορρήτου. Έτσι όμως η διάταξη παρουσιάζει σοβαρό πρόβλημα ασυμφωνίας με το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' του Συντάγματος, διότι μετατρέπει τον κανόνα σε εξαίρεση και την εξαίρεση σε κανόνα. Επιπλέον, ο Ν. 5002/2022 παρέλειψε να λάβει υπόψη τις διατάξεις του αρ. 254 παρ. 1 εδ. δ' 2-5 του νέου ΚΠοινΔ (Ν. 4620/19), που ρυθμίζουν την άρση του απορρήτου των ηλεκτρονικών επικοινωνιών για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων στο πλαίσιο της διενέργειας των ειδικών ανακριτικών πράξεων παρά το ότι, σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 254 νέου ΚΠΔ, οι εν λόγω διατάξεις υπερισχύουν των αντίστοιχων προβλεπομένων σε ειδικούς νόμους. Με τον τρόπο αυτόν, όμως, όχι μόνο δεν

επιτυγχάνονται οι επιδιωκόμενοι σκοποί του νέου νόμου, αλλά δημιουργείται «δίκαιο δύο ταχυτήτων» και εντεύθεν ανασφάλεια δικαίου⁸⁵.

Καθίσταται, έτσι, εμφανές από τα παραπάνω η παραδοχή ότι η διευκόλυνση των δικωτικών αρχών δεν μπορεί να καθίσταται η υπέρτατη επιδίωξη σε μια συνταγματικά ρυθμιζόμενη πολιτεία, έτσι ώστε να λησμονείται ουσιαστικά η συνταγματική επιταγή η άρση του απολύτως απαραβίαστου απορρήτου να γίνεται μόνο για ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα⁸⁶.

5.1.2. Ως προς την εποπτεία από ανεξάρτητο όργανο

Ιδιαίτερα κρίσιμο κριτήριο για τη διαπίστωση ότι το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο παρέχει επαρκείς εγγυήσεις στην περίπτωση της επέμβασης στο δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας αποτελεί και το κατά πόσον εποπτεύεται η όλη διαδικασία της άρσης από ένα ανεξάρτητο όργανο, το οποίο πληροί τα εχέγγυα της ανεπηρέαστης κρίσης. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, το κριτήριο αυτό πληρούται κατεξοχήν με την ύπαρξη μιας ανεξάρτητης αρχής που επιβλέπει και ελέγχει τη συμφωνία της διαδικασίας άρσης του απορρήτου με τις προβλέψεις του νόμου, όπως αποτελεί στα καθ' ημάς η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.).

Στο εγχώριο ρυθμιστικό πλαίσιο, διακρίνεται και σ' αυτό το σημείο διαφοροποίηση μεταξύ των δύο προβλεπόμενων κατηγοριών που δικαιολογούν την άρση του απορρήτου χαρακτήρα της επικοινωνίας τόσο με το προηγούμενο (Ν. 2225/1994) όσο και με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο (Ν. 5002/2022). Έτσι, στο προϊσχύσαν καθεστώς για την άρση του απορρήτου κατ' επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας (αρ. 3 του Ν. 2225/1994), το αίτημα

⁸⁵ Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων. (2022). Συνοπτική αξιολόγηση του υπό δημόσια διαβούλευση Σχεδίου Νόμου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.». Διαθέσιμο σε: https://hcba.gr/wp-content/uploads/2022/11/%CE%95%CE%95%CE%A0_%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F_%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%9F%CE%A5_%CE%91%CE%A1%CE%A3%CE%97%CE%A3_%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%A1%CE%97%CE%A4%CE%9F%CE%A5_final-002-1.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

⁸⁶ Α.Δ.Α.Ε. (2022). Παρατηρήσεις της Ολομέλειας της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων (που αναρτήθηκε για διαβούλευση στις 15.11.2022). Σελ. 5-6. Διαθέσιμο σε: http://www.adae.gr/fileadmin/documents/Paratiriseis_tis_ADAE_gia_to_Nomosxedio_01.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

υπέβαλλε αποκλειστικά δημόσια αρχή, δικαστική, πολιτική, στρατιωτική και αστυνομική. Αποφασίζον όργανο ήταν ο Εισαγγελέας Εφετών του τόπου της αιτούσας αρχής ή του τόπου όπου επρόκειτο να επιβληθεί η άρση, εκτός αν η αιτούσα αρχή διέθετε, βάσει ειδικής νομοθετικής διάταξης, εισαγγελικό λειτουργό επιφορτισμένο κατ' αποκλειστικότητα με τα οικεία καθήκοντα (αρ. 3 παρ. 1 Ν. 2225/1994)⁸⁷. Αντίστοιχα στην περίπτωση άρσης του απορρήτου για λόγους διακρίβωσης σοβαρών αδικημάτων, αυτή επιβαλλόταν με διάταξη του Συμβουλίου Εφετών ή Πλημμελειοδικών στην καθ' ύλην και κατά τόπον αρμοδιότητα του οποίου υπάγεται η διακρίβωση του συγκεκριμένου εγκλήματος με το οποίο σχετίζεται η άρση (αρ. 4 παρ. 4 του Ν. 2225/1994). Την αίτηση για την άρση υπέβαλλε στο Συμβούλιο ο καθ' ύλην και κατά τόπον αρμόδιος εισαγγελέας, ο οποίος εποπτεύει ή ενεργεί προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση και ο ανακριτής, ο οποίος ενεργεί τακτική ανάκριση για τα πιο πάνω εγκλήματα. Μόνο κατ' εξαίρεση και σε επείγουσες περιπτώσεις, η απόφαση λαμβανόταν καταρχάς, από Εισαγγελέα και, ακολούθως, το αίτημα εισαγόταν εντός τριών (3) ημερών στο δικαστικό συμβούλιο⁸⁸. Η δε διάταξη της άρσης του απορρήτου προωθούνταν στη συνέχεια στην Α.Δ.Α.Ε. κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 5 παρ. 4 και 5 του Ν. 2225/1994.

Έτσι, ο συνδυαστικός και παραπληρωματικός ρόλος των δικαστικών οργάνων και της ανεξάρτητης Αρχής Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών – το αρμόδιο κατά το Σύνταγμα όργανο, για τη διασφάλιση του δικαιώματος στην ελεύθερη ανταπόκριση και επικοινωνία, υπό το προϋσχύσαν νομοθετικό καθεστώς φαίνεται να παρείχε καταρχάς, υψηλού κύρους εγγυήσεις σε σχέση με την προστασία του δικαιώματος στην ελεύθερη επικοινωνία. Η ανάθεση της ευθύνης για την ουσιαστική κρίση περί συνδρομής των λόγων

⁸⁷ Ενδεικτικά, βλ. τη χαρακτηριστική περίπτωση της Ε.Υ.Π., κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 5 παρ. 3 του Ν. 3649/2008 (ΦΕΚ Α' 39/03.03.2008), όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει από το άρθρο 9 παρ. 1 του Ν. 5002/2022 όπου «[...] αποσπάται, ύστερα από απόφαση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, ένας εισαγγελικός λειτουργός για τριετή θητεία που δεν μπορεί να ανανεωθεί, ο οποίος ελέγχει τη νομιμότητα των ειδικών επιχειρησιακών δράσεών της, που αφορούν θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου και ασκεί όσες άλλες αρμοδιότητες του ανατίθενται με διατάξεις του παρόντος νόμου. Αν ο εισαγγελικός λειτουργός απουσιάζει ή για οποιονδήποτε λόγο κωλύεται, αναπληρώνεται από τον εισαγγελικό λειτουργό που προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 3 του ν. 2265/1994.». Αντίστοιχα και για την περίπτωση της Δ.Α.Ε.Ε.Β. βλ. άρθρο 4 παρ. 3 του Ν. 2265/1994, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει από το άρθρο 9 παρ. 2 του Ν. 5002/2022.

⁸⁸ Εύλογο προβληματισμό για τις κατεπείγουσες διαδικασίες εκφράζει η καθηγήτρια Μ. Καϊάφα - Γκμπάντι, κατά την άποψη της οποίας: «Για την εξυπηρέτηση καταστάσεων επείγοντος ορθότερο θα ήταν να προβλεφθεί η δημιουργία ενός θεσμού “δικαστικών συμβουλίων υπηρεσίας” ή να εξαρτηθεί πάντως η επείγουσα άρση του απορρήτου και από τη σύμφωνη γνώμη του Προέδρου Εφετών.».

άρσης του απορρήτου στα όργανα της δικαστικής εξουσίας αντιστοιχεί στο υψηλότερο επίπεδο θεσμικής αξιοπιστίας, σύμφωνα με τα προπαρατεθέντα κριτήρια του Ε.Δ.Δ.Α.

Ζητήματα ανακύπτουν, ωστόσο, στη διαδικασία υλοποίησης των κανονιστικών προβλέψεων. Κατά πρώτον, στην πληθώρα αποφάσεων άρσης του απορρήτου για λόγους αναγόμενους στην εθνική ασφάλεια, αριθμός αισθητά υψηλότερος σε σχέση με την άρση για λόγους που αφορούν τη διακρίβωση εγκλημάτων⁸⁹. Κατά δεύτερον, στον εν πολλοίς, αναξιοποίητο μέχρι σήμερα, ρόλο της ανεξάρτητης αρχής, η οποία επί του πεδίου, εξαντλεί την αρμοδιότητά της σε ελλιπή αποτύπωση των στατιστικών δεδομένων, χωρίς καν ποιοτική επεξεργασία και κριτική αποτίμησή τους.

Συνέπεια, επίσης, του δυϊσμού ως προς τα όργανα που είναι επιφορτισμένα με τη διαδικασία άρσης του απορρήτου είναι το γεγονός ότι εντέλει, η όλη διαδικασία πάσχει στο επίπεδο της συνοχής και της ενότητας. Αυτό σημαίνει ότι πρακτικά είναι αμφίβολο αν τα όργανα που εμπλέκονται στη διαδικασία – εισαγγελέας, δικαστικό συμβούλιο, Α.Δ.Α.Ε., δικαστικός σχηματισμός – από το αρχικό στάδιο μέχρι την τελική αξιοποίηση του καταγραφέντος υλικού, ενημερώνονται για τα ενδιάμεσα στάδια. Εξίσου αμφίβολο παραμένει επίσης, το γεγονός αν τα παραπάνω συναρμόδια όργανα ενημερώνονται και για τα αποτελέσματα που απέφερε η παραβίαση της απόρρητης επικοινωνίας επ' ωφελεία της στάθμισης με τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας. Κατ' επέκταση, το αυτό ισχύει και για τον ρόλο της Α.Δ.Α.Ε., η οποία φαίνεται να λαμβάνει αποσπασματική πληροφόρηση και οπωσδήποτε, όχι ενημέρωση για την τελική έκβαση της διερευνώμενης υπόθεσης⁹⁰.

Επιπλέον, με τον νέο Ν. 5002/2022 για την άρση για λόγους εθνικής ασφάλειας και το άρθρο 4 παρ. 1 και 2, όπως προεκτέθηκε, διατηρείται το παλιό σύστημα της έκδοσης της εισαγγελικής διάταξης για άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας κατά βάση στον εισαγγελέα της Ε.Υ.Π. και της Δ.Α.Ε.Ε.Β. Ωστόσο, το σύστημα αυτό πάσχει, σε ότι αφορά τις εγγυήσεις διαφάνειας και αποτελεσματικής προάσπισης του δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών. Και τούτο διότι το Σύνταγμα ανέθεσε, με το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β', την έκδοση των αποφάσεων (διατάξεων) άρσης του απορρήτου σε δικαστική αρχή (και όχι απαραίτητα σε εισαγγελικό λειτουργό) για λόγους μειζόνων εγγυήσεων και όχι για κάποιο ειδικό δογματικό από νομικής απόψεως λόγο. Και τούτο διότι ο συντακτικός

⁸⁹ Βλ. αναλυτικότερα κατωτέρω υπό 5.1.5.

⁹⁰ Παπανικολάου, Α. (2019). όπ. π. σελ. 21-22.

νομοθέτης θεωρεί τους δικαστικούς λειτουργούς εγγυητές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Το έργο αυτό θα μπορούσε να είχε ανατεθεί εξ ολοκλήρου και σε ανεξάρτητη αρχή, όπως συμβαίνει σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες. Ειδικά, δε, η άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν συνιστά καν δικαιοδοτικό έργο, αλλά αποτελεί μια διοικητική ενέργεια με βάση το λειτουργικό κριτήριο κατατάξεως των κρατικών πράξεων (αποφάσεων). Με τα δεδομένα αυτά, η από τον κοινό νόμο ανάθεση της αρμοδιότητας έκδοσης των διατάξεων άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας σε εισαγγελικό λειτουργό και συγκεκριμένα σε εισαγγελέα εφετών, αποσπασμένο από τον φυσικό του χώρο, το οποίο είναι το δικαστήριο στην οργανική δύναμη του οποίου ανήκει, λειτουργούντα δε μέσα στο περιβάλλον της Ε.Υ.Π. και της Δ.Α.Ε.Ε.Β. και μάλιστα σε μακροχρόνια βάση, έχει ως συνέπεια μια μορφή ενσωμάτωσης του στο περιβάλλον και τη νοοτροπία που κυριαρχούν στις υπηρεσίες αυτές. Επομένως, ρύθμιση αυτή, χωρίς να είναι ευθέως αντισυνταγματική, απομακρύνεται πάντως με την νομοθετική αυτή επιλογή από την πιο πάνω στόχευση του συνταγματικού νομοθέτη⁹¹.

Σύμφωνα με τον σχολιασμό επί του νομοσχεδίου του Ν. 5002/2022 από την Α.Δ.Α.Ε., για λόγους μεγαλύτερων εγγυήσεων πρέπει η αρμοδιότητα αυτή να ανατεθεί σε τριμελές δικαστικό συμβούλιο - όχι απαραίτητα εισαγγελικών λειτουργών - και να παύσει να ασκείται από ένα μονοπρόσωπο εισαγγελικό όργανο. Και τούτο, διότι είναι πασιδηλο ότι τα συλλογικά όργανα διαλέγονται μεταξύ τους, με τον, δε, διάλογο και ανταλλαγή επιχειρημάτων δίδονται πάντα καλύτερες λύσεις και λαμβάνονται πιο ώριμες και ορθές αποφάσεις. Και αυτό είναι το ζητούμενο του συνταγματικού νομοθέτη για την περίπτωση, δηλαδή η προάσπιση του ατομικού δικαιώματος με βάση μια ορθή στάθμιση μεταξύ αφενός της ανάγκης διαφύλαξης του δημοσίου συμφέροντος, μέσω της εθνικής ασφάλειας και της προστασίας του θεμελιώδους δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών αφετέρου, μέσω της ορθής εφαρμογής της κατοχυρωμένης συνταγματικά αρχής της αναλογικότητας.

Το αντεπιχείρημα που είναι δυνατό να προβληθεί, ότι το μονοπρόσωπο όργανο ενεργεί με μεγαλύτερη ταχύτητα, η οποία είναι προτιμητέα στην αντιμετώπιση των κινδύνων που μπορούν να απειλήσουν την εθνική ασφάλεια της χώρας, δεν είναι, ωστόσο, πειστικό. Και τούτο, διότι μπορεί ο νομοθέτης να θέσει σύντομες αποκλειστικές προθεσμίες, εντός των οποίων, τα δικαστικά αυτά συμβούλια οφείλουν να αποφαινούνται, όπως ακριβώς συμβαίνει στις περιπτώσεις της άρσεως του απορρήτου για λόγους διακρίβωσης

⁹¹ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π. σελ. 1.

εγκλημάτων (άρθρο 6 παρ. 3 με την πρόβλεψη των σαράντα οκτώ (48) ωρών για την έξοδο βουλεύματος από το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο), χωρίς να τίθεται κανένα πρόβλημα.

Επιπλέον, το γεγονός ότι ως βελτιωτική ρύθμιση προβλέπεται η υποβολή της εκδοθείσης από τον, εντός της Ε.Υ.Π. ή της Δ.Α.Ε.Ε.Β. εδρεύοντα εισαγγελέα εφετών, διάταξης προς έγκριση σε δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό, ήτοι αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου ή εισαγγελέα Εφετών, δεν θεραπεύει τις αδυναμίες του συστήματος, το οποίο εξακολουθεί να στηρίζεται κατά βάση στην μονοπρόσωπη αρμοδιότητα έκδοσης της πράξης με επόμενο απλώς στάδιο την έγκριση της απόφασης του μονοπρόσωπου οργάνου. Και τούτο, διότι είναι άλλο να κοινοποιείται σε ένα κρατικό λειτουργό μια ήδη διαμορφωμένη απόφαση, η οποία τον θέτει ουσιαστικά προ τετελεσμένου γεγονότος και δεν του μένει άλλη επιλογή από το να την εγκρίνει ή όχι, και άλλο να συνδιαμορφώνεται εξ αρχής μια κοινή απόφαση στο πλαίσιο ενός συλλογικού οργάνου.

Τέλος, σε ό,τι αφορά το δογματικό ζήτημα αν η Α.Δ.Α.Ε. μπορεί θεμιτά από απόψεως συνταγματικής τάξεως να ελέγξει τη νομιμότητα ενεργειών δικαστικού λειτουργού παρατηρητέα είναι τα εξής: Το άρθρο 19 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο, δεν πρέπει να λησμονείται ότι αποτελεί ειδική διάταξη σε σχέση με το άρθρο 26 (Διάκριση των εξουσιών), με συνέπεια να αποτελεί την μόνη εφαρμοστέα εν προκειμένω διάταξη, έχει επιλέξει ως εγγυητή της διασφάλισης του απορρήτου την Α.Δ.Α.Ε. και μάλιστα και ως προς τα δύο εδάφια της παρ. 1 του αυτού άρθρου, ήτοι όχι μόνο ως προς την πρωταρχική και γενική προστασία του δικαιώματος (εδ. α'), αλλά και κατά το μέρος που αφορά τη διαδικασία της άρσης του απορρήτου από τη δικαστική αρχή (εδ. β'). Εν ολίγοις, η Α.Δ.Α.Ε. έχει επιλεγεί από τον συνταγματικό νομοθέτη ως αντίβαρο εξουσίας στην δικαστική αρχή, στην οποία έχει αναθέσει, για τους λόγους που εξετάθησαν ήδη, το έργο της εκδόσεως των διατάξεων άρσης του απορρήτου⁹².

5.1.3. Ως προς την ορισμένη διάρκεια του μέτρου

Αναφορικά με το ζήτημα της ορισμένης διάρκειας του διαταχθέντος μέτρου της άρσης του απορρήτου, το Ε.Δ.Δ.Α. παγίως διαπιστώνει ασυμβατότητα σε σχέση με τα οριζόμενα στο άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. στην περίπτωση έλλειψης πρόβλεψης από την εθνική νομοθεσία ανώτατου χρονικού ορίου διάρκειας του μέτρου. Το Δικαστήριο, μάλιστα, ορίζει ότι η αναγραφή αυτή στο νόμο πρέπει να είναι ρητή και σαφής. Σε διαφορετική περίπτωση,

⁹² Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π. σελ. 2.

η ασαφής ή εν αμφιβολία διατύπωση παράγει τεκμήριο υπέρ της ασυμβατότητας του νόμου προς τις απαιτήσεις της Ε.Σ.Δ.Α.

Στα καθ' ημάς, η ρύθμιση ως προς την πρόβλεψη ανώτατου ορίου χρονικής διάρκειας του μέτρου επί της ουσίας παραμένει η ίδια παρά την τροποποίηση του νόμου. Έτσι, τόσο με το προϊσχύσαν δίκαιο (άρθρο 5 παρ. 6 του Ν. 2225/1994) όσο και με το ισχύον δίκαιο (άρθρο 8 παρ. 4 του Ν. 5002/2022) προβλέπεται ότι η χρονική διάρκεια της άρσης του απορρήτου δεν μπορεί να υπερβαίνει τους δύο (2) μήνες. Παρατάσεις της διάρκειας αυτής, κάθε μία εκ των οποίων, επίσης, δεν μπορεί να υπερβαίνει κάθε φορά τους δύο (2) μήνες, μπορούν να διαταχθούν με τη διαδικασία, που προβλέπεται κατά περίπτωση για την επιβολή του μέτρου και υπό τον όρο ότι εξακολουθούν να υφίστανται οι λόγοι της άρσης. Σε κάθε περίπτωση οι παρατάσεις αυτές δεν μπορούν να υπερβαίνουν συνολικά τη διάρκεια των δέκα (10) μηνών.

Ωστόσο, το ανώτατο αυτό χρονικό όριο δεν ισχύει στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η άρση διατάσσεται για λόγους εθνικής ασφάλειας. Με τον ισχύοντα νόμο έγινε προσθήκη, η οποία προβλέπει ότι η υπέρβαση του ορίου αυτού επιτρέπεται μόνο σε περιπτώσεις άρσης για λόγους εθνικής ασφάλειας, «...εφόσον στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας και η εξακολούθηση της συνδρομής των στοιχείων αυτών επιβεβαιώνεται σε κάθε παράταση της ισχύος της άρσης.» (άρθρο 8 παρ. 4 εδ. ε' του Ν. 5002/2022).

Ως εκ τούτου, προκύπτει ότι στο ζήτημα της παράτασης των άρσεων του απορρήτου **στο πεδίο της εθνικής ασφάλειας δεν προβλέπεται ανώτατο χρονικό όριο**. Υφίσταται, δηλαδή, εν δυνάμει, δυνατότητα άρσης του απορρήτου κατ' επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας και χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση ή αιτιολογία, εσαεί, με παρατάσεις επί παρατάσεων του διαταχθέντος μέτρου. Η διάταξη αυτή θέτει, επίσης, ζήτημα συμβατότητας του ελληνικού κανονιστικού πλαισίου με τα κριτήρια που παγίως καθορίζουν κατά το Ε.Δ.Δ.Α. τη νομιμότητα των μέτρων επιτήρησης ως περιοριστική επέμβαση στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας. Ειδικότερα, η ορισμένη χρονική διάρκεια συνιστά κατά το Δικαστήριο *conditio sine qua non* κάθε νόμιμης τηλεφωνικής παρακολούθησης που γίνεται για λόγους αναγόμενους στην προστασία της εθνικής ασφάλειας. Αντιστοίχως, το Δικαστήριο έχει καταγνώσει παραβίαση του δικαιώματος, όπου το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο δε θέτει απώτατα χρονικά όρια ως προς τη διάρκεια του μέτρου παρακολούθησης επισημαίνοντας, μάλιστα ότι η αναγραφή αυτή πρέπει να είναι ρητή και σαφής. Σε

διαφορετική περίπτωση, η ασαφής ή εν αμφιβολία διατύπωση παράγει τεκμήριο υπέρ της ασυμβατότητας του νόμου προς τις απαιτήσεις της Ε.Σ.Δ.Α.⁹³

Τέλος, η πρόβλεψη ότι κάθε παράταση του μέτρου θα πρέπει να στηρίζεται και να επιβεβαιώνεται κάθε φορά σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας, αν και βαίνει προς την ορθή κατεύθυνση με την αιτιολόγηση της επέμβασης στο προστατευτέο αυτό δικαίωμα, ωστόσο, σαφώς, δεν αναιρεί το έλλειμμα της εθνικής νομοθεσίας στην προστασία του δικαιώματος, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Ε.Σ.Δ.Α. ως προς τη συμφωνία με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. Παράλληλα, μάλιστα, αποτελεί πρόσκομμα και στη διαδικασία γνωστοποίησης της άρσης του απορρήτου στο υποκείμενο, όπως θα διαφανεί στην αμέσως επόμενη ενότητα της παρούσας.

5.1.4. Ως προς την υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου

Η δυνατότητα του θιγόμενου να λαμβάνει εκ των υστέρων γνώση της άρσης του απορρήτου της τηλεφωνικής ή/και ηλεκτρονικής επικοινωνίας του, έχει, όπως προαναφέρθηκε, απασχολήσει το Ε.Δ.Δ.Α., ήδη από το 1978 και την αφετηριακή απόφαση *Klass and others v. Germany*, αλλά και μετέπειτα σε μια σειρά κομβικών αποφάσεων μέχρι και την πολύ πρόσφατη *Ekimdzhiev and others v. Bulgaria* της 11.01.2022⁹⁴. Η υποχρέωση ενημέρωσης των θιγόμενων για το μέτρο της άρσης περιλαμβάνεται μεταξύ των πάγιων κριτηρίων της νομολογίας του Δικαστηρίου προκειμένου να καταγνωστεί η συμβατότητα του εθνικού δικαίου προς την Ε.Σ.Δ.Α., καθώς συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα της αποτελεσματικής προσφυγής, άλλως με την εκ μέρους του θιγόμενου δυνατότητα άσκησης ενδίκων βοηθημάτων και μέσων προκειμένου να υπερασπισθεί τα δικαιώματα και έννομα συμφέροντά του απέναντι σε κάθε τυχόν μη σύννομη ή καταχρηστική και δυσανάλογη εις βάρος του χρήση του μέτρου.

Στο εθνικό δίκαιο, η εκ των υστέρων γνωστοποίηση του μέτρου στον θιγόμενο προβλέφθηκε στην παρ. 9 του άρθρου 5 του ήδη καταργηθέντος Ν. 2225/1994. Η διάταξη

⁹³ Παπανικολάου, Α. (2020). *όπ. π.*, σελ. 16.

⁹⁴ *Ekimdzhiev and others v. Bulgaria*, ΕΔΔΑ απόφαση της 11.01.2022. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22EKIMDZHIEV%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-214673%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023].

αυτή, όπως ίσχυε πριν την τροποποίησή της με το άρθρο 87 του Ν. 4790/2021 (ΦΕΚ Α' 48/31.3.2021) όριζε τα εξής: «9. Μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης και υπό την αναγκαία προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, μπορεί η Α.Δ.Α.Ε. να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του στους θιγόμενους.». Με το άρθρο 87 του Ν. 4790/2021 τροποποιήθηκε η παρ. 9 του άρθρου 5 του Ν. 2225/1994 ως εξής: «1. Η παρ. 9 του άρθρου 5 του ν. 2225/1994 (Α' 121) αντικαθίσταται ως εξής: «9. Στις περιπτώσεις του άρθρου 4, η Α.Δ.Α.Ε. δύναται, μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του μέτρου αυτού στους θιγόμενους, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση, ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε. [...] Η παρούσα δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, σύμφωνα με το άρθρο 3. 2. Η παρ. 1 εφαρμόζεται και για τις άρσεις του απορρήτου που έχουν λάβει χώρα έως τη δημοσίευση του παρόντος.»

Όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 3 του Ν. 2225/1994 αφορά στις περιπτώσεις, όπου η άρση του απορρήτου διατάσσεται για λόγους εθνικής ασφάλειας, ενώ το άρθρο 4 του Ν. 2225/1994 πρόκειται για περιπτώσεις που αφορούν στη διακρίβωση ιδιαίτερος σοβαρών εγκλημάτων και για αυτήν την περίπτωση προβλέπεται η ενημέρωση του υποκειμένου για την άρση του απορρήτου του, πάντα υπό τις προϋποθέσεις που τίθενται στο νόμο, σε αντίθεση με τις περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας όπου δεν προβλέπεται πλέον η υποχρέωση σχετικής ενημέρωσης του υποκειμένου.

Με την τροποποίηση αυτή διατηρήθηκε κατ' αρχήν η αρμοδιότητα της Α.Δ.Α.Ε. να γνωστοποιεί σε εκείνους το απόρρητο των οποίων ήρθη για τη διακρίβωση κακουργημάτων (άρθρο 4 του Ν. 2225/1994), την επιβολή του μέτρου, μετά τη λήξη του και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός, για τον οποίο είχε διαταχθεί, υπό την επιπρόσθετη, όμως, προϋπόθεση ότι πρέπει, εφεξής, να προηγείται της σχετικής απόφασης της Α.Δ.Α.Ε. η σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Η διατύπωση της σύμφωνης γνώμης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, πριν αποφασίσει η Αρχή, αν θα

γνωστοποιήσει – μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης του απορρήτου τη λήψη του στον θιγέντα, συνιστά μείζονα διαδικαστική εγγύηση και βαίνει προς την ορθή κατεύθυνση^{95,96}.

Αντίθετα, με την ίδια διάταξη ρητώς καταργήθηκε η αρμοδιότητα της Α.Δ.Α.Ε. να γνωστοποιεί τη λήψη του μέτρου της άρσης, μετά τη λήξη αυτής, ακόμη και αν δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, σε κάθε περίπτωση που η λήψη του μέτρου είχε γίνει για λόγους εθνικής ασφάλειας (άρθρο 3 του Ν. 2225/1994), ακόμη και για άρσεις του απορρήτου που έχουν γίνει για λόγους εθνικής ασφάλειας στο παρελθόν (με την προσθήκη της παρ. 2 του αρ. 87 του Ν.4790/2021).

Μεταξύ των εγγυήσεων που διασφαλίζουν την τήρηση της αναλογικότητας του μέτρου, στις περιπτώσεις που παρίσταται ανάγκη κάμψης του δικαιώματος προστασίας του επικοινωνιακού απορρήτου, η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 9 του Ν. 2225/1994 ανέθετε ακολούθως και σε κάθε περίπτωση, στην εκ του Συντάγματος προβλεπόμενη ανεξάρτητη Α.Δ.Α.Ε., την αρμοδιότητα ενημέρωσης του θιγόμενου με τις τροποποιήσεις που επέφερε στον Ν. 2225/1994, όπως προαναφέρθηκαν, η ελληνική πολιτεία μετέβαλε μερικώς άποψη, κρίνοντας αναγκαία την κατάργηση του δικαιώματος πρόσβασης σε πληροφορίες που αφορούν την άρση του απορρήτου, ειδικά για λόγους εθνικής ασφάλειας. Η μερική κατάργηση, ωστόσο, του δικαιώματος γνωστοποίησης στο πεδίο των συναρτώμενων με την εθνική ασφάλεια άρσεων, εγείρει σημαντικά ζητήματα συμβατότητας, τόσο με τις διατάξεις

⁹⁵ Α.Δ.Α.Ε. (2022). Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2021 της Α.Δ.Α.Ε. Σελ. 64-65. Διαθέσιμο σε: <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/b-ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2021-tis-adae-b/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

⁹⁶ Κριτική θα μπορούσε, ίσως, να ασκηθεί αναφορικά με την επιλογή του εθνικού νομοθέτη να διατηρήσει στον νέο Ν. 5002/2022 (αρ. 6 παρ. 8) την προηγούμενη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, ως προϋπόθεση της ενημέρωσης του παρακολουθούμενου υποκειμένου ενόψει και του τεταμένου πολιτικού κλίματος, εξαιτίας της φερόμενης ύπαρξης και λειτουργίας κατασκοπευτικών λογισμικών υπό άγνωστο έλεγχο, τα οποία διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στην προβεβλημένη στα μέσα μαζικής επικοινωνίας ως υπόθεση των «επισυνδέσεων», δηλαδή άρσεων του απορρήτου από την Ε.Υ.Π. για λόγους εθνικής ασφάλειας με διάταξη της τοποθετημένης εντός της Ε.Υ.Π. εισαγγελικής λειτουργού. Και τούτο, ιδίως υπό το πρίσμα ότι η διαδικασία επιλογής για τις θέσεις των Προέδρων και Αντιπροέδρων των τριών ανωτάτων δικαστηρίων της χώρας και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου διαφέρει από τη διαδικασία προαγωγής των άλλων δικαστικών λειτουργών, καθώς στις θέσεις αυτές οι προαγωγές ενεργούνται κατά το άρθρο 90 παρ.5 του Συντάγματος με προεδρικό διάταγμα ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου και άρα συγχέονται τα όρια μεταξύ. Βλ. σχετικά επί παλαιότερης περίπτωσης που ανέκυψε το ζήτημα: Κοντιάδης, Ξ. (2019). *Αντισυνταγματικός ο διορισμός της ηγεσίας δικαστηρίων*. Διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/antisynatmatikos-o-diorismos-tis-igesias-ton-dikastirion/> [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023].

του Συντάγματος όσο και με το ευρωπαϊκό κεκτημένο, όπως αυτό αποτυπώνεται στη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α.

Είναι, δε, γεγονός ότι, από τις ετήσιες εκθέσεις πεπραγμένων της Α.Δ.Α.Ε., δεν προκύπτουν στοιχεία ως προς τα κατ' έτος υποβληθέντα αιτήματα πολιτών σε σχέση με την άσκηση του υπό συζήτηση δικαιώματος. Συνεπώς, δεν διαθέτουμε πληροφορίες ούτε ως προς το πλήθος ούτε ως προς το περιεχόμενο των αποφάσεων που εξέδωσε η Αρχή επί σχετικών ερωτημάτων. Το γεγονός αυτό συνιστά, ούτως ή άλλως, πρόβλημα, υπό την έννοια ότι δε μπορεί να αποτιμηθεί η εν τοις πράγμασι αξιοποίηση και αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος⁹⁷.

Η πρώτη αυτονόητη επισήμανση αφορά, λοιπόν, στον απόλυτο χαρακτήρα της προστασίας που πανηγυρικά κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 παρ. 1 του Συντάγματος. Ο αποκλεισμός της συντριπτικής πλειονότητας των διενεργούμενων άρσεων από το δικαίωμα των καθ' ων το μέτρο να αναζητήσουν πληροφορίες τουλάχιστον ως προς τη σύννομη τήρηση της διαδικασίας αντιφάσκει ευθέως προς την εκ του Συντάγματος οφειλόμενη απόλυτη προστασία. Το γεγονός δε, ότι η εισαγωγή της επίμαχης ρύθμισης έγινε με τροπολογία, η οποία δεν συνοδεύτηκε από παράθεση συναφών αιτιολογικών σκέψεων προ της εισαγωγής της ενώπιον του νομοθετικού σώματος, δεν επιτρέπει την εξαγωγή ειδικότερων συμπερασμάτων σε ό,τι αφορά τη ratio της διάταξης και τα παραγωγικά αίτια της βούλησης του νομοθέτη⁹⁸.

Έτι περαιτέρω, γεγονός που καθιστά ακόμη περισσότερο προβληματική την ανωτέρω εξέλιξη αποτελεί η με τον πρόσφατο Ν. 5002/2022 τροποποίηση της νομοθεσίας και η συνακόλουθη κατάργηση των διατάξεων των αρ. 3, 4 και 5 του Ν. 2225/1994, η διαδικασία ενημέρωσης του θιγόμενου μετά την άρση του μέτρου διαφοροποιείται. Αναλυτικότερα, αναφορικά με την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας προβλέπονται πλέον στην παρ. 7 του άρθρου 4 του Ν. 5002/2022 τα ακόλουθα: «Μετά την πάροδο τριών (3) ετών από την παύση της ισχύος της διάταξης άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας γνωστοποιείται η επιβολή του περιοριστικού μέτρου στον θιγόμενο, υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο αυτό διατάχθηκε. Για τη γνωστοποίηση του πρώτου εδαφίου υποβάλλεται σχετικό αίτημα στην Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των

⁹⁷ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π. σελ. 124.

⁹⁸ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π. σελ. 124-125.

Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.), το οποίο διαβιβάζεται στην Ε.Υ.Π. και τη Δ.Α.Ε.Ε.Β.. Η άρση γνωστοποιείται μετά από απόφαση τριμελούς οργάνου, το οποίο αποφασίζει εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών. Στην περίπτωση διενέργειας της άρσης από την Ε.Υ.Π., το όργανο αποτελείται από τον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008, τον δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2 του άρθρου 4 του παρόντος και τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε.. Στην περίπτωση διενέργειας της άρσης από τη Δ.Α.Ε.Ε.Β., το όργανο αποτελείται από τον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994, τον δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2 του άρθρου 4 του παρόντος και τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε.. Του οργάνου προεδρεύει ο ανώτερος ιεραρχικά ή, επί ομοιοβάθμων, ο αρχαιότερος εισαγγελικός λειτουργός. Το όργανο αποφασίζει κατά πλειοψηφία, με τήρηση απόρρητων συνοπτικών πρακτικών και καταγραφή της γνώμης της μειοψηφίας, εφόσον υφίσταται. Αν αποφασισθεί η ενημέρωση, ο θιγόμενος ενημερώνεται για την επιβολή του περιοριστικού μέτρου και για τη διάρκειά του. Δεν επιτρέπεται η υποβολή νέου αιτήματος πριν την πάροδο ενός (1) έτους από την υποβολή του προηγούμενου.», ενώ ως προς την άρση για λόγους διακρίβωσης ιδιαίτερα σοβαρών αδικημάτων προβλέπεται στην παρ. 8 του άρθρου 6 του Ν. 5002/2022: «Η Α.Δ.Α.Ε., μετά τη λήξη ισχύος του μέτρου της άρσης του απορρήτου και κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος από τον θιγόμενο, του γνωστοποιεί την επιβολή του μέτρου αυτού εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε.».

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι **η αρμοδιότητα εκ των υστέρων ενημέρωσης του θιγέντος** της κατά το παρελθόν τυχόν άρσεως του απορρήτου των επικοινωνιών του για λόγους εθνικής ασφάλειας **αφαιρείται τελείως από την Α.Δ.Α.Ε. για πρώτη φορά ύστερα από 18 χρόνια** και ανατίθεται σε τριμελές όργανο το οποίο αποτελείται: α) από τον Διοικητή της Ε.Υ.Π. ή της Δ.Α.Ε.Ε.Β. (ανάλογα με το αν η διάταξη είχε εκδοθεί από τον εισαγγελέα της ΕΥΠ ή της ΔΑΕΕΒ), β) τον εισαγγελέα της Ε.Υ.Π. ή της Δ.Α.Ε.Ε.Β. (ανάλογα με το ποιος είχε εκδώσει την διάταξη) και γ) τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε. Ομοίως η αίτηση υποβάλλεται στην Α.Δ.Α.Ε., αλλά διαβιβάζεται στην Ε.Υ.Π. και τη Δ.Α.Ε.Ε.Β.

Έτσι, παρατηρείται, καταρχάς, ότι στο όργανο αυτό παρουσιάζεται το παράδοξο να συμμετέχουν, σύμφωνα με την διάταξη αυτή, ταυτόχρονα και ισότιμα, ο κατά το άρθρο 6 παρ. 1 περ. α' του Ν. 3115/2003 ελέγχων (Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε.) και ο κατά την τελευταία αυτή διάταξη ελεγχόμενος (Διοικητής της Ε.Υ.Π. και Διευθυντής της Δ.Α.Ε.Ε.Β.). Η βασική

παρατήρηση που πρέπει να γίνει εν προκειμένω είναι ότι η ρύθμιση αυτή παρουσιάζει σοβαρά ζητήματα συμβατότητας και με πάγια νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. ως προς την αποτελεσματική διασφάλιση του δικαιώματος, διότι με βάση το άρθρο 19 παρ. 2 του Συντάγματος τελικός εγγυητής της τήρησης της νομιμότητας της όλης διαδικασίας άρσης του απορρήτου είναι η ανεξάρτητη αρχή, στα καθ' ημάς, δηλαδή, η Α.Δ.Α.Ε. και όχι η δικαστική αρχή, στην οποία ανατίθεται η στάθμιση περί του αν μπορεί ή όχι να αρθεί το απόρρητο ενός προσώπου.

Αλλωστε, το Ε.Δ.Δ.Α έχει παγίως κρίνει ότι πρέπει να προβλέπεται στην οικεία νομοθεσία ότι, μετά την λήξη της παρακολούθησης και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε η λήψη του μέτρου, μπορεί να ενημερωθεί ο θιγόμενος από ανεξάρτητη αρχή με εχέγγυα ανεξαρτησίας, ότι ελήφθη εις βάρος του ένα τέτοιο μέτρο. Εν προκειμένω, το τριμελές συλλογικό όργανο, στο οποίο χορηγείται με τον νέο Ν. 5002/2022 η αρμοδιότητα της γνωστοποίησης αυτής στις περιπτώσεις που η άρση είχε λάβει χώρα για λόγους εθνικής ασφάλειας, στερείται των εχεγγύων ανεξαρτησίας που επιβάλλεται να έχει μια ανεξάρτητη αρχή. Και τούτο, λόγω της συμμετοχής σε αυτό του Διοικητή της Ε.Υ.Π. ή κατά περίπτωση του Διευθυντή της Δ.Α.Ε.Ε.Β., ενός οργάνου δηλαδή που δεν έχει καμία ανεξαρτησία απέναντι στην εκάστοτε κυβέρνηση και το οποίο, περαιτέρω, συμμετέχοντας στην έκδοση της απόφασης περί γνωστοποίησης, καλείται να κρίνει τις συνέπειες των ιδίων αυτού πράξεων ή, σε κάθε περίπτωση, τις συνέπειες των πράξεων του προκατόχου του, ή κάποιου προκατόχου του. Δεν μεταβάλλει δε σε τίποτε την διαπίστωση αυτή, το γεγονός ότι ο Διοικητής είναι ένα μόνο από τα τρία μέλη του εν λόγω οργάνου. Εξ άλλου, το αυτό πρόβλημα ανακύπτει και με τον εισαγγελέα (της Ε.Υ.Π. ή της Δ.Α.Ε.Ε.Β.), που είναι το δεύτερο μέλος του τριμελούς αυτού οργάνου (του οποίου προβλέπεται μάλιστα και ότι προεδρεύει) εισαγγελέα δηλαδή, ο οποίος είναι εγκατεστημένος στην υπηρεσία, όργανα της οποίας του εισηγήθηκαν την έκδοση της διάταξης. Και το μέλος αυτό καλείται να αποφασίσει επί των συνεπειών πράξεως του ή πράξεως του προκατόχου του ή κάποιου προκατόχου του⁹⁹. Επομένως, είναι διάχυτη η προβληματική και της νέας αυτής ρύθμισης.

Το, δε, προβλεπόμενο χρονικό διάστημα των τριών (3) ετών μετά την λήξη της άρσης του απορρήτου για να επιτραπεί η υποβολή αίτησης, που προβλέπεται στην παρ. 7 του

⁹⁹ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π. σελ. 3-4.

άρθρου 4 είναι υπερβολικά εκτενές και άνευ αποχρώντος λόγου μεγάλο. Δεν υπάρχει, πράγματι, αποχρών λόγος στην περίπτωση που έχει διαπιστωθεί ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός, για τον οποίο διατάχθηκε η άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, να μην γνωστοποιείται άμεσα η λήψη του μέτρου στον θιγέντα.

Επιπλέον, στην ίδια διάταξη προβλέπεται ότι στην ενημέρωση του θιγέντος γίνεται αναφορά μόνο για την επιβολή του περιοριστικού μέτρου και της διάρκειάς του και όχι των λόγων, για τους οποίους είχε ληφθεί το μέτρο. Έτσι, όμως, η ενημέρωση του θιγέντος δεν εκπληρώνει τον σκοπό για τον οποίο, σύμφωνα με την προαναφερθείσα νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α., πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να γίνεται αυτή η εκ των υστέρων κοινοποίηση. Και ο σκοπός αυτός δεν είναι άλλος από τη χορήγηση στον θιγέντα της δυνατότητας άσκησης ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, προκειμένου να υπερασπισθεί τα δικαιώματα και έννομα συμφέροντα του απέναντι σε κάθε τυχόν μη σύννομη, ή καταχρηστική και δυσανάλογη εις βάρος του χρήση του μέτρου χρήση που ισοδυναμεί με παραβίαση του δικαιώματος του σε προστασία του ιδιωτικού του βίου. Χωρίς, δε, γνώση της αιτιολογίας δεν μπορεί ο θιγόμενος να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα του σε δικαστική προστασία, που κατοχυρώνεται από το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος¹⁰⁰.

Από το σύνολο των ανωτέρω παρατηρήσεων μπορεί να γίνει σαφές ότι η εν λόγω τροποποίηση αποτελεί ένα από τα πλέον προβληματικά σημεία της κείμενης νομοθεσίας, δυσχεραίνοντας σημαντικά τη συμφωνία του εγχώριου ρυθμιστικού πλαισίου στην πλήρωση των κριτηρίων που θέτει το Ε.Δ.Δ.Α. ως προς την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος.

5.1.5. Ως προς το ποσοστό αποδοχής των αιτημάτων άρσης του απορρήτου

Χαρακτηριστικό δείγμα της συμφωνίας μιας εθνικής νομοθεσίας με τα οριζόμενα στο άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. και τη σύννομη επέμβαση στο προστατευτέο δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας αποτελεί και το ποσοστό αποδοχής των αιτημάτων που υποβάλλονται από τις αρμόδιες αρχές για την άρση του απορρήτου είτε για λόγους εθνικής ασφάλειας είτε για λόγους διακρίβωσης ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Πολύτιμα αριθμητικά δεδομένα

¹⁰⁰ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π., σελ. 63-64

αντλούνται από τις ετήσιες εκθέσεις πεπραγμένων της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών.

Ειδικότερα, στις κατ' έτος διενεργούμενες άρσεις του απορρήτου, η συντριπτική πλειονότητα αυτών αφορά, διαχρονικά και με αυξανόμενο ρυθμό, την εθνική ασφάλεια: στη διάρκεια του έτους 2021, 15.475 αιτήματα άρσης για λόγους εθνικής ασφάλειας έναντι 3.097 αιτημάτων σχετικών με τη διακρίβωση ιδιαίτερος σοβαρών αδικημάτων, ενώ για το έτος 2020 παρελήφθησαν, επίσης, από την Α.Δ.Α.Ε. 13.751 αιτήματα για λόγους εθνικής ασφάλειας έναντι 3.190 αιτημάτων αναφορικά με τη διακρίβωση αδικημάτων¹⁰¹. Περαιτέρω, η ενδεικτική αριθμητική της τελευταίας πενταετίας επιβεβαιώνει ακριβώς αυτή την αυξητική τάση. Διά του λόγου το αφαλές, ως σημειωθεί ότι για το έτος 2019, σε σύνολο 13.982 διατάξεων, οι 11.680 αφορούσαν την εθνική ασφάλεια και μόλις οι 2.302 τη διακρίβωση εγκλημάτων, το έτος 2018, σε σύνολο 14.513 άρσεων, οι 11.113 αφορούσαν επίσης την εθνική ασφάλεια, το έτος 2017, σε σύνολο 10.376, οι 7.182 συνδέονται με την εθνική ασφάλεια, το έτος 2016, σε σύνολο 12.242, ο αντίστοιχος αριθμός είναι 9.295, ενώ για το έτος 2015, σε σύνολο 11.436 άρσεων, την εθνική ασφάλεια αφορούν οι 9.132¹⁰². Καθίσταται σαφές, δηλαδή, ότι διαχρονικά η πλειονότητα των αιτημάτων άρσης αφορά στην περίπτωση διερεύνησης λόγων σχετικών με την εθνική ασφάλεια, διαδικασία για την οποία εντοπίζονται σημαντικά μειωμένα εχέγγυα για την αποτελεσματικής προστασία του δικαιώματος.

Σύμφωνα με την τελευταία δημοσιευθείσα έκθεση πεπραγμένων της Α.Δ.Α.Ε. για το έτος 2021, η Α.Δ.Α.Ε. παρέλαβε 15.475 εισαγγελικές διατάξεις που αφορούσαν άρση απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, έναντι 13.751 το 2020, καταγράφοντας, συνεπώς, αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Στον ανωτέρω αριθμό περιλαμβάνονται νέες περιπτώσεις άρσης του απορρήτου, παρατάσεις προγενέστερων διατάξεων και διατάξεις που ορίζουν την παύση της άρσης του απορρήτου, πριν παρέλθει η χρονική περίοδος που ορίζεται από την αρχική διάταξη. Έτι περαιτέρω, διευκρινίζεται ότι οι αριθμοί που αναφέρονται αφορούν το πλήθος των διατάξεων που εκδίδονται από τις αρμόδιες δικαστικές αρχές και κοινοποιούνται στην Α.Δ.Α.Ε. και όχι τον αριθμό των συνδέσεων/ατόμων για τα οποία διατάσσεται η άρση του απορρήτου. Αντιθέτως, ως προς την άρση απορρήτου για τη διακρίβωση αδικημάτων, στην Α.Δ.Α.Ε. περιήλθαν το 2021 3.097 βουλεύματα δικαστικών

¹⁰¹ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π., σελ. 54.

¹⁰² Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 122-123.

συμβουλιών έναντι 3.190 το έτος 2020. Δεν καταγράφηκε, δηλαδή, αξιοσημείωτη μεταβολή σε σχέση με τα αριθμητικά δεδομένα του προηγούμενου έτους¹⁰³. Αξιοσημείωτο και προς εξαγωγή περαιτέρω συμπερασμάτων, επίσης, το γεγονός ότι οι επείγουσες περιπτώσεις άρσεων, αποτελούν και την πλειονότητα των διατασσόμενων άρσεων, αν και τηρείται στη συντριπτική πλειοψηφία των βουλευμάτων η διαδικασία και οι προθεσμίες της παρ. 6 του άρθρου 4 Ν. 2225/1994, πλέον της παρ. 3 του άρθρου 6 Ν. 5002/2022¹⁰⁴.

Δυστυχώς, ένα ακόμη έλλειμμα των δημοσιοποιημένων επί του θέματος στοιχείων συνίσταται στο γεγονός ότι δεν προκύπτει από πουθενά, η πληροφορία περί των τελικώς εγκριθεισών άρσεων σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των υποβληθέντων περί άρσης αιτημάτων. Αυτό σημαίνει ότι δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε τελικώς τον ακριβή αριθμό και το αντίστοιχο ποσοστό των αιτημάτων, επί των οποίων το αρμόδιο όργανο συναινεί ως προς την άρση του απόρρητου χαρακτήρα της τηλεφωνικής επικοινωνίας. Δε γνωρίζουμε αντιστοίχως – τουλάχιστον από επίσημα καταχωρισμένα στοιχεία - το ποσοστό απορριπτικών διατάξεων, όπου το αρμόδιο όργανο αποφαίνεται αρνητικά στο υποβληθέν περί άρσης αίτημα. Η έλλειψη ακριβούς πληροφόρησης ως προς τα ποσοστά ικανοποίησης των σχετικών αιτημάτων προστιθέμενη στην - εκ του νόμου ανεκτή και γι' αυτό, συγγνωστή - έλλειψη αιτιολογίας των σχετικών διατάξεων, εγείρει πάντως ζητήματα διαφάνειας. Και ναί μεν, πρόκειται για ένα πεδίο, όπου λόγω της επιχειρησιακής κρισιμότητάς του, καταρχάς, νοείται ευρεία διακριτική ευχέρεια και λελογισμένη δημοσιοποίηση δεδομένων, όμως εδώ, τίθεται ζήτημα πλήρους έλλειψης ακόμη και ποσοτικών – εν είδει στατιστικών, έστω – δεδομένων¹⁰⁵.

5.2. Ειδικά για το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας και την απουσία αιτιολογίας στη διάταξη της άρσης του απόρρητου

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας, που απασχόλησε την υπό συζήτηση νομοθετική τροποποίηση, είναι γεγονός ότι πρόκειται για την πιο ευαίσθητη ίσως

¹⁰³ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π., σελ. 54.

¹⁰⁴ Δηλαδή, σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, την άρση για τη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών αδικημάτων μπορεί να διατάξει ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής, ο οποίος στη συνέχεια υποχρεούται να εισαγάγει το ζήτημα, εντός τριών (3) ημερών, στο αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο, το οποίο ελέγχει παράλληλα τη συνδρομή των εξαιρετικά επειγουσών περιστάσεων (βλ. αρ. 6 παρ. 3 εδ. β' και γ' Ν. 5002/2022).

¹⁰⁵ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 30.

από τις εκφάνσεις του δημοσίου συμφέροντος. Η δυνατότητα άρσης του απόρρητου χαρακτήρα της επικοινωνίας για λόγους εθνικής ασφάλειας γεννά ζητήματα που συναρτώνται, καταρχάς, με τον επικαιροποιημένο, ορολογικό προσδιορισμό του εννοιολογικού περιεχομένου της έννοιας της «εθνικής ασφάλειας». Ως ειδικότερη έκφραση της «ασφάλειας» - κατεξοχήν αόριστης νομικής έννοιας – η συζήτηση περί εθνικής ασφάλειας ανάγεται στην κλασική προβληματική του δίπολου «ελευθερίας - ασφάλειας». Η ασφάλεια αποτελεί εγγυητική προϋπόθεση για τη διαμόρφωση εκείνου του θεσμικού περιβάλλοντος που θα επιτρέψει την ανάπτυξη της ελεύθερης βούλησης ως θεμελιώδους πλαισίου για την άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων ενός εκάστου υποκειμένου¹⁰⁶.

Δεδομένου ότι στον πυρήνα της αόριστης αυτής νομικής έννοιας συναποτίθενται πραγματολογικά δεδομένα υψηλής διαβάθμισης σε σχέση με την εμπιστευτικότητά τους, είναι περίπου βέβαιο ότι η επίκληση της εθνικής ασφάλειας ως λόγου περιοριστικού ενός δικαιώματος - του επικοινωνιακού απόρρητου ή άλλου - δεν συνοδεύεται - και δεν μπορεί να συνοδεύεται - από παράθεση του συνόλου αποδεικτικού υλικού. Κατά κανόνα, μάλιστα, στη σχετική απόφαση του αρμόδιου οργάνου δεν καταγράφονται τα πραγματικά εκείνα περιστατικά που φέρονται αιτιωδώς διασυνδεδεμένα με την έννοια του κινδύνου ή της απειλής για την εθνική ασφάλεια.

Η υπενθύμιση αυτή επαναφέρει το ζήτημα του εύρους και των ορίων του δικαστικού ελέγχου σε πεδία της διοικητικής δράσης συναρτώμενα, ευθέως ή εμμέσως, με διαφαινόμενες ή εικαζόμενες παραμέτρους της εθνικής ασφάλειας. Τούτο σημαίνει ότι εδώ, ο δικαστικός έλεγχος υπολείπεται σε βάθος, αποτελεσματικότητα και, κυρίως, ενδελέχεια ως προς το διερευνώμενο πραγματολογικό υλικό. Προφανής συνέπεια αυτού του ελλείμματος αποτελεί η κατάληψη πεδίων της διοικητικής δράσης, επί των οποίων ασκείται «ελλιπής» δικαστικός έλεγχος, με συνακόλουθη απομείωση της προστασίας του δικαιώματος. Το δικαιοκρατικό αυτό έλλειμμα εγείρει αυτονόητους προβληματισμούς ως προς την ανάγκη συγκλίσεων μεταξύ της διασφάλισης των υπέρτερων - πλην όμως, ατελώς προσδιοριζόμενων - εθνικών συμφερόντων και της προστασίας του ατομικού δικαιώματος, η ακεραιότητα του οποίου φαίνεται να τίθεται εν κινδύνω.

Ας υπομνηστεί, πάντως, ότι ήδη από το 1978 με την απόφαση *Klass and others v. Germany*, το Ε.Δ.Δ.Α. επέδειξε αξιοσημείωτη αυτοσυγκράτηση ως προς το εύρος ελέγχου των

¹⁰⁶ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 119-120.

μέτρων επιτήρησης, συνεκτιμώντας την ανάγκη προάσπισης της εθνικής ασφάλειας και την αποτροπή εγκληματικών πράξεων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αιτιολογία του δικαστηρίου ως προς την ανοχή του στις αποκλίσεις από την απόλυτη προστασία του δικαιώματος στην ελεύθερη, απόρρητη επικοινωνία. Ειδικότερα, το Δικαστήριο συνδέει τη νομιμότητα των μέτρων επιτήρησης αρχικά, με την εκθετικά εξελισσόμενη τεχνολογία των κατασκοπικών παρακολουθήσεων και, ακολούθως, με τη διασπορά της τρομοκρατίας στην Ευρώπη. Το Ε.Δ.Δ.Α. αντιμετωπίζει τη ρωγμή που επιφέρουν τα μέτρα παρακολούθησης στο δικαίωμα της απόρρητης επικοινωνίας ως άμυνα της δημοκρατικής κοινωνίας σε υπαρκτές απειλές, οι οποίες υπονομεύουν την υπόσταση και την εύρυθμη λειτουργία της. Είναι φανερό ότι, στην εκτίμηση αυτή του Δικαστηρίου, ενυπάρχει η στάθμιση μεταξύ της ακεραιότητας του προστατευόμενου δικαιώματος και της ανάγκης εγγύησης υπέρτερων σκοπών, όπως είναι η εθνική ασφάλεια και η αποτροπή εγκληματικών πράξεων - παραμέτρων δηλαδή, που αποτελούν αυτονόητη συνθήκη της ποιοτικής συμβίωσης στη δημοκρατικά οργανωμένη κοινότητα¹⁰⁷.

Επανερχόμενοι στα καθ' ημάς, από τα προεκτεθέντα αβίαστα προκύπτει ότι οι άρσεις του απορρήτου που διατάχθηκαν για λόγους εθνικής ασφάλειας διαχρονικά υπερέχουν εμφανώς σε σχέση με τις άρσεις που διατάχθηκαν για τη διακρίβωση εγκλημάτων. Λαμβάνοντας υπόψη τα αριθμητικά δεδομένα των προηγούμενων ετών παρατηρούμε ότι πρόκειται για μία σταθερή και διαχρονική τάση, η οποία θέτει προς προβληματισμό τα ακόλουθα ζητήματα. Στη διάταξη, διά της οποίας επιβάλλεται η άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, **δεν προβλέπεται εκ του νόμου υποχρέωση αναγραφής του ονόματος του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων λαμβάνεται το μέτρο της άρσης**. Αυτό πρακτικά οδηγεί στη δυνατότητα άρσης του απορρήτου χαρακτήρα της επικοινωνίας σε βάρος όχι ατομικά προσδιορισμένων φυσικών προσώπων, αλλά με μόνη την αναφορά στο γεωγραφικό εύρος μιας περιοχής για αόριστο αριθμό φυσικών προσώπων. Πρόκειται για ένα είδος διευρυμένης διαδικασίας άρσης του απορρήτου, ευρύτερα γνωστής υπό τον μη νομικό όρο «μαζικές ή χωρικές άρσεις»¹⁰⁸, όπου ανακύπτουν ζητήματα συμβατότητας της εγχώριας διαδικασίας με τους όρους και τις προϋποθέσεις της Ε.Σ.Δ.Α.

¹⁰⁷ Παπανικολάου, Α. (2020). όπ. π., σελ. 16-17.

¹⁰⁸ "Mass surveillance" κατά τη διατύπωση του Δικαστηρίου. Βλ. σχετικά Drakšas v. Lithuania, ΕΔΔΑ απόφαση της 31.07.2012. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-112588%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-112588%22]}) [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023],

Από τη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. για τις μαζικές παρακολούθησεις, σύμφωνα με τις οποίες η συμβατότητα των μέτρων μυστικής παρακολούθησης με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. εξαρτάται από την εφαρμογή συγκεκριμένων κριτηρίων προς τα οποία θα πρέπει να παραβάλλεται το εκάστοτε μέτρο και να αξιολογείται αντιστοίχως¹⁰⁹. Τέτοια κριτήρια είναι: 1) Κανονιστική πρόβλεψη των λόγων για τους οποίους δύναται να διαταχθούν μαζικές παρακολούθησεις. Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζεται ότι το μέτρο είναι δίκαιο και εν στενή εννοία αναλογικό. 2) Πρόβλεψη των περιπτώσεων στις οποίες ένα άτομο δύναται να αποτελέσει υποκείμενο υποκλοπής των επικοινωνιών του. 3) Τήρηση συγκεκριμένης διαδικασίας για την έγκριση των παρακολουθήσεων (χορήγηση άδειας, τήρηση συγκεκριμένων διαδικασιών για την επιλογή, την εξέταση και χρήση του υλικού, τις προφυλάξεις που πρέπει να λαμβάνονται κατά τη διαβίβαση του υλικού σε άλλα μέρη, καθορισμός της διάρκειας της παρακολούθησης, προβλέψεις για αποθήκευση, διαγραφή και καταστροφή). 4) Παροχή έγκρισης από όργανο ανεξάρτητο από την εκτελεστική εξουσία - όχι απαραίτητως από όργανο της δικαστικής εξουσίας. Θα ενημερώνεται για τον σκοπό, για τα μέσα ή τις διόδους επικοινωνίας που πρόκειται να παρακολουθηθούν προκειμένου να αξιολογήσει την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα του μέτρου. 5) Πρόβλεψη και καθορισμός διαδικασιών ανεξάρτητου και εκ των υστέρων ελέγχου (ex post facto review) της συμμόρφωσης ή μη με τα ανωτέρω και καθορισμός των αρμοδιοτήτων του οργάνου σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης¹¹⁰.

Zakharov v. Russia, *όπ. π.* και Szabó and Vissy v. Hungary, *όπ. π.* ιδίως την άποψη του Δικαστή Pinto de Albuquerque, *παρ.* 3-16.

¹⁰⁹ Βλ. Big Brother Watch v. The United Kingdom, *όπ. π.* *παρ.* 340-364 και Centrum för Rättvisa v. Sweden, *όπ. π.* *παρ.* 254-278. Στην απόφαση Big Brother Watch and others v. The United Kingdom, το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι, ενώ τα κράτη-μέλη διαθέτουν ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας ως προς την επιλογή του συστήματος παρακολούθησης - στοχευμένη ή μαζική (targeted or bulk)- εντούτοις το εύρος και τα όρια της διακριτικής ευχέρειας ως προς την υλοποίηση του συστήματος που έχει τελικώς επιλέξει το κράτος είναι στενότερα (*παρ.* 315 της απόφασης). Παρά το γεγονός ότι η εν λόγω απόφαση χαιρετίστηκε ως νίκη από τους υπέρμαχους των ατομικών δικαιωμάτων, καθώς διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α., πολλά σημεία της προκαλούν προβληματισμό, καθώς το Δικαστήριο αποδέχτηκε κατ' ουσίαν τη μαζική παρακολούθηση ως σημαντικό εργαλείο για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας, επιχειρώντας απλώς να την οριοθετήσει. Σημειωτέον, μάλιστα, ότι ο Δικαστής Pinto de Albuquerque επεσήμανε χαρακτηριστικά ότι η εν λόγω κρίση του Δικαστηρίου αλλάζει θεμελιωδώς την υπάρχουσα ισορροπία στην Ευρώπη μεταξύ του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας, καθώς η αποδοχή της μη στοχευμένης παρακολούθησης και η ανταλλαγή των συλλεχθεισών πληροφοριών μεταξύ των κρατών οδηγεί την Ευρώπη σε έναν ηλεκτρονικό «Μεγάλο Αδελφό», όπου όλοι μπορούν να αντιμετωπισθούν ως πιθανοί ύποπτοι.

¹¹⁰ Παπανικολάου, Α. (2020). *όπ. π.*, σελ. 12-13.

Ομοίως, στην άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, **ο νόμος δεν προβλέπει υποχρέωση αιτιολόγησης της σχετικής απόφασης**. Μολονότι είναι φανερό ότι η επιλογή αυτή του νομοθέτη συναρτάται με την ανάγκη διαφύλαξης πληροφοριών που ανάγονται στον σκληρό πυρήνα του κράτους και της ασφάλειάς του, είναι, εντούτοις, αξιοσημείωτο το προαναφερθέν γεγονός, ότι δηλαδή στην άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν απαιτείται τέτοια αιτιολογία. Ειδικότερα, η παράλειψη αιτιολογίας αποκλείει τον δικαστικό έλεγχο ως προς την τήρηση των άκρων ορίων της διακριτικής ευχέρειας και της αρχής της αναλογικότητας – γεγονός που θέτει αυτοτελή ζητήματα σε σχέση με τις αρχές και τα *minima* του κράτους δικαίου¹¹¹.

Η αιτιολόγηση όλων των αποφάσεων των κρατικών οργάνων, ειδικότερα δε των δυσμενών για τους διοικουμένους, αποτελεί εγγενές στοιχείο των αρχών του κράτους δικαίου και του πολιτεύματος ης φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ευρωπαϊκού τύπου, το οποίο ισχύει στην χώρα μας. Μέσω της αιτιολογίας μπορεί να ελεγχθεί το κάθε κρατικό όργανο (είτε διοικητικό είτε δικαστικό) εάν ενήργησε μέσα στο πλαίσιο του νόμου, εάν υπερέβη ή όχι τα ακραία όρια της διακριτικής του ευχέρειας, εάν ενήργησε αυθαιρέτως ή όχι, εάν προέβη σε κατάχρηση εξουσίας και, τέλος, εάν προέβη σε νόμιμες σταθμίσεις με βάση την προαναφερθείσα αρχή της αναλογικότητας. Επιπλέον μόνο μέσω του ελέγχου της αιτιολογίας μπορεί, εξ άλλου, να επιτευχθεί η λογοδοσία του κάθε κρατικού οργάνου, που αποτελεί γενική αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Τούτο, τέλος, καθίσταται επιτακτικότερο από το γεγονός ότι στο άρθρο 3 περ. α του Ν. 5002/2022 δίδεται ένας ευρύτατος ορισμός της έννοιας της «εθνικής ασφάλειας»¹¹², με κινδύνους καταχρήσεων. Το επιχείρημα ότι η παράθεση αιτιολογίας δεν προσήκει στα θέματα της προστασίας της εθνικής ασφάλειας δεν ευσταθεί. Και τούτο, διότι η αιτιολογία αυτή δεν κοινοποιείται ούτως ή άλλως στον ενδιαφερόμενο, κατά την διάρκεια της παρακολούθησης και μέχρι αυτή να λήξει και ακολούθως μέχρι να αποφασιστεί, κατόπιν αιτήσεως του θιγέντος ότι μπορεί αυτός να ενημερωθεί, επειδή έχει διαπιστωθεί ότι με την ενημέρωση αυτή δεν θα

¹¹¹ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π., σελ. 63.

¹¹² Κατά τον Βενιζέλο, Ε. «Ενώ στην αρχή υποστηρίχθηκε ότι οι λόγοι εθνικής ασφάλειας πρέπει να είναι ευρύτατοι και να καταστρατηγούν το άρθρο 19 παρ. 1 Συντ. εντέλει έγινε δεκτός νομοθετικός ορισμός της έννοιας της εθνικής ασφάλειας που με ικανοποίηση διαπιστώνω ότι εναρμονίζεται με τη θέση που υποστήριξα.». Βλ. Βενιζέλος, Ε. (2023). *Η σχέση εισαγγελικών αρχών και ανεξάρτητων αρχών – Σεβασμός ή παραβίαση των εγγυήσεων του κράτους δικαίου; Σχόλιο στην 1/2023 Γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου*. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/i-sxesi-ton-eisafelikon-arxon-kai-anexartiton-arxon/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023].

διακυβευθεί ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών του. Ο έλεγχος της αιτιολογίας της άρσης του απορρήτου και μέσω αυτής της νομιμότητας της οικείας διάταξης μπορεί να θεσπιστεί ότι θα μπορεί να γίνεται ανά πάσα στιγμή, είτε από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (ιεραρχικό και πειθαρχικό προϊστάμενο των εισαγγελικών λειτουργιών) είτε από την Α.Δ.Α.Ε. στο πλαίσιο του ελέγχου που κάνει βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 περ. ε' και στ' του ν. 3115/2003. Και τούτο είτε αυτεπαγγέλτως (δειγματοληπτικά) είτε στο πλαίσιο καταγγελίας¹¹³.

5.3. Σύντομη κριτική αποτίμηση

Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών ενός προσώπου αποτελεί περιορισμό - ορθότερα μέτρο προσωρινής αποστέρησης - του δικαιώματος στην ελεύθερη επικοινωνία και συνεπώς επάγεται εξαιρετικά δυσμενείς συνέπειες για την άσκηση των ατομικών ελευθεριών του προσώπου κατά του οποίου στρέφεται, όπως του ιδιωτικού βίου, της ανάπτυξης ελεύθερου φρονήματος, της προσωπικότητάς του και πολλών ακόμη. Ως εκ τούτου, η επιβολή του θα πρέπει να υπακούει στην αρχή της αναλογικότητας, όπως η αρχή αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος και όπως εξειδικεύεται αναφορικά με το εν λόγω ανακριτικό μέτρο και στο άρ. 251 παρ. 2 του ΚΠΔ¹¹⁴.

Εύκολα, συνάγεται από τα προεκτεθέντα ότι οι εγγυήσεις του κράτους δικαίου αναφορικά με το προστατευτέο απόρρητο υποχωρούν ανησυχητικά, κάθε φορά που ο περιορισμός του δικαιώματος συνδέεται με λόγους εθνικής ασφάλειας. Επιχειρώντας συνεπώς, να αξιολογήσει την τροποποίηση που επέφερε ο Ν. 4790/2021 στην υποχρέωση γνωστοποίησης και υπό το πνεύμα των σταθμίσεων του Ε.Δ.Δ.Α., εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η νέα ρύθμιση επιτείνει τη στεγανοποίηση του πλαισίου. Έτι περαιτέρω, με τις τροποποιήσεις του νέου Ν. 5002/2022, το πεδίο της εθνικής ασφάλειας καθίσταται απροσπέλαστο έναντι πάντων και, εφεξής, κείται κατά συνέπεια, απολύτως εκτός και του δικαστικού ελέγχου. Στη διαχρονία της ιστορίας των δικαιωμάτων, η διελκυστίνδα μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας είναι από τις πλέον κλασικές. Είναι, εξάλλου, ευνόητοι οι λόγοι, για τους οποίους οι σταθμίσεις επί του πεδίου ήταν πάντα οριακές. Οι αφορισμοί προς τη μια

¹¹³ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π., σελ. 2-3.

¹¹⁴ Α.Δ.Α.Ε. (2022). όπ. π., σελ. 57.

ή την άλλη επιλογή είναι εξ ορισμού ύποπτοι και προορισμένοι να υπονομεύσουν την κλασική πρόσληψη της πολιτικής ως τέχνης του (δημοκρατικώς) εφικτού¹¹⁵.

Είναι αυτονόητο ότι η εθνική ασφάλεια αποτελεί υπαρκτή και ταυτοτικό χαρακτηριστικό κάθε κρατικής οντότητας που προσβλέπει στην αυτοσυντήρησή της. Η οικονομία της σύνθεσης που είχε επιτευχθεί μέχρι πρόσφατα, μεταξύ των επιταγών του ελληνικού Συντάγματος, της Ε.Σ.Δ.Α. και των επιχειρησιακών αναγκών της κυρίαρχης πολιτείας, ήταν επαρκώς εναρμονισμένη με τα αξιακά προαπαιτούμενα του κράτους δικαίου. Ανάγεται στις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας και αφορά την προσήλωση της συνταγματικής μας τάξης στο πολιτιστικό και νομικό κεκτημένο των χωρών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ακριβώς για τον λόγο αυτό, πρόκειται για μη συγγνωστή απόκλιση και οπισθοχώρηση από αρχές, αξίες και κανονιστικές δεσμεύσεις εμπεδωμένες σε βάθος χρόνου. Για την ιστορία, πρόσφατες καταδίκες περί ανάλογων παρεκκλίσεων έχουν καταγνωστεί από το Ε.Δ.Δ.Α. στην Ουγγαρία, τη Ρωσία και τη Βουλγαρία. Η διαπίστωση αναφορικά με τον Ν. 4790/2021 καθίσταται έτι περαιτέρω πικρή, αν συνυπολογιστεί το γεγονός ότι η επίμαχη νομοθετική τροποποίηση επήλθε με εκπρόθεσμη τροπολογία, σε νομοσχέδιο καθ' ύλην εντελώς διάφορο του ζητήματος, ενώ η ρύθμιση διαθέτει αναδρομική ισχύ - αφορά δηλαδή, και τις ήδη, προ της δημοσίευσης του νόμου, συντελεσθείσες άρσεις¹¹⁶. Ως προς, δε, τον νέο Ν. 5002/2022 σχετικά με την αρμοδιότητα της εκ των υστέρων ενημέρωσης του θιγέντος για τυχόν άρση του απορρήτου των επικοινωνιών του για λόγους εθνικής ασφάλειας, η οποία αφαιρείται τελείως από την Α.Δ.Α.Ε. για πρώτη φορά ύστερα από 18 χρόνια, καταστρατηγεί, συλλήβδην, όλα τα κριτήρια και τις αρχές καλής νομοθέτησης.

Καταληκτικά, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί η Α. Παπανικολάου: «Ο πολιτικός χρόνος στη δημοκρατία, κάθε φορά που πλήττεται ένα δικαίωμα -πόσο μάλλον εδώ που η συζήτηση αφορά ίσως το πλέον ευαίσθητο εξ αυτών - δεν είναι ποτέ ανύποπτος. Αυτό ισχύει, πρωτίστως, όταν οι αντουργοί και πολιτικώς επισπεύδοντες ανάλογων πρωτοβουλιών μοιάζει να παραβλέπουν ότι συνομιλούν με τον μακρύ ιστορικό χρόνο και τη φιλελεύθερη, συνταγματική παράδοση της χώρας. Αφήνουν δε μετέωρο το ερώτημα του πάντα διορατικού

¹¹⁵ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 133.

¹¹⁶ Παπανικολάου, Α. (2022). όπ. π., σελ. 17-19.

και αγωνιώντος ήδη από το 1993, καθηγητή Σ. Τσακυράκη: «Το απόρρητο της επικοινωνίας – Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης;».

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η δομή και το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 19 του Συντάγματος ικανοποιούν δεόντως τις ανάγκες της σαφήνειας και της συνεκτικότητας που απαιτείται, μεταξύ άλλων, προκειμένου να συναχθεί η αποτελεσματική προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας. Αποτελεί, λοιπόν, υποχρέωση του κράτους και όχι διακριτική του ευχέρεια να τηρήσει πιστά τις επιταγές του άρθρου 19 του Συντάγματος. Η, δε, συνταγματική πρόβλεψη είναι απολύτως πρόσφορη για τη ρύθμιση της σύγχρονης πραγματικότητας που αφορά. Ωστόσο, η Ελληνική Πολιτεία φαίνεται να μη δίνει την προσήκουσα βαρύτητα στην κατηγορηματική επιταγή του Συντάγματος ότι το απόρρητο της επικοινωνίας είναι απολύτως απαραβίαστο και το ελληνικό σύστημα χρήζει σαφώς περαιτέρω βελτίωσης, καθώς, όπως προεκτέθηκε από το σύνολο των ανωτέρω παρατηρήσεων, είναι πολύ αμφίβολο αν ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές της Ε.Σ.Δ.Α.¹¹⁷

Ανεξαρτήτως της κριτικής, των επιμέρους παρατηρήσεων και των διαφορετικών απόψεων που υποστηρίζονται ως προς τη συμβατότητα ή μη του εγχώριου νομοθετικού πλαισίου με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α., η απάντηση δε θα καθυστερήσει να δοθεί, από το πλέον αρμόδιο προς τούτου όργανο, δηλαδή το Ε.Δ.Δ.Α., ενόψει της πρώτης προσφυγής που κατατέθηκε κατά της Ελλάδας από το δημοσιογράφο Θανάση Κουκάκη¹¹⁸, με την οποία ζητεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο να αναγνωρίσει ότι η ελληνική νομοθεσία που διέπει την

¹¹⁷ Τασόπουλος, Γ. (2022). Ο κούφιος πυρήνας του δικαιώματος για το απόρρητο της επικοινωνίας και η εθνική ασφάλεια. e-Πολιτεία, Τεύχος 3, σελ. 340-359. Διαθέσιμο σε: <https://www.epoliteia.gr/wp-content/uploads/2022/07/teyxos3-2.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023].

¹¹⁸ Με την ψήφιση του Ν. 4790/2021 στις 31η Μαρτίου 2021, με την οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποψιλώθηκε η αρμοδιότητα της Α.Δ.Α.Ε. να ενημερώσει το θιγόμενο υποκείμενο για την άρση του απορρήτου του και για τις άρσεις του απορρήτου που είχαν λάβει χώρα και πριν την ημερομηνία ψήφισης του νόμου και κατ' επέκταση ο δημοσιογράφος δεν μπορούσε να ενημερωθεί αν οι επικοινωνίες του μεταξύ Ιουνίου και Αυγούστου 2020, είχαν αποτελέσει αντικείμενο παρακολούθησης. Βλ. σχετική αρθρογραφία (2022). Θανάσης Κουκάκης: Προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για την υπόθεση της παρακολούθησής του. Διαθέσιμο σε: <https://www.lifo.gr/now/media/thanasis-koykakis-prosfygi-sto-eyropaiko-dikastirio-gia-tin-ypothesi-tis-parakolythisis> [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023], (2022). Θανάσης Κουκάκης / Στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την παρακολούθησή του. Διαθέσιμο σε: <https://www.avgi.gr/koinonia/421013-sto-eyropaiko-dikastirio-dikaiomaton-toy-anthropoy-gia-tin-parakolythisi-toy> [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023].

άρση απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας παραβιάζει το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α.

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συγγράμματα

Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2017). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) – Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Άρθρα

Βενιζέλος, Ε. (2023). *Η σχέση εισαγγελικών αρχών και ανεξάρτητων αρχών – Σεβασμός ή παραβίαση των εγγυήσεων του κράτους δικαίου; Σχόλιο στην 1/2023 Γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου*. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/i-sxesi-ton-eisafelikon-arxon-kai-anexartiton-arxon/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Βενιζέλος, Ε. (2022). *Η νομική φύση της εισαγγελικής διάταξης άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας - Η επίκληση απορρήτου ενώπιον εξεταστικής επιτροπής της Βουλής*. Διαθέσιμο σε: <https://www.evenizelos.gr/speeches/conferences-events/455-conferencespeech2022/6741-dsa-ev-venizelos-i-nomiki-fysi-tis-eisaggelikis-diataksis-arsis-tou-aporritou-ton-epikoinonion-gia-logous-ethnikis-asfaleias-i-epiklisi-aporritou-enopion-eksetastikis-epitropis-tis-voulis.html> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Βενιζέλος, Ε. (2022). *Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη*. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/ta-sintagmatika-oria-stin-arsitou-tilefwnikou-aporritou-ton-politon-ipothesi-androulaki/> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Δήλωση είκοσι (20) Καθηγητών του Συνταγματικού Δικαίου για την Γνωμοδότηση 1/2023 του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/dilosi-20-kathigiton-tou-sintagmatikou-dikaiou-gia-tin-gnomodotisi-1-2023-adae/> [Τελευταία πρόσβαση: 18.06.2023]

Κοντιάδης, Ξ. (2019). *Αντισυνταγματικός ο διορισμός της ηγεσίας δικαστηρίων*. Διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/antisyntagmatikos-o-diorismos-tis-igesias-ton-dikastirion/> [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023]

Παναγοπούλου-Κουτναντζή, Φ. (2023). *Σύνταγμα Ερμηνεία κατ' άρθρο: Άρθρο 19*. Διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/02/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-19-ME-COVER.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Παπανικολάου, Α. (2022). *Άρση του Επικοινωνιακού Απορρήτου και Υποχρέωση Γνωστοποίησης. Ένα Δικαιοκρατικό Ζήτημα σε Εκκρεμότητα*. Επιθεώρηση Δημόσιας Διοίκησης, Τεύχος 2, Αρ. 1, σελ. 117-135. Διαθέσιμο σε: <https://www.lawjournals.unic.ac.cy/index.php/pareview/article/view/35/24> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Παπανικολάου, Α. (2022). *Επικοινωνιακό απόρρητο: προβληματισμοί για τη διασφάλιση ενός κλασικού δικαιώματος στο πεδίο των σύγχρονων κατασκοπευτικών λογισμικών*. Διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/epikoinwniako-aporrhto-provllhmatismoι-gia-th-diasfalish-enos-klasikou-dikaiwmatos-sto-pedio-twn-sygxronwn-kataskopeutikwn-logismikwn/> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Παπανικολάου, Α. (2020). *Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα*. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-07-papanikolaou-aporito-epikinonias/> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Παπανικολάου, Α. (2019). *Ανησυχία από το νέο καθεστώς άρσης του απορρήτου*. ΤΑ ΝΕΑ. Διαθέσιμο σε: <https://www.tanea.gr/print/2019/12/16/economy/anisychia-apo-to-neo-kathestos-arsis-tou-aporritou> [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023].

Πρεβεδούρου, Ε. (2019). *Τι είναι οι Ανεξάρτητες Αρχές και σε τι χρησιμεύουν;* Διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-ine-oi-anexartites-arches-kai-se-ti-chrisimevoun/> [Τελευταία πρόσβαση: 13.06.2023].

Ράμμος, Χ., Γκρίτζαλης, Σ., Παπανικολάου, Α. (2021). *Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών*. Διαθέσιμο σε:

<https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrito-epikinonion/> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Τασόπουλος, Γ. (2022). *Ο κούφιος πυρήνας του δικαιώματος για το απόρρητο της επικοινωνίας και η εθνική ασφάλεια*. *e-Πολιτεία*, Τεύχος 3, σελ. 340-359. Διαθέσιμο σε: <https://www.epoliteia.gr/wp-content/uploads/2022/07/teyxos3-2.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Τσακυράκης, Σ. (1993). *Το απόρρητο της επικοινωνίας. Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης*; *Νομικό Βήμα*, Τεύχος 1993, Τόμος 41, σελ. 995-1008.

Χρυσόγονος, Κ. (2022). *Το απόρρητο της επικοινωνίας και το πρόβλημα της δημοκρατικής ποιότητας του πολιτεύματος*. *Νομικό Βήμα*, Τεύχος Σεπτεμβρίου 2022, σελ. 1481 επ. Διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/to-aporito-tis-epikoinonias-kai-to-provlima-tis-dimokratikis-poiotitas-tou-politevmatos/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Διπλωματικές Εργασίες

Πιλάλη, Μ. (2022). *Επικοινωνιακό απόρρητο και μεταδεδομένα επικοινωνίας*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων, ΠΜΣ Δίκαιο και Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών. Διαθέσιμο σε: https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/14589/Pilali_2038.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Κουφάκη, Α. (2019). *Άρση απορρήτου ηλεκτρονικών επικοινωνιών και όρια των αποδεικτικών απαγορεύσεων*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Νομική Σχολή, ΠΜΣ Ποινικών Επιστημών, Ειδίκευση: Ποινικό Δίκαιο & Ποινική Δικονομία. Διαθέσιμο σε: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2894092/theFile> [Τελευταία πρόσβαση: 10.06.2023]

Εκθέσεις

European Court of Human Rights (E.C.H.R.). (2022). *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life, home and correspondence*. Διαθέσιμο σε: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Α.Δ.Α.Ε. (2022). Παρατηρήσεις της Ολομέλειας της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων (που αναρτήθηκε για διαβούλευση στις 15.11.2022). Διαθέσιμο σε: http://www.adae.gr/fileadmin/documents/Paratiriseis_tis_ADAE_gia_to_Nomosxedio_01.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Α.Δ.Α.Ε. (2022). Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2021 της Α.Δ.Α.Ε. Διαθέσιμο σε: <http://www.adae.gr/ektheseis-pepragmenon/leptomereies/article/b-ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2021-tis-adae-b/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Α.Δ.Α.Ε. (2019). Ανακοίνωση της Ολομέλειας της Α.Δ.Α.Ε. για τις αλλαγές στη διαδικασία άρσης του απορρήτου (άρθρο 43 του 4640/2019). Διαθέσιμο σε: <http://www.adae.gr/nomothetiko-plaisio/leptomereies/article/anakoinosi-tis-olomeleias-tis-adae-gia-to-arthro-43-toy-n/> [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023]

Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.». Διαθέσιμο σε: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-40c4fb76a24/12167374.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Ένωση Ελλήνων Ποινολόγων. (2022). Συνοπτική αξιολόγηση του υπό δημόσια διαβούλευση Σχεδίου Νόμου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.». Διαθέσιμο σε: https://hcba.gr/wp-content/uploads/2022/11/%CE%95%CE%95%CE%A0_%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F_%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%9F%CE%A5_%CE%91%CE%A1%CE%A3%CE%97%CE%A3_%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%A1%CE%97%CE%A4%CE%9F%CE%A5_final-002-1.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. (2023). Γνωμοδότηση 1/2023 με Θέμα: Ερμηνεία του Ν. 5002/2022 «Διαδικασία άρσης του απορρήτου επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια, προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.». Διαθέσιμη σε: <https://eisap.gr/%CE%B3%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-1-2023/> [Τελευταία πρόσβαση: 11.06.2023]

Νομολογία

Amann v. Switzerland, ΕΔΔΑ απόφαση της 16.02.2000. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε:

<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22:%5B%22Amann%20v.%20Switzerland%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%2201-58497%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023]

Association for European integration and human rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria, ΕΔΔΑ απόφαση της 28.06.2007. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε:

<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81323%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Big Brother Watch and others v. The United Kingdom, ΕΔΔΑ απόφαση της 25.05.2021. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210077%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023].

Centrum För Rättvisa v. Sweden, ΕΔΔΑ απόφαση της 17.07.2015. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε:

<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-210078%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Copland v. The United Kingdom, ΕΔΔΑ απόφαση της 03.04.2007. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79996%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Drakšas v. Lithuania, ΕΔΔΑ απόφαση της 31.07.2012. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-112588%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023]

Dumitru Popescu c. Roumanie, ΕΔΔΑ απόφαση της 26.04.2007. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-80352%22%5D%7D> [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Ekimdzhiev and others v. Bulgaria, ΕΔΔΑ απόφαση της 11.01.2022. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22EKIMDZHIEV%22%5D%2C%22documentcollectio](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22EKIMDZHIEV%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-210077%22%5D%7D)

[nid%22:%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22,%22itemid%22:%22001-214673%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22%3A%22001-214673%22%7D)

[Τελευταία πρόσβαση: 19.06.2023]

Halford v. The United Kingdom, ΕΔΔΑ απόφαση της 5.06.1997. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%22001-58039%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22%3A%22001-58039%22%7D) [Τελευταία πρόσβαση: 16.06.2023]

Iordachi and Others v. Moldova, ΕΔΔΑ απόφαση της 10.02.2009. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%22001-91245%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-91245%22%7D) [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Kennedy v. The United Kingdom, ΕΔΔΑ απόφαση της 18.05.2010. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%22001-98473%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-98473%22%7D) [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Klass and others v. Germany, ΕΔΔΑ απόφαση της 06.09.1978. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%22001-57510%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-57510%22%7D) [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Malone v. The United Kingdom, ΕΔΔΑ απόφαση της 02.08.1984. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%22malone%22,%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57533%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22malone%22,%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22%3A%22001-57533%22%7D)

[Τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023]

Prado Bugallo c. Espagne, ΕΔΔΑ απόφαση της 18.02.2003. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-65499%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22,%22itemid%22%3A%22001-65499%22%7D) [Τελευταία πρόσβαση: 13.06.2023]

Szabó and Vissy v. Hungary, ΕΔΔΑ απόφαση της 12.01.2016. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%22001-160020%22}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-160020%22%7D) [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]

Valenzuela Contreras c. Espagne, ΕΔΔΑ απόφαση της 30.07.1998. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%22Valenzuela%20Contreras%20c.%20Espagn%22%7D}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22Valenzuela%20Contreras%20c.%20Espagn%22%7D)

[e%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-62764%22\]} \[Τελευταία πρόσβαση: 13.06.2023\]](#)

Zakharov v. Russia, ΕΔΔΑ απόφαση της 04.12.2015. Το κείμενο της απόφασης διαθέσιμο σε: [82](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-159324%22]} [Τελευταία πρόσβαση: 12.06.2023]</p></div><div data-bbox=)